ALLÒ QUE MAI NO S'OBLIDA

Joan Carandell i Marimon

"Llorenç Sant Marc"

EL CEP I LA NANSA
EDICIONS

LLORENÇ SANT MARC

ALLÒ QUE MAI NO S'OBLIDA

NARRACIONS

NARRACIONS AGUDES I SUGGESTIVES
PLENES DE CÀLIDA AUTENTICITAT

ALLÒ QUE MAI NO S'OBLIDA

La notícia va caure com una bomba a Sant Julià de Ter. Era el 7 de novembre, vigília de la diada de Sant Hug, la festa major, i els firaires, vinguts de qui sap on, havien instal·lat les parades de tir i de joguines com cada any. Els comentaris sobre el cas omplien la plaça. Com si talment s'haguessin parat els rellotges i s'hagués aturat el sol en la seva cursa, el poble, astorat, es paralitzà; tota activitat havia cessat i ningú no feia altra cosa que parlar en veu baixa. «Mai no ho hauria dit», i a les converses hi havia paraules de tots colors. «Aneu- ho a saber...», «En tot cas, s'ho portaven ben amagat.» Dividides les opinions, els partidaris de l'hereu Pomar donaven a entendre que, segurament, hi devia haver alguna cosa, ja que ell —l'hereu— havia pres aquella determinació; els amics de la Teresa de cal Miralles no sabien trobar paraules adequades per defensaria i el comú del poble s'inclinava pel pitjor, perquè els homes són més propicis a creure en el misteri.

Cap a migdia, en presència del poble congregat, les portes de cal Ferrer Petit es van tancar amb la família dins i, llavors, el sol inicià el seu camí cap a la posta per deixar pas als dies que havien de venir; dies llargs, de bona i mala collita, d'esdeveniments del viure monòton i del sol i del fred dels estius i dels hiverns i ja mai més no va marxar el dubte de la ment dels vilatans. I no es fixà en cap temps la mirada franca sobre el camí de la vida de la família marcada i dels hereus. La incertitud, davant l'impossible retrobament de la veritat marcà per sempre més el poble sense possible reconciliació de parers, suspès com quedà per sempre l'interrogant, penjat en l'aire de la vila.

La gent parlava i recordava.

La cosa, deien, ja venia de lluny; l'hereu Pomar, a vint-i-vuit anys, ja casat amb una rica propietària de Figueres, s'enamorà perduda- ment de la nena Miralles, portadora d'un cos de dona cada dia més prometedor. Tothom havia notat que, amb una fal·lera fora del que era normal, se'l veia embadalit quan ella passava amb les seves amiguetes. El cert és que al poble no hi havia qui no admirés aquella bellesa, però Pomar la seguia al·lucinat, incapaç de dissimular la passió que sentia per aquell cos jove, de tretze anys, tan ple de vida.

La casa pairal dels Pomar s'alçava a la carretera una mica allunyada de les primeres cases del poble i, com ella, la família vivia també distant dels habitants del centre de la població. Rics com eren, mai no s'associaven al comú de la gent. Sabien, per experiència, que un excés de confiança amb uns vilatans posava en perill la possible adhesió de l'altra banda de la població i convertia en centre d'enveges els qui poguessin tractar amb deferència. Apartats i

més aviat amables feien la seva vida evitant de barrejar-se amb ningú i, els seus amics i visitants, que eren de fora, pertanyien a la seva classe encimbellada. Sovint, les portes de la casa, amb les seves vidrieres de colors i metalls daurats, eren obertes per donar pas als parcers que, algun vespre, hi feien cap per a donar compte de la marxa de les terres que posseïen en abundor. Als estius, hom els veia als fons del jardí, sota els arbres, o passejant per davant de la casa a l'hora baixa. Saludaven deferents i llunyans. Algun dia, el vell cotxe que guardaven darrera la casa sortia, menat per un treballador que sabia conduir, per anar a Figueres, al teatre o al cinema, o bé hom s'assabentava, que se n'havien anat a Barcelona a passar uns dies.

Amado Pomar estudià la carrera de Dret a Barcelona i, l'any d'acabar, es va casar amb la figuerenca, la Dolors, filla d'una família carregada també de finques que va heretar com a filla única. La unió havia estat una pura qüestió d'interessos, amb una absència total d'afecte per la part del nuvi mentre la noia, acostumada a viure reclosa dins la casa benestant i absent de tota emoció que posés interès als dies, se sentia feliç de tenir promès assegurat. Foren les mares les qui arreglaren l'enllaç. Mullers de cases fredes i marits indiferents, tocats, tots plegats, del material, s'havien acomodat en el cinisme dels números i l'orgull de la propietat, faltades, com estaven, d'un amor veritable.

—L'amor, l'amor! No em facis riure! —deia la mare del xicot a la futura consogra—. Bé prou que arribarà si és de Déu.

—¿I quin millor amor hi pot haver que el d'ajuntar les dues hisendes? Pel que m'ha servit, a mi, l'amor...

—La Dolors podria caure a mans d'un d'aquests hereus escampa i ja em diràs què en faria de l'amor...

Els marits respectius s'ho havien trobat tot fet. Millor! Quines ganes d'encaparrar-se i alterar la manilla i la xefla! Els números sortien més que bé i si els nois s'hi avenien...

—Ho trobes bé, tu?

—Jo? Perfecte! —respongué el pare de la noia al seu amic.

L'Amado va arrenglerar els llibres d'advocat, que mai no havia pensat utilitzar, com no fos per tenir una idea dels seus drets de propietari, i es va dedicar a l'administració de les finques. Una vida monòtona de desvagat, que la troballa accidental de la nena de cal Miralles alterà. Així com abans sortia, després d'esmorzar, a mirar-se algun sembrat o a veure si els pollancres estaven a punt per una possible tallada, ara no deixava mai d'arribar-se a la plaça del poble per si podia veure la Teresa; la misèria espiritual produïa, en l'admirador, una obstinació sense límits. L'excusa era la de comprar algun diari a ca l'Iglésias i, aleshores, arribava a l'entrada del carrer Nou per espiar la sortida del col·legi. La Teresa no tardà a adonar-se d'aquella preferència, i les companyes també reien quan veien passar el senyor

Ama- do. Va arribar un moment en què la persecució es va fer manifesta; les mirades, les indirectes i les rialles mostraren a l'Amado que la situació no podia continuar; objecte de la riota de tothom, es féu enrera.

Passades les calors de l'any vint-i-tres, ja ben entrat el setembre, el governador civil de Girona cridà l'Amado Pomar. Al cop d'Estat del general Primo de Rivera, del tretze de setembre, era necessari crear una força política de suport al dictador per tal que no es pogués dir que governava d'esquena al país.

—He pensat en vós per a fundar i presidir la Unió Patriòtica i, a més, perquè sigueu el batlle de Sant Julià.

En Pomar va fer els possibles per a negar-se. Mai ningú de la família no havia acceptat cap càrrec polític. Era difícil fer-se perdonar la posició social que ocupaven i, sempre a la corda fluixa, adscriure's a qualsevol banda comportava l'animadversió dels altres.

Però, aquella autoritat omnímoda, ara amb la dictadura, era massa forta i no coneixia aquestes subtilitats per a poder-la resistir sense conseqüències i no tingué altre remei que abaixar el cap.

La feina feixuga del proselitisme i la coacció a favor del nou partit i la càrrega de l'alcaldia significaren, per a en Pomar, una distracció en la passió que el dominava, i durant força temps la persecució directa anà de baixa. Però no s'havia extingit. Ara es feia passar la ràbia amb una dedicació total al càrrec mentre el seu esperit continuava omplint-se de rancor, que un dia s'hauria de manifestar, en no poder donar satisfacció als seus somnis.

La contrarietat manifesta despertà en ell recòndits sentiments d'odi i desitjós de venjança, instints ja apareguts a la infantesa captinguda en un ambient familiar de desavinences. La veritat era que, darrera les portes de la casa pairal, apacible vista des de fora, s'hi amagava el malviure dels pares que mai no van saber entendre's. Precisament per aquest motiu ell s'havia casat de pressa; perquè els pares poguessin tirar cadascú pel seu costat sense que es produís gaire escàndol. L'endemà del casament de l'Amado, la mare va anar a viure a Barcelona amb una germana i el pare s'establí a Madrid mentre ell —l'Amado— mantenia la tradició de la casa pairal i l'administració dels béns familiars.

No va passar mig any que, cada dia, en sortir de l'Ajuntament, sol o acompanyat d'algun regidor, feia la volta, per tal de passar per davant de la casa dels Miralles. Invariablement, si la noia era a la porta i el veia de lluny, es tirava cap endins; llavors veia, de darrera les cortines, com els ulls perseguidors escrutaven la foscor de l'entrada per descobrir-la. Passats els primers moments d'afalac propis de tota dona admirada, la noia havia agafat por per la insistència. La bellesa de la Teresa s'havia accentuat amb els anys; les trenes havien desaparegut i, ara, els cabells negres es recollien cap endarrera mostrant un rostre bru tacat per un rosat sobre les galtes i la pubertat cimbre- java el cos, rarament proporcionat, amb la

mirada interrogant. Però, si algun cop es trobava amb l'Amado pel carrer, girava el cap ostensiblement malgrat que ell pronunciés, emocionat, com una salutació, el seu nom: «Teresa...».

Després de la liquidació de la dictadura, en Pomar se'n tornà a casa. Un nou equip s'encarregà de l'Ajuntament i les banderes del balcó de la Union Patriòtica canviaren de color. Al capdavall en Pomar havia acceptat el càrrec resignat en veure que tota la vila aplaudia aquella dictadura que prometia posar ordre al país, acorralant l'anarquia, després de llargs anys de martirologi i ensangonament dels carrers de Barcelona amb centenars d'atemptats, bombes, incendis i sabotatges; dictadura que la majoria de la gent preveia i la proclamació de la qual va tenir pas lliure quan les més altes magistratures de l'Estat es veieren compromeses amb l'expedient Picasso, imposat per les Corts, que volien posar en clar quins havien estat els culpables de la desfeta militar d'Annual l'any 1921.

Ara, tot era diferent en el poble. Els vells polítics, vinguts de ciutat, després de set anys d'ostracisme, obligat pel sabre, tornaven a la vila per a prendre posicions i reconstruir els antics partits i, així, tots aquells —que eren la major part— que havien format en la Union Patriòtica, s'adherien a un costat o a l'altre. Quatre propietaris i botiguers tornaven a formar a les línies de la Lliga Regionalista i, en el centre de baix, les esquerres nombroses avivaven el local d'una vella fàbrica amb festeigs i mítings. Amado Pomar, davant els comissionats a convèncer-lo, declarà que ell no volia prendre partit per ningú; que ja sabien tots que si ell havi a estat batlle i president de la Union Patriòtica havia estat perquè li havien obligat i que ho havia fet amb aquiescència de tot el poble.

—És veritat o no?

—Sí, senyor Amadu, tots n'estem convençuts.

—Doncs, així, deixeu-me que, per ara, quedi independent. Per qualsevol altra cosa que no sigui política ja sabeu que podeu comptar amb mi.

I, com de costum, respectaren la seva decisió.

No tardà gaire que el canvi de política, fet de vergonya i de petites claudicacions, es convertí, en el poble, en estat d'apassionament com si tots ells haguessin estat demòcrates de tota la vida i les amenaces i coaccions sorgiren de tots dos costats i a l'Amado li faltà temps per a oferir-se de sotamà a les esquerres imperants, afavorint-les amb presents i favors que el poguessin preservar de possibles represàlies el dia de demà. Sabia, per tradició familiar, nedar i guardar la roba.

La persecució de la Teresa tornà a manifestar-se. Més aviat alt, d'aire tèrbol i ulls mig clucs, descurat en el vestir, es veia l'hereu Pomar voltar per la plaça del poble. Portava la mateixa pellissa, amb coll de pell, de tots els hiverns i es cofava amb una gorra de quadres esvaïts. Sovint s'acompanyava d'un bastó prim amb el qual donava cops a les pedres que

s’interposaven al seu pas. La seva presència no s'adeia gaire amb el paisatge ordinari de la plaça, ja que ell vivia apartat del comú del poble. Per això els vilatans el miraven estranyats de trobar-lo en aquell lloc. L'home barrinava la manera d’apropar-se a la casa de la perseguida, fins que un dia d’aquells trobà el motiu.

Els Miralles mantenien una disputa feia anys. Un veí d'un tros de terra dels Miralles havia obturat el corrent d'aigua d'una mina que desembocava al seu tros. Els Miralles van protestar, però, mancats de les possibles despeses que podia reportar un plet d'aquella naturalesa, s’abstingueren de plantejar-lo legalment. En Pomar va saber que, per l'Audiència de Barcelona, s'havia produït una sentència que semblava favorable a les mateixes pretensions dels Miralles respecte a la mina d’aigua. I, amb aquest motiu i a fi d’acostar-se a la noia, es prometé ajudar el pare. Manà cercar el vell Miralles i el rebé a casa seva.

—Senyoret Amadu, m'han dit que el vingués a veure.

—Ah, Joan, sí! ^Com teniu aquell problema de l'aigua?

—Igual, igual. Aquest home és un desaprensiu. No es vol avenir a raons. No m'escolta. Sap que no puc anar per la justícia i abusa.

—Mireu, Joan, tots ens hem d’ajudar. Jo crec que vós faríeu per a mi el que jo faig ara amb vós...

—Sí, senyoret.

—A l’Audiència de Barcelona s'ha sentenciat un plet que s'assembla molt al vostre i els han donat la raó.

—És clar, senyoret, si la tenim tota. I què?

—Que em penso que si ara els posàveu un plet, el guanyaríeu de seguida. Crec que és el moment. Jo us ajudaria. Ja faré perquè no us costi gaire. Procuraré informar-me amb tot detall, i qualsevol dia us diré alguna cosa.

Dos o tres dies després tornava a voltar per la plaça. Mirava la casa dels Miralles. Va donar la volta pels porxos i se situà a la cantonada, vigilant. Quan s'assegurà que la Teresa estava sola, va entrar a la botiga.

La noia estava asseguda en una cadira baixa cosint. Feia temps que ella mateixa es preparava la roba per al nuviatge. Es quedà mirant l'hereu que s’havia assegut davant seu, a tocar.

—Teresa —pronuncià el nom com un sospir. El repetí—: Teresa...

I li preguntà si ja sabia que ell els estava arranjant el problema «aquell de l'aigua».

—Ai, gràcies, senyor Amadu.

Les galtes rosades de la noia s'encenien i excitaven l'home, que no sabia treure's les paraules de la boca. Amb els ulls mig clucs, bavejava de desig:

—Teresa...

La noia es va fer enrera i ell abaixà el genoll fins a terrabesar-li les mans:

—Teresa...

—Senyor Amadu! —S'aixecà d'una revolada i, amb la roba a terra, sortí a la porta de la botiga. Se sentí salvada—. Si els pares ho saben...

—Teresa... t'estimo... No els diguis res, als teus pares. Digue-li al teu pare que ja tornaré.

La visita del senyoret Amado a la casa dels Miralles caigué, pel que tenia d'insòlit, com una bomba. No es parlava d'altra cosa i no faltà qui recordés les preferències del senyor amb la noia.

En aquells dies de l'any vint-i-nou s'esqueia la inauguració de l'Exposició Universal de Barcelona. L'Amado visità de bell nou el pare de la Teresa.

—Sabeu què, Joan? Aniré a Barcelona per informar-me més bé d'allò de l'aigua. L'advocat que va guanyar el plet és un amic de la Universitat.

—Senyoret, moltes gràcies. No sabria com pagar-li.

—I vós vindreu amb mi. Així veureu l'exposició —digué imperatiu—. I la Teresa també vindrà amb nosaltres, oi, Teresa?

El pare mirava estranyat la noia, que defugia, amb paraules amables, l'oferiment.

—Ai, no, senyor, moltes gràcies! Ja hi aniré un altre dia, jo, a veure l'exposició. Ara tinc massa feina.

—Es vol casar i té molta feina, diu —contemporitzà el vell Miralles.

En Pomar i en Miralles sortiren l'endemà cap a Barcelona. Allò de l'aigua seria un èxit i la noia, la noia, ves quina idea li havia vingut ara de casar-se amb un pobre ferrer! Tan eixerida que era, la noia!

—Una noia com la vostra, Joan.

—Prou ho és d'eixorivida, bon Déu!

—Si sabés màquina me la quedava com a secretària. Guanyaria molt. <-Per què no la convenceu que n'estudiï, de màquina?

—No ho sé, senyor Amadu, la veig molt capficada amb aquest noi del Ferrer Petit. No ho sé...

No faltaren els obsequis. L'Amado comprà per a la Teresa un braçalet repussat de plata d'aquells que fan els moros i ningú no entenia el sobtat interès de l'hereu pel vell Miralles.

—Diu que s'ha posat al seu costat per arreglar-li allò de l'aigua —reien.

—Estrany! L'hereu preocupar-se per ningú...?

Del juliol al novembre d'aquell any vint-i-nou, l'Amado va veure impotent com avançaven els dies que havien d'arribar a la data fixada per al casament de la Teresa amb el Ferrer Petit. Tenia la ràbia ficada al cos i no podia treure partit de cap de les visites que feia a casa dels Miralles amb l'excusa d'allò de l'aigua. El plet s'havia iniciat i era claríssim que l'havia de

guanyar, com així resultà en definitiva. Ara es pasava les hores ficat a casa seva lluny de la mirada de la figuerenca; es revoltava contra ell mateix incapaç de trobar un procediment per a impedir el matrimoni projectat i acostar-se així a l'ésser desitjat. Tancat en el seu despatx, bevia i passejava amunt i avall amb les mans a les butxaques i, en el puny clos, hi rebregava un retall de roba que havia pres a la Teresa en la primera visita a casa seva.

La Teresa i el Ferrer Petit es van casar el vuit de novembre, diada de Sant Hug i festa major del poble. Els santjulianencs de fora vila, com cada any, hi havien anat a passar un parell de dies i els firaires de sempre omplien la plaça de gent i d'alegria. Dia ben amarg per a l'enamorat que, amb l'estranyesa de la muller, es passà tres dies tancat sense sortir a menjar i rebatent mobles i objectes contra les parets.

—Però, què et passa, Amado? —plorava la Dolors darrera la porta tancada.

—Deixa'm estar! —cridava ell, desesperat.

En la desesperació desbocava la feblesa amb llàgrimes i besades sobre el retall de roba, record de l'amada, que ara estaria als braços del que havia tingut el privilegi de posseir-la. Se sentia menyspreat en el respecte unànime a què estava acostumat a viure. No concebia com, entre els vilatans respectuosos, hi podia haver aquella noia rebel a la seva classe encimbellada i als seus requeriments. Assegut llargues hores, i amb la mirada fixa esperant que la busca del rellotge es posés sobre la maleïda hora de l'enllaç, s'absentava de tot raonament i se li representava la miserable figura del Ferrer Petit caigut víctima de la seva violència; l'agitació febrosa el deixava desfrenat i un torrent de furioses incongruències, de crims i suïcidi, li sortien de la boca. Després es llançava al llit plorant el menyspreu. La impotència i la imaginada humiliació l'empenyien vers el camí de l'odi.

Al matí del tercer dia d'estar encauat a la seva cambra l'Amado aparegué a la porta i va trobar la muller asseguda davant amb la mirada fixa; semblava talment una somnàmbula i barbotejava paraules d'interrogació. L'home portava el pèl dels tres dies de clausura. No s'havia despullat i tot ell era un rebrec. La seva còrpora fofa semblava haver-se aprimat; les galtes pàl·lides li penjaven; caigudes les parpelles de llargues pestanyes, els ulls sortits, denotaven el roig del plor i de la vigília.

Passà lent pel costat de la seva dona sense dir-li res.

—Amado, Amado, no podem continuar així.

Des del primer dia el tracte superficial i el desamor havien presidit les relacions matrimonials de la Dolors i l'Amado. A la indiferència física del marit ella havia aportat la fredor forjada a la casa paterna absent d'il·lusions i amb l'allunvament de tracte masculí.

Així, les relacions amb la dona no eren gaire fines. Ella tot era conformitat entristida per la monotonia dels dies i, perquè, després dels anys, no havia sentit l'afecte benefactor de la maternitat. Aquest fet distanciava encara més el matrimoni i en Pomar estava preocupat

pensant que, després d'ell, la casa s'ensorraria per manca de descendència. Es tornà taciturn. Passats els convencionalismes diaris de la parella, es pot dir que l'Amado vivia sol, sol i desvagat sense interès per a res ni cap ideal que fes de la soledat una joia, ni res que excités la seva imaginació; cap record lluminós ni cap projecte que enriquís l'avenir no l'ajudava a viure i a enlairar l'esperit. Sempre sotmès a la fascinació de la Teresa es debatia només en la sordidesa de la carn. Ara, més que mai, la imatge adorada s'interposava en el possible tracte nocturn amb la muller i el feien incapaç de l'exercici més elemental del tàlem.

Continuava sortint algun matí per anar-se a mirar les terres i s'acostumà a prendre l'escopeta, «per matar alguna cosa», però, així com abans es dirigia per darrera de la casa abastant, per un corriol de mal pas, el turó d'Ar- mor, ara marxava cap a la plaça, on podia veure la casa del Ferrer Petit, i baixava cap al riu cabalós d'alts pollancres i feia via cap a la planúria dels sembrats. Els trets del caçador se sentien del poble estant i tothom sabia que, a aquelles hores, era l'hereu el qui tirava.

La Teresa i en Josep s'havien criat junts. Les seves cases eren a tocar; en una, la del ferrer i, al costat, la tenda de queviures dels pares de la noia. Ja de petits, quan els amics de jocs havien marxat, ells dos restaven sols davant les cases esperant que els cridessin per dinar o sopar. Es portaven cinc anys de diferència i la Teresa havia admirat sempre en Josep, l'home protector que la posava a cobert de qualsevol atac d'algun altre brivall que la pretenia. Els pares estaven convençuts que acabarien casant-se.

En entrar la Teresa a casa el Ferrer Petit, la decoració de la llar va canviar. En Josep reia de les reformes, les pintades i els quadres penjats a les parets. La sogra deixà la cuina i el safareig i molts parracs van ser llençats; una vànova brillant cobria el llit del novell matrimoni i ella cosia i planxava amb delit. Voluntariosa com era, sabia dominar-se en aquelles petites coses que podien contradir la voluntat del marit o dels sogres i, coneguda de tota la vida, l'havien acollida com una filla. Sempre en actitud desperta, sabia comprendre allò que es proposava a la casa i no li mancava habilitat per conduir els raonaments vers el que creia més convenient. Quan era contradita preferia esperar més bona ocasió per plantejar de bell nou el seu punt de vista. Mai no es deixava vèncer per l'afalac ni queia en exageracions.

Ensems que tenia cura de la pròpia casa acudia a diari a la botiga dels pares per ajudar-los a despatxar i tenir-ne cura.

Un dia, que devia ser a mitjan setembre, l'Amado entrà a la botiga de queviures amb l'esmopeta al coll. Havia descobert que la Teresa estava sola, al taulell. Es va esperar que acabés de servir una nena que hi havia entrat a comprar. En veure'l, la Teresa quedà parada bona estona; torbada, no sabia el que es feia.

—Teresa, dóna'm unes postals. —Assenyalà l'aparador.

—Prengui-les vostè mateix.

En donar-les-hi li agafà la mà.

—Teresa, t'estimo..., t'he estimat sempre... Tu ho saps...

—Faci el favor, senyor Amado. —Retirà la mà amb violència.

—Et necessito, Teresa —murmurà humil.

L'entrada d'una dona tallà en sec la temptativa i l'home sortí a la plaça.

La Teresa cregué que ella sola havia d'afrontar aquell perill; qualsevol insinuació al seu marit podia significar una tragèdia i ella estimava massa en Josep per a comprometre'l, més tractant-se d'una persona tan influent. I, per sempre, va callar.

Quan el juliol del trenta-sis l'Amado, amb la seva dona passaren a França per les muntanyes, acompanyats d'un guia de preu, en Josep no tardà gaire a incorporar-se al Tercer d'Artilleria. Essent el marit al front d'Aragó, la Teresa tingué el primer fill.

A mitjan del trenta-nou, l'Amado tornava a ésser l'amo del poble, amb l'Alcaldia a les mans, i el Ferrer Petit es trobava en una presó de Bilbao, on anà a parar sense saber com, en espera d'ésser depurat. L'Amado i la muller vivien com germans i la persecució es presentà de bell nou, ara més violenta que mai. Ara la Teresa tenia prop de quaranta anys i la bellesa, almenys als ulls del pretendent, s'havia accentuat. Els miraments van desaparèixer; li anava al darrera, a tota hora, amb promeses d'augment de cupo dels queviures que ella venia i amb encobertes ofertes d'alliberació del marit. La vil mesquinesa de l'home es feia evident en l'ànim d'ella, que cada dia que passava l'hi sentia més aversió.

Aquells mesos van ser difícils per la Teresa. A cada moment es topava amb el pretendent, que mormolava el seu nom com un sospir: «Teresa... Teresa...», i feia via, a poc a poc, per no alçar més sospites.

Cap nat de Proveïments en el poble, l'Amado feia tota mena d'equilibris davant la comissió de repartiment per a poder enviar a l'adorada com més bons de queviures millor. No hi havia distribució que la Teresa no tingués la millor part que les altres dues botigues del poble, i aquesta preferència era notada no tan sols pels homes que l'ajudaven en l'assignació, sinó que pels altres comerciants i per tota la vila, que s'omplia de comentaris: «D'una manera o altra s'ho deu cobrar, l'hereu...»

A l'oïda de la Teresa, hi arribà la murmuració que al seu comerç tenia sempre més mercaderia per vendre que els altres botiguers indignats d'aquell tracte diferent, i es va espantar pel que dirien.

Una setmana que tocava repartiment de sucre, l'Amado va fer-n'hi enviar un sac i mig. En comprovar-ho la Teresa es va irritar. Esperà a migdia i sortí de la botiga, decidida, i es dirigí prop de la casa de l'home. Hi havia poca gent per la carretera en aquella hora de sol.

La dona esperà amb dissimul l'arribada de l'Amado i, aquest, en veure-la, s'hi adreçà.

—Teresa...

—Senyor Amado! Ja està fent venir a retirar aquest sac de sucre que m'ha fet portar de més.

—Però, Teresa, si jo ho faig perquè...

—No vull cap preferència. Al poble, ja tothom es riu de mi. M'està comprometent.

—No veus que guanyaries qui sap quan, Teresa...

—Senyor Amado, deixi'm d'una vegada per sempre, perquè, si torna a insistir... —però no acabà l'amenaça. Temia la possible represàlia del perseguidor—. Si els meus clients no tenen més sucre, que no en prenguin.

La Teresa sabia que el seu marit era viu, però ignorava quan tornaria, i això la desesperava, sobretot després d'haver-se comprovat que molts dels soldats que lluitaren al costat de la República eren destinats a batallons de treball forçat i portats, per anys, a la construcció d'obres públiques, com passava amb el noi gran de cal Peix sotmès a l'edificació del Valle de los Caídos. L'esborronava pensar en el temps que hauria de suportar la persecució i temia no po- derla resistir enmig de tantes amenaces i dificultats. Aleshores havia d'ocupar-se del seu fill Tomàs, dels pares propis i dels del marit. Els estalvis havien desaparegut amb la guerra, perquè el guanyat en papers no tena cap valor. El taller d'en Josep estava paralitzat i de la botiga de queviures poca cosa en podia treure sotmesa com estava a les cartilles de racionament. S'aprestà a treballar, anant a cosir a casa la seva amiga Amàlia, de cal Tirano, que, a Térmens, intentava bastir un petit taller de confecció.

Deixava que, dels queviures, se'n ocupessin els vells i ella marxava cada dia a peu a Térmens, a mitja hora escassa de Sant Julià de Ter, després de travessar la passarel·la del riu.

Potser perquè el desig i la passió es mantenen fins que no s'han consumat els somnis que els exciten, el cert és que l'Amado havia arribat al paroxisme en la voluntat de fer-la seva i, aquell matí, esguardà amunt i avall del camí i es va tornar a confondre en l'arbreda. Al cap de pocs moments la dona aparegué al començ del corriol que conduïa al riu i, en ésser la Teresa prop seu, l'home sortí de l'amagatall abraonant-se-li damunt. Tots dos rodaren per terra; en la lluita desesperada les forces acudiren en ajut de la dona, que repel·lí l'atac.

—Has d'ésser meva, meva... —cridava l'Ama- do com un foll.

Ella apartava la cara amb violència per evitar que les baves de les besades li arribessin i, de cop, la Teresa sentí que tocava una pedra amb la mà i la descarregà al front del violador frustrat. Es va aixecar de terra i arrencà a córrer camí avall deixant l'home sense sentits; però, encara no havia arribat al riu, que el va veure com la perseguia de bell nou. La pluja li rentava la cara ensangonada i alçava la mirada al cel, tot maleint.

Malgrat la fortitud, la Teresa se sentia defallir. Fins quan duraria aquesta follia? Fos com fos, estava disposada a portar ella sola aquesta creu. Coneixia el caràcter tranquil d'en Josep, però sabia també quines podien ser les seves reaccions; pressentia el drama i volia evitar-lo. Amb l'escàndol produït amb el repartiment de queviures que tot el poble havia presenciat era

difícil que en Josep, en tornar, no se n'assabentés. «Les aparences m'acusaran. Semblarà el que no és.» S'apoderava d'ella una desesperació sorda i el clam, que li sortia de la gorja, s'ofegava en el cor. <-Quan i de quina manera tornaria aquell home, que li havia anat darrera tota la vida? I la perplexitat no coneixia límit en recordar els moments i aquelles mirades ja de quan era petita.

En aquesta ocasió l'Amado tardà a presentar-se.

Un dia, a l'hora baixa, es van veure quatre o cinc xicots per la plaça; anaven vestits de soldat; guerreres miserables i sabates destrossades i feia anys que no s'havien afaitat. En Josep es destacà del grup i entrà a casa seva.

La família i les botigues es redreçaren. La necessitat d'alçar tantes coses caigudes en la guerra, eren prometedores pels que tenien alguna cosa per vendre o mans per a construir; era un avenir rialler que recolzava sobre l'immens cementiri del país. En Josep era un bon operari capaç de guanyar-se la vida i feia doble feina que els altres. Havia pujat en el rigor del seu pare fins a fer d'ell un home tímid; ell sentia aquesta limitació i veia que, en la feina, no hi havia dubtes dolorosos com en el pensar i el decidir i, per això es lliurava a la feina desesperadament. El caràcter decidit de la Teresa; la seva seguretat i la seva energia el tenien captivat i ple de fe i creia en la seva dona com no creia en ningú més. Un sí o un no sec cloïen la conversa d'en Josep, que se sentia intimidat davant la gent que no conegués.

Durant aquests anys, el poble i la família es desenvoluparen en noves construccions i vingueren dues filles més: la Roser i la Ramona. En Tomàs, el fill, havia ingressat en el cos d'Obres Públiques i exercia a la Delegació Provincial de Girona. En la creença que no tornaria el mal temps la Teresa s'havia asserenat; l'Amado pertanyia ja al racó dels records desagradables de la vida que la dona defugia rememorar. L'home havia abandonat la funció de batlle i només se'l veia, com abans els seus avantpassats, a l'entorn de la casa pairal. La Dolors, la figuerenca, morí sense deixar fills, el mil nou-cents seixanta-dos, després d'una llarga malaltia, i d'haver posat tots els seus béns a mans del marit, com era convingut en els capítols matrimonials establerts en casar-se. Havien viscut junts prop de vint-i-sis anys en la hipòcrita harmonia que imposava els convencionalismes del poble. Una vida passada sense pena ni glòria, que no podia proporcionar cap encant a la soledat de l'Amado; la mesquinesa dels seus records d'hereu desvagat, només el con- duien a la desesperada tristesa en què ara se sentia sotmès.

La trobada prop del riu havia estat massa forta i el temps caigué sobre el poble i els seus personatges sense que es veiés l'Amado Pomar només que de manera escadussera. Algun esdeveniment esborrava, a la consciència dels vilatans, els fets passats i la monotonia dels dies regnava en la fredor i la calor dels camps, ara ufanosos, ara pintats de la tristesa del fred i l'ennuvolat. La Teresa respirava en pensar que la seva actitud havia fet comprendre al

perseguidor la inutilitat de la seva malaltissa obsessió. L'Amado no es presentava. No es presentava de dia, però eren moltes les nits que l'insomni passional de la seva enfurida idea el portaven a llevar-se i a acudir prop de la casa de l'ésser adorat només per estar prop seu. Arran del casament de la Teresa, en Pomar havia anat a Girona i encobertament havia obtingut una còpia del retrat de noces. A casa, va retallar les figures del retrat i, sovint, s'encarava amb el maleït ferrer i besava furiosament la figura de la dona estimada. Només ell sabia quines eren les escenes d'odi i d'obscenitat que havien sofert els rostres i les figures guardades gelosament sota els llençols o a la caixa de cabals; llargues i apassionades hores en què la imaginació desenfrenada arribava al paroxisme; passió que el feia feliç més per la passió mateixa que per la pròpia dona ideal.

Sovint se sabia que l'hereu havia marxat a Barcelona, on mantenia tracte amb una vídua del carrer d'Aribau, i de la qual ja n'havia fet objecte en els seus anys d'estudiant; aquells anys en què vivia barrejat amb els companys d'estudi, que la noblesa de l'edat mantenia en l'entusiasme dels ideals polítics i humanitaris als quals l'Amado estava totalment d'esquena. Després dels dies d'estada a Barcelona, se'n tornava al poble i es tancava a casa per a reviure el desig ara convertit en odi. «Me les pagaràs! —mormolava—. Me les pagareu tots plegats!» L'home, abans encimbellat per la posició social que ocupava, sentia humiliada la seva persona i barrinava com podria demostrar encara el seu alt rang. L'havien vist fer tots els papers per causa d'aquella fal·lera incontenible i volia retornar el seu prestigi i l'orgull de la seva casa al lloc preeminent que abans ocupava. «Que el poble sencer comprengui també que no el vaig fer mai, el ridícul!» No podia quedar malament davant aquella colla de miserables, que en el fons menyspreava. «Sóc un Pomar!»

Després de tants anys, un matí d'agost, hom el va veure entrar a la plaça. Havia envellit; el llavi inferior li penjava sobre la barba blanquinosa i els ulls orbs es bellugaven, com ocells moribunds, d'un costat a l'altre, acompanyant- se amb un bastó que movia temptejant el relleu de les pedres per no caure. Sota el sol violent, que ningú del poble no gosava desafiar, es dirigí a la casa del Ferrer Petit. La Teresa, del taulell de queviures estant, va sofrir un esglai en veure'l i sortí a fora, emparada en la ceguesa de l'home, per a saber per què l'Amado anava a casa seva.

—Josep! —cridà l'home des de la porta—. Escolta, Josep.

—Senyor Amado, vostè per aquí?

I la Teresa va sentir com l'hereu Pomar s'explicava amb un encàrrec d'una porta-vidriera de ferro per a l'entrada de la casa pairal. Va respirar; tot de temors li havien caigut a sobre en reviure els fantasmes d'antany.

A l'hora de dinar la conversa del matrimoni versà sobre la comanda i s'estranyava la Teresa que, de cal Pomar, vinguessin a aquest taller, quan, de tota la vida, s'havien servit d'un

serraller de Figueres.

—No en facis cas —respongué en Josep—. De la manera que està derrotat aquest home no deu tenir ni esma d'anar-hi.

L'encàrrec tenia una certa importància; fora de les feines vulgars, de rutina, una porta alta i ampla, de serralleria artística, satisfeia en Josep, que li brindava l'oportunitat de mostrar als amics vilatans la seva traça.

A mitja tarda la Teresa s'estranyà novament de veure l'hereu Pomar assegut a l'entrada de la serralleria. «Aquest home...» En Josep li havia apropat una cadira i tots dos, entre cop i cop de martell, parlaven de coses banals. La Teresa s'hi dirigí:

—Senyor Amado... —Se sentia commoguda.

En els dies successius, i durant molts anys, de la calor i la fredor de la plaça, en Pomar va fer el mateix camí de la venjança que guardava en el cor; i tothom el veié assegut a l'entrada de cal Ferrer Petit. La visita diària era obligada i la visió de l'home abatut esdevingué habitual en confondre's amb els ferros, la fornal i el martelleig.

El temps queia sobre aquell cos torturat; s'ofegava i el ferrer li portava aigua per les pastilles. La majoria no s'estranyava de veure el costum de l'home que ho tenia tot fet. La Teresa, però, recelava; aquella fidelitat l'entristia, i aquelles dones, ara ja grans, que havien estat companyes de col·legi de la muller d'en Josep i que coneixien les preferències d'altre temps, o bé els vells vilatans que, en la jovenesa, endevinaren i criticaren la ridícula persecució, atribuïen a camins tèrbols l'assídua familiaritat del senyor ric, inaccessible, amb la família del ferrer.

L'Amado continuava estossegant en el seu lloc amb les seves paraules i els seus pensaments. En l'atac, barbotejava frases inintel·ligibles: «Saber que està prop meu...», assistit per en Josep. «Sentir la seva veu...», que, potser, només copsava la dona.

La Teresa suportava difícilment les visites de l'admirador i de res no li serví que alguna vegada rondinés de tanta assiduïtat; en Josep havia esdevingut un gran amic del senyor encimbellat i, davant el poble, se sentia com protegit amb aquella adhesió incondicional.

Ara que la Teresa podia contemplar detingudament l'home, el coneixement del seu tarannà era més complet; les converses interminables dels dos homes se li havien fet reveladores al llarg del temps. ,Era evident que l'hereu odiava el serraller; l'odiava i el menyspreava, mentre que l'altre s'havia lliurat, en la seva senzillesa, lligat de mans i peus, sota el signe de l'admiració, a l'home ric. La Teresa ho havia comprovat moltes vegades en les preguntes i respostes; en la contracció de les faccions i en les mirades dels ulls sense vida de l'hereu.

Com no hi havia dubte que aquell ésser guardava encara, a les seves velleses, el rancor de la vida passada. La Teresa, sempre alertada, endevinava el sentiment pregon que l'ajudava a viure. Comprenia la intensitat de la passió que l'havia dominat, atès que durava encara, a

l'ancianitat, en què, més apacible en les lluites de la vida, l'oblit o el perdó dignifiquen l'ànim del venjatiu. Aquell home odiós continuava empedreït en els seus tretze o, potser, s'havia refugiat en no podia comprendre quins misteriosos designis. Evidentment, no havia oblidat, com no s'havia esborrat la marca de la pedra que un dia llunyà, prop del riu, havia inferit la Teresa, en defensa de la seva decència; reminiscències que alentaven en el cor de l'amor propi trepitjat.

Després de Corpus del setanta-sis, va córrer la veu que el senyor Amado estava greu d'una antiga bronquitis i en Josep fou, durant les últimes setmanes, el visitant més assidu. Ni amb l'excusa de la botiga la Teresa no va poder evitar que el seu marit la portés algun cop al costat del malalt. L'Amado li besava les mans.

—Vine, dona! Tant que t'estima i no anar-hi —s'exclamava en Josep.

L'hereu Pomar fou enterrat, a mitjan octubre, al cementiri de Sant Julià, on la família tenia un mausoleu que es distingia de lluny de les altres construccions funeràries. Repicaren campanes i se celebraren misses en abundor presidides per uns nebots llunyans arribats de Barcelona.

La Teresa, que tenia ara seixanta-cinc anys, se sentí alleujada del pes que, durant tota la vida, havia portat a sobre amb la presència de l'admirador. Li semblà un alliberament, un mal somni que, per fi, s'esvaïa. Alçà el cap i respirà lliure del perill de possibles enraonaments que poguessin embrutar la seva ben guanyada honorabilitat. «Gràcies a Déu que tot s'ha acabat.» Reptant-se, en el seu fons, de sentir-se fins i tot contenta de la desaparició d'un semblant, es va sentir humiliada i va perdonar sincerament tot el mal que hagués pogut causar-li l'extraviat, per al qual sentia ara un afecte estrany.

Però, els primers dies de novembre, el secretari de l'Ajuntament, mostrant una lletra, explicà als regidors reunits que s'havia rebut una comunicació del notari de Figueres, senyor Sala, segons la qual la senyora Teresa Miralles i Marsà, era invitada a presenciar la lectura del testament del senyor Amado Pomar i Pratmar- só. La voluntat de l'hereu era que tot, absolutament tot, ho deixava a la Teresa.

Als regidors, els faltà temps per a donar la notícia a llurs famílies i el poble, estupefacte, s'omplí de comentaris. «Que estrany! Si deien que tot ho deixava a les Germanetes dels Pobres, de Girona!»

Va ser el set de novembre, vigília de Sant Hug i Festa Major de Sant Julià de Ter, que tothom va conèixer les clàusules testamentàries :

«... Institueixo, així mateix, hereva universal la meva bona i fidel amiga, senyora Teresa Miralles i Marsà, que podrà entrar en possessió de tots els meus béns presents...»

L'astorament era general i tothom corria pels carrers portant la nova a totes les cases. Es van formar grups nombrosos a la plaça, barrejats amb el garbuix acolorit de les parades de tir

i d'atraccions portades pels firaires, i en Josep tancà les portes de la seva casa davant de tothom, amb la família dintre. Des de fora se sentien només crits i plors. Els fills miraven aterrits la mare culpable. No havia passat més d'una hora —devien ser les tres de la tarda— que el Ferrer Petit sortí de la casa portant al coll el mall més gros de la serralleria. Es va obrir pas entre les boques obertes; la mirada fixa a les baixes i blanques parets i als quatre xiprers llunyans. Pujava lentament el camí costerut del cementiri i el silenci dels vilatans l'acompanyava com en un Via Crucis.

Enmig de borrascosa quietud va alçar l'eina tan alta com pogué i la va descarregar furiosament sobre la llosa de la tomba. Es va ficar a dins i, amb esforç sobrehumà, aconseguí treure la caixa al defora i la va alçar ben enlaire, com un tità, rebatent-la per terra.

A la vista de tot el poble aparegué el cadàver de l'Amado Pomar, ben conservat per l'odi; la barba blanca s’havia fet més llarga; la boca i els ulls s'havien obert amb la caiguda i, al rostre somrient, hi guardava tot el plaer satisfet de la venjança.

DIUMENGE

Per la voravia arribà, corrent, de la cantonada del carrer de l'Hospital. Era baixa i grassa, prematurament envellida sota els colors estridents de la cara; la suor havia escorregut el rimel i portava llargues arracades llampants. De cames curtes, el seu cos era com una bola. Una brusa de color rosa estrident i una faldilla blava la cobrien i, als peus, unes plantofes que havien estat de color rosa. Topà amb una companya d'ofici que estava passejant.

—Què et passa? On vas tan corrent?

La dona no respongué. Amb la mà va apartar del seu camí la que li privava el pas. Sufocada es posava les mans al pit talment com si li manqués la respiració. Era una jove desferra.

—Deixa'm!

Entrà a l'escala estreta i pujà cap amunt.

—On va tan esperitada? —preguntaren dues dones que, com ella, pul·lulaven per aquells carrers.

—Què li deu passar?

Una de les dones, la més guarnida de totes, s'adreçà a un home que passava:

—On vas tan solet?

L’home somrigué i va continuar el seu camí.

En aquest moment tombava la cantonada un vell, bambolejant, insegur, aguantant-se a la paret. Es va adreçar a les dones.

—On és? —preguntà consirós.

—On és, qui? —La dona li va somriure—. Que vols pujar?

—No, no. On és? On s'ha ficat? —suplicà.

—On s’ha ficat, qui?

—La Roser, la Roser...

—No hi ha cap Roser, aquí. —Se’l miraven estranyades.

—Sí que hi és. Jo l'he vista. Ella també m'ha vist.

—No hi ha cap Roser, aquí, bon home.

—Sí que hi és. Una noia que ha passat ara, corrent. Jo l’he vista. L'he vista...

El vell es movia nerviós; pujava i baixava l'estreta voravia. Entrà a l'escaleta i cridà:

—Roser! Roser!

No va obtenir resposta. Les quatre o cinc dones de l’entorn s’aproparen a ell, que havia sortit de l’entrada i gesticulava, mirant amunt i avall el carrer.

—Però, vostè, a qui busca? —li van preguntar amables.

—La noia.

—Quina noia? Aquí no n'hi ha cap que es digui Roser.

—Sí. Quan m'ha vist s'ha amagat. Jo l'he vista, l'he vista. Amb tants anys que la busco mai no l'havia trobada i ara... Roser...!

Una de les dones es posà a riure. Agafà el vell pel braç i el portà a l'altra voravia. D'allà estant s'adreçà a una companya:

—L'ha confós amb l'Àfrica.

—No, no. Era ella. No es diu això... Es diu Roser. No l'he confosa, no. —S'havia tret el mocador blau de la butxaca i es fregava la cara—. Tan maca que era... Tan petita... Roser meva... Filla...

Les dones li deien que, allà, no n'hi havia cap com la que ell buscava i que ningú no havia entrat a l'escala. Que n'havia passat una que corria, però que aquella era l'Àfrica. El vell mirava carrer enllà. Respirà fondo i donà unes voltes, indecís. Va marxar avall, ara per la voravia, ara pel mig del carrer. De la taverna propera van sortir unes rialles d'homes que bevien i ell restà davant la porta.

—Què voleu? —preguntà el taverner.

—La Roser.

—La Roser? —El de la taverna es tombà per dir als homes que seien dins—: Està sonat.

Va tornar a reunir-se amb les dones que, soles, feien comentaris en veu baixa i el miraven amb insistència. Es va quedar parat dins l'escaleta amb la gorra a la mà i va tornar a cridar, sense resposta, el nom de la noia.

Passaven uns homes vestits de diumenge i un d'aquests acceptà la invitació d'una de les dones i es va ficar, amb ella, a l'escaleta. El vell s'hagué d'apartar per donar-los pas. La dona rondinà:

—Au, bon home, marxeu, home, marxeu que aquí no hi ha ningú que es digui aquest nom.

—Roser! —va cridar ell.

Després restà dret al mig del carrer: portava les mans a les butxaques de l'americana negra i els pantalons eren de vellut; camisa blanca de ratlles blaves cordada, sense coll, tot ell net i polit.

—Marxeu, home! —Les dones es miraven entre elles, contrariades perquè la seva presència entorpia la seva feina.

—Roser! —tornà a cridar, ara del carrer estant i adreçant-se als balcons.

Va moure els peus d'una banda i de d'altra mirant al llarg de la via de portes tancades. Esmaperdut, inicià una marxa cap avall, però es repensà i tornà per asseure's a la vorera, davant per davant de l'escala. Mirà enlaire a les dones i preguntà:

—Que sabeu si es va casar?

—Qui? L'Àfrica? No ho sabem.

—Ella va dir que s'havia casat. Fa molt de temps. Encara vivia la seva mare. Ens va dir que es casava —murmurà l'home.

—Au, vagi, home, vagi, que està equivocat!

—No. Es diu Roser i jo l'he vista. Està més grassa i és ella. Ja ho deia el Suau: «Totes volen anar a ciutat, totes volen anar a servir a Barcelona». Ja ho deia el Suau: «I ves què hi fan a Barcelona». Fa molts anys que la Roser va venir a Barcelona, a servir. Després va venir al poble i va dir que es casava. Un dia ens va escriure i ja no n'hem sabut res més. Fa cinc o sis anys que no n'hem sabut res més. Sa mare no es volia morir sense veure-la. «Vés-la a buscar, Josep, vés-la a buscar» —imitava el vell amb el cap baix.

—Quin matí, noia! —va dir una de les dones.

—No et queixis. Almenys, tu, ja t'has estrenat.

Un home cepat va sortir de l'escala i, després de mirar el carrer, marxà cap avall. Al cap de pocs moments sortí una dona cantant flamenc. Tallà en sec la cançó.

—Què li pasa, a aquest home?

—Res, que busca una tal Roser i ja li hem dit que no en coneixem cap. Oi que no?

La nou vinguda restà uns moments amb el grup i seguidament marxà brandant el porta-monedes.

—Ja us ho fareu.

El vell la va veure marxar, amb les seves cames grosses, el jersei verd llampant i la faldilla vermella.

—Vaig a dalt a buscar el cistell —va dir una d'elles.

—Digui-li que baixi —suplicà l'home—. Digui-li, senyora.

—Tornem-hi! No hi ha cap noia a dalt. —Entrà a l'escala.

Quan la dona va baixar digué a l'home:

—Si es vol convèncer, pugi vostè mateix.

—Ves on aniré jo ara. —Es va aixecar de la vorera i es dirigí cap a l’escala—. Roser!, Roser! —Es tornà a asseure a la voravia.

—Marxes? —preguntà una a la dona del cistell.

—Pel que hem de fer aquí. $i a la tarda faig la mateixa sort estic ben arreglada —comentà mentre marxava.

—Apa, home, no s'hi amoïni més! No la trobarà aquesta noia que busca —digué una d'elles.

El vell no va respondre.

La dona insistí.

—Que no ha d'anar a dinar?

Ell restà una bona estona mut amb la mirada a l'escala. La dona l'ajudà a aixecar-se. Uns homes passaven de llarg i el carrer era ple de sol.

Ja era tard i el diumenge continuava lluminós amb un cel d'octubre sense entelar. Uns homes sortien de la taverna explicant coses a un company. «I van tirar una canonada a la Generalitat.» «Quan?» «Abans-d'ahir.» I l'altre reia, incrèdul.

—Que no ha d'anar a dinar? —repetí la dona.

De bell nou l'home s'apropà a l'escala.

—Roser! Roser! —plorava.

Després, tentinejant, es dirigí cap a la cantonada del carrer de l'Hospital. La dona el seguí.

—Au, no s'amoïni! No n'hi ha cap de noia així. No plori.

Marxaren junts.

—El Suau ja ho deia: «Totes volen anar a Barcelona». Però, la seva mare: «Que sí. Deixa-li anar, home. Què hi ha de fer aquí... No serà mai res en aquest poblot de mala mort». Oh, ja fa més de deu anys que va venir a Barcelona. Vostè no li vol anar a dir que baixi? Digui-li que baixi. —Acabà parant-se recolzat a la paret.

—Però, home, no sigui així...

—Em penso que tenia disset anys aleshores. Està grassa, ara. Vagi a dir-li que baixi. Era molt maca. Anava a cosir amb la noia del Narro. Es va fer un vestit. Jo no ho volia, però la seva mare: «Deixa-li anar...». Un any va venir per la festa.

L'un al costat de l'altre es dirigien cap a la Rambla. La gent mirava la parella del pagès alt i sec i la dona baixa i guarnida i somreien.

—Ja la trobarà, home.

—No li vol anar a dir, vostè, que vingui? —Tornà a parar-se—. Que vingui amb mi, que l'espero? Tan bona noia que era! Sabia lletra. Un any també ens va enviar panellets. <«1 que sap si es va casar? La noia de l'Esclopater, quan va venir al poble, ens va dir que la Roser tenia xicot i que s'hi volia casar i que ja ens avisaria. Que ja ens ho faria saber...?

—Ja no en vam saber res més i fa cinc o sis anys que ens va enviar un retrat i va dir que estava bé.

—I vostè, per què no la feia quedar a casa?

—Oh, bé prou que ho deia, jo. «^Per què no ve aquesta noia? Bé es podria quedar a casa, amb nosaltres.» «Podria ajudar la seva mare.» «Casar-se amb un noi d'aquí, que prou n'hi ha i ben treballadors.» Però mai no va venir al poble i ara ja ho deu ésser, de casada, oi? Vostè, no ho sap, si és casada?

—Però, home, si jo no la conec. No coneixem cap Roser. Aquella que corria, quan vostè ha vingut, és l'Àfrica.

—Àfrica, diu? No, no, que es diu Roser. I vostès no vénen al vespre, aquí? —Forfollejava per les butxaques.

—No. No venim —murmurà la dona, somrient.

—Ves ara, ja no sé quan podré tornar a Barcelona. Tan maca que era...

—Que ha vingut altres vegades a buscar-la?

—Prou! Cada vegada que he pogut recollir algun cèntim per venir. <?No vol anar a buscaria vostè? Vagi-la a buscar... —Es tragué un embolic de paper de diari de la butxaca—. Si que la coneix. Veu, és aquesta. —Mostrà un retrat fosc, de mida petita, d'una noieta—. Em penso que tenia dotze anys. Veu, era la més maca del món... I tenia unes trenes, veu?

La dona esguardà llarga estona el retrat.

—És molt petita, aquí. Tampoc no la coneixeria amb aquest retrat.

El vell n'hi allargà un altre de mida postal.

—Aquest ens el va enviar fa pocs anys; cinc o sis. Ara deu ser igual. Oi que la coneix?

—No. No The vista mai.

Havien arribat al Pla de la Boqueria. S'estava bé al sol i el vent arrossegava unes fulles. La dona va dir:

—Me n'he d'anar a dinar.

El vell, amb les mans a les butxaques de l'americana negra i les seves calces de vellut, tot net i polit, mirava els vianants i donava voltes per l'indret. Eren les tres de la tarda i entrà al carrer de l'Hospital desfent el camí que havia fet amb la dona que l'havia acompanyat.

Es llevà el mocador de quadres al front i es ficà a l'escaleta.

—Roser...! —va cridar.

UNES CORTINES BLAVES

Quan surten del despatx on treballen, l'Eladi apressa el pas i la Maria Teresa es queda a la porta, entretinguda, amb les companyes.

—Au, vés. No el facis esperar.

I, com cada dia, es troben a la cantonada de Casp i Passeig de Sant Joan. Ell la pren pel braç i caminen sense dir-se paraula.

L'Eladi és un home d'uns trenta-cinc anys, que ha viscut i parla reposat. Ella en deu tenir uns vint-i-tres i és riallera de mena; rossa de cabells i cara rodona amb uns ulls somiadors i, abans d'entrar al despatx gairebé cada dia, ara que n'és temps, es compra una flor en aquella parada que hi ha a l'entrada del Passatge d'Ortigosa. Ara que l'amor l'ha visitada, la flor comprada la refà; se la passa per la cara; la flaira amb èxtasi i, amb una agulla bonica, se la posa al pit. En el vestidor del despatx, com per donar-se ànim per la jornada vulgar que s'apropa, obre el seu llibre de versos i en llegeix un que la trasbalsa. El sospir de cada matí... Després es barreja amb l'altra dependència.

Després de caminar una estona amb l'Eladi, el xicot li pregunta:

—Així, et va bé de venir a casa, avui?

—Sí.

T'agradarà conèixer els nens.

—Em fa molta il·lusió conèixe'ls. Si s'assemblen a tu —riu la noia— deuen ser molt macos.

—Pots comptar! —Li acaricia la mà. Després afegeix—: El que em sap greu, Maria Teresa, és no haver pogut arreglar això del canvi de pis. Em demanen massa quartos d'entrada. No puc fer-ho, ara. Jo voldria les coses més bones per a tu, però, ves, començar endeutant-nos és una llàstima. No et sembla?

Ella no respon fins al cap d'una estona.

—És igual.

—M'hauria agradat poder muntar un pis nou. Que tu mateixa haguessis pogut triar els mobles al teu gust; que t'haguessis pogut entretenir amb els adornaments i aquestes coses de la casa. Sí, aquests detalls que a les dones us fan tanta il·lusió. Però no pot ser.

—Doncs, què hi farem. No es pot tenir tot. D'altres tindran moltes coses, però no un home com tu.

L'Eladi somriu.

—La cosa important, Eladi, és que tu m'estimis.

—D’això ja en pots estar ben segura. Mai no havia estimat ningú com a tu, Maria Teresa.

Ella el mira de cua d'ull.

Es paren davant un aparador de plàstics, il·luminat.

—Fan il·lusió tantes coses. Mira quins estenedors bés bonics. Oh! I aquestes cortinetes...

—Molt bonic. Més endavant, quan les coses vagin bé, procuraré vendre aquest pis i comprar-ne un altre. Potser, fins i tot, no el vendré, aquest, però sí que en compraré un altre perquè estiguis més contenta, moblant-lo de nou. I, aquest, el podríem llogar. Seria un bon ingrés.

—El que tu vulguis. (-Quan el vas comprar, aquest?

—L’any setanta-tres. Encara falta temps per acabar-lo de pagar. Però amb la renda d’aquest podríem pagar l'altre que compréssim.

—El vau buscar tots dos..., aquest?

—Sí. —La mira.

—M’estimes força?

—Molt. No pots imaginar-te com... —Li passa la mà per la cara.

—Ja has acabat de llegir el llibre?

—Sí. És molt bo. I tu?

—Ja fa dies. Ara en llegeixo un de poemes —diu la noia.

—De qui és?

—De Rubén Darío. M’entusiasma, «La princesa està triste, ¿qué tendra la princesa...?»

—Vols prendre alguna cosa? —Li assenyala el bar—. Fa molta calor.

—No tinc set.

—Quan estiguis cansada agafarem l'autobús.

—Caminem una mica més. És bonic el pis?

—És petit. El que es fa ara. Però hi ha molt de sol.

—Vas tenir molta sort de trobar aquesta dona que et té cura dels nens.

—I tant. Ves què hauria fet si no hagués estat ella! Avui hi haurà la meva mare, a casa. Li vaig dir que tu vindries segurament. Si et sembla, després l'acompanyaren. És vella.

—Això és veritat, Eladi. A les dones ens fa molta il·lusió muntar una casa i ocupar-nos a arreglar aquests petits detalls.

—Sí, ja ho sé. No creguis que no em sap molt de greu que tu no ho puguis fer. Però més endavant ja veuràs. El que importa és que nosaltres ens estimem.

—És clar. Hi ha gent que critica les dones i diu que, quan es casen, els interessa més l’arranjament del pis que no pas el promès.

—Sí que ho diuen.

—Però és una ximpleria. No té res a veure una cosa amb l'altra.

—És clar.

Sense dir-se paraula es van apropant a la parada de l'autobús.

—Cada dia agafes aquest?

—Sí. Em deixa al Passeig del Triomf.

A la parada final, baixen i continuen carrer amunt. Ell li deixa el braç i mira enlaire cap als balcons.

—Ja hi som. Et fa alguna cosa, pujar?

—No, no.

Entren a l'escala. A la porta unes veïnes amb mainada els saluden. Una de les dones crida:

—Au, canalla! Deixeu passar! Perdonin.

—Bona tarda!

Pugen a l'ascensor i paren al quart pis. La Maria Teresa somriu i es passa la mà pels cabells. L'Eladi obre la porta. La claror del juny entra per la finestra que dóna al pati. Al petit rebedor apareix una dona vestida de fosc i es mira la Maria Teresa.

La mà grossa de la dona agafa els dits fins de la noia.

—Tan de gust de conèixer-la! —L'esguarda bondadosa.

—Tan de gust!

—L'Eladi m'ha parlat tant de vostè, que sembla que la conegui de sempre.

—A mi, també m'ha parlat molt de vostè. —Esguarda el promès i, seguidament, fita la mirada a les cortines polides que tapen els vidres de la finestra i el drap vermell, orlat, posat sobre el comptador de l'electricitat.

—Ja veus que això no és un palau precisament.

—És molt bonic.

—Què fan els nanos, mare?

—Ja sopen. La Matilde els dóna el sopar.

Se sent la veu de la dona que fa una cantarella :

—Una per tu, una per mi i una pel pare. Apa, menja! Ara una per l'àvia. Au, ja està! Apa, tu, que la nena acabarà primer que tu!

Per l'estret i curt passadís, l'Eladi, seguit de la Maria Teresa i la mare, apareixen al menjador. L'home besa el cap del nen i el de la nena.

—Què fan aquests nens tan bonics?

—Sí, bonics! El nen m'ha fet enfadar. No volia sopar.

—I doncs, Jordi? Que no volies sopar? Hola, Matilde!

L'Eladi passa arrecerat per la paret, fent contracció per no empènyer la cadira de la Matilde. Diu a la promesa:

—Seu, Maria Teresa.

Ella ho fa a l'altra banda de la taula i contempla llarga estona els nens mentre aquests acaben de menjar. S'adreça al promès:

—Són preciosos.

Els petits no treuen la vista de la forastera i la Matilde la mira igualment mentre prega els petits.

—Que prendrà alguna cosa? —pregunta la mare.

—Ai, no! Gràcies! No tinc ganes de prendre res.

L'Eladi agafa la mà de la noia.

—Vine. Acabaràs de veure el pis.

Surten al passadís. Un gravat adorna la paret. Es fiquen en una petita cambra, on hi ha un llit cobert amb una cretona florejada i, al fons, un armari de fusta blanca, encerada; una cadira i un bagul. Una bombeta, amb una pantalla plana, penja del sostre.

—És on dorm la Matilde.

—Està molt bé. —Ressegueix amb la mirada.

—¿Què preferiries, tu, que la Matilde continués atenent-los i tu anar a treballar al despatx, o bé quedar-te, tu, a casa?

—Home, no ho sé. A mi, m'agrada la casa. Els nens ja els atendré jo i, t'esperaria, faria el dinar...

—Com vulguis. Això has de dir-ho tu. Jo pensava que hauries preferit, almenys els primers temps, continuar al despatx i, així, quan sortíssim, podríem anar d'una banda a l'altra; quedar-nos sovint a menjar alguna cosa a fora, i anar al cinema o on fos.

—Oh! Sí! Això estaria bé. M'agrada més. Després veuríem.

—Als nanos, ja els atén ella. No cal que ens n'ocupem. Seríem més lliures.

—Sí! Sí! M'ho estimo més. M'ensenyaries coses.

L'Eladi li passa el braç entorn del cos.

Tornen al menjador quan els nens ja han acabat de sopar. Ara arrosseguen una cadira per terra. La Maria Teresa s'ajup i els besa.

—Vine! Veuràs la cambra dels nanos.

Dos llits petits, un a cada banda d'habitació, i un penja-robes carregat omplen l'estança. La noia s'asseu en un llit i ell a l'altre, i li agafa les mans. Unes petites sabates treuen el cap sota d'un dels llits. La Maria Teresa les agafa i hi juga fent senyal de caminar a passos lents. Després, a passes ràpides, i l'Eladi la besa.

Després la noia va resseguint, amb la mirada, el fistonejat de les vànoves; que és igual que el de les cortines blaves florejades de la finestra.

—Què mires?

—Res. Té gràcia aquesta cambra.

Ella mira enlaire i entreté els ulls en un llarg prestatge on hi ha un seguit de capses, de cartó, ordenades. Del prestatge, en pengen també dos dits de tira de fistó, de dents romes, igual que el de les vànoves i de les cortines.

—Va, va, Maria Teresa... Anem! Veuràs la que serà la nostra cambra —interromp l'Eladi.

Surten de bell nou al menjador. La mare, dreta davant de la cuina, parla amb la Matilde que, a dins, renta uns plats. Els joves entren a la cuina. La serventa en surt i, amb la mare, es queda al costat de la taula. La Maria Teresa esguarda detingudament els estris, Tarmari, les aixetes de la pica, sense tocar res. El promès obre una porta.

—Això fa de rebost. —Somriu.

—Està molt bé.

Mira les cortines de la vidriera de l'eixida i el farbalanet que guarneix els prestatges de l'armari empotrat. Mentre l'Eladi diu paraules, que ella no sent, ella allarga la mà vers les puntes de la cortina i, abans d'arribar-hi, la retira ràpida.

—Què et sembla? —pregunta ell entre dents.

Els nens juguen i les dones estan plegant un llençol mentre miren la parella que es fica al dormitori. L'Eladi tomba l'interruptor i deixen la porta entreoberta.

—Aquí tens la nostra cambra. —Mira als ulls de la noia.

Resten en l'espai que queda entre la paret i el capçal del llit. Un llit feixuc, de noguera, amb poms excessius i capçal ample i alt. Un armari mirall, gran i massís i una cadira a cada costat. Del sostre, hi penja un llum modern.

La Maria Teresa clava els ulls al cobrellit, blau pàl·lid, i a l'embalum que denuncia l'existència dels dos coixins. Al costat mateix, les dues tauletes de nit són cobertes amb teixit del mateix color ribetejat amb una punta estreta i blanca.

La noia continua mirant. Les cortinetes tibants, de la finestra que dóna al celobert, són igualment d'un blau pàl·lid i, igualment, rematades per una punta blanca i estreta.

L'Eladi atreu la noia cap a si i ella acota el cap.

—M'estimes?

Per sobre de l'espatlla de l'Eladi, la Maria Teresa torna a veure les cortines blaves de la finestra i els tapets blaus de les tauletes de nit i el cobrellit blau voltat d'una punta estreta i blanca, blau fort-blau pàl·lid-blau, i el pensament li marxa vers les hores de matins de sol o tardes de pluja que, algú que l'espanta evocar, va cosir, amorosa, i va posar les cortines blaves, blau fort-blau pàl·lid-blau i va estirar el farbalà blanc que, rebel, s'arrugava i rememora aquella poesia tan bella que l'omplia de joia i la feia sospirar i, sota la llum del sostre, imagina vivències no viscudes per ella i no s'adona que l'abracen i veu la seva pròpia mà recolzada a la barana del llit i l'enretira.

RESPOSTA

Empenyent la pilota, el petit va córrer fins al banc on era la dona. A l'altre banc de prop, la nena va dir a l'ayi que en Jordi tornava a molestar la senyora «Doncs, digue-li que vi-i-in- gui-i», respongué l'home sense alçar la vista del diari. El nen posava la pilota sobre la falda de la dona i, ajupit, li tocava les sabates.

—Com te dius, maco?

Després pregunta a la nena.

—Jo, Roser.

L'home deixà de llegir i es tombà per mirar el grup. Observà la dona amb creixent atenció. Amb els braços encreuats sobre el pit i el nas arromangat, portava un vestit fosc deslluït i poc a la moda. La cara tenia aire d'indiferència i era gràcil com una figureta de pessebre; tota ella reposava sobre el banc de fusta, voltada dels crits infantils i el color del passeig. Tobogants i trapezis atapeïts, es movien al seu davant.

L'home es va aixecar del banc i, a poc a poc, es dirigí on ella seia, plantant-se-li al costat sense deixar de mirar-la.

—Són els meus néts.

La vella alçà la mirada vers ell i, de seguida, la dirigí als petits, somrient-los. Ella tenia el cap baix i l'home la contemplà llarga estona.

—Em sembla que la conec, a vostè.

La figureta alçà el cap mirant l'home.

—A mi? —Tombava el cap a un costat i a l'altre del passeig.

—Sí, n'estic segur.

—Doncs jo si que... —Tornà a mirar-lo breument.

—No és estrany. La cosa rara fóra que vostè em recordés.

Sempre amb els braços encreuats la dona s'arronsà d'espatlles.

—I molts anys que fa que la conec —insistí.

—Ai, ai! I de què?

—És una mica llarg d'explicar —respongué enigmàtic.

Els nens continuaven els seus jocs junts a la parella. L'home se separà pausadament per a recollir el diari que havia deixat sobre el banc on abans seia. Restà uns moments dret davant la dona; va riure brandant el cap i ella se'l mirava interrogant.

—Ves per on la torno a trobar! Qui ho havia de dir!

—Si no s'explica més bé...

—Que la molesta que segui aquí?

—No, no. I ara! —Tornà a mirar amunt i avall del passeig.

Ell es va asseure a prop. Deixà el diari entre tots dos i es recolzà a l'espatller del banc polsós. Mirà fixament la dona movent el cap. —Qui ho havia de dir!

—(-Oi que vostè, quan era petita, treballava en un taller de modistes del carrer de Méndez Núñez?

—Carrer de Méndez Núñez...? Ah, sí! Però que en fa de temps, d'això, Mare de Déu... I d'allà em coneix vostè?

Ell afirmà amb el cap.

—Si que és fisonomista! Després de tantíssims anys... —Mirava les pedres.

—No és que sigui fisonomista —va riure l'home—. I, oi que vivia al carrer de Sant Sever?

—Sí. —Se sobresaltà ella—. I com ho sap? I ara!

Per tota resposta l'home continuà rient i fent gestos.

—Coses de la vida... Coses de jove. Gairebé de criatura.

La dona s’interessava. El mirava fixament.

—Jo aleshores —continuà ell— devia tenir uns catorze anys i treballava en un magatzem de teixits prop d'allà on vostè devia fer d'aprenenta.

—Sí, una modista.

—Al matí, abans de les vuit i a les tardes abans de les dues, jo m'estava a la porta amb els mossos i altres aprenents i vostè passava per davant nostre, cada dia, i després també s'esperava, amb altres noies, a la porta de l'escala, que els obrissin el taller.

—Ja. Però, d'aleshores ençà, encara m’ha reconegut? I que vivia al carrer de Sant Sever, com ho sap?

Ell tardà a respondre. Li mirà els ulls.

—És que jo n'estava enamorat, de vostè.

—I ara! No em faci riure! —S’enrojolà.

—Rigui, rigui, però és així.

Restaren uns moments callats. Una alenada d'aire de la tardor avançada passà sobre la parella. Ella mirà a terra.

—Què devia tenir, vostè? Deu, onze anys?

—Sí, una cosa així, quan treballava en aquell taller. —Examinava l'home.

—Ves per on tornar-la a trobar. Coses... En la vida ja passen. Que viu per aquí a la vora?

—No. Visc molt lluny, però em van recomanar que em distregui força. Per això, un dia vaig per un cantó i un altre per l'altre, a passejar.

Va arribar el nen corrent insegur i es va posar entre les cames de l'avi esmunyint-se de la germana que simulava perseguir-lo. L'home li tapà la cara amb les mans, cridant a la nena: «No, que no hi és el nen!» I a cau d'orella va dir: «L'hem enganyada, elis!, elis!» Després l'alçà enlaire fent-lo saltar sobre els genolls.

—Són molt macos. Només té aquests? —preguntà la dona.

—Només. Són de la filla. Tinc un noi més gran, però aquest és un solter empedreït.

—Ves quines coses passen, eh? —murmurà ella.

—El què?

—Res. Això que m'explicava.

—Ah, sí! Aneu allà a la sorra, tu, Roser. Aneu a fer tombarelles.

Els petits tornaven a córrer per davant de la parella. Alguna mainadera recollia les joguines d'altres petits i els agafava per la mà fent-los seguir passeig amunt. La dona mirava de cua d'ull l'home assegut al seu costat. Després d'un silenci llarg mussità:

—I que vivia al carrer de Sant Sever, ^com ho va saber?

—Ah! —Es va aixecar i féu unes passes vers on era el petit, que semblava haver-se posat sorra a la boca. Distret, restà un moment parat i tornà a seure.

—I que vivia al carrer de Sant Sever, <<com va saber-ho? —insistí.

—Perquè l'havia seguida.

—Ai, mare! si que...

Li va explicar que els aprenents sempre deien coses a les noies que pasaven i que, quan ella arribava, li deien: «Ara ve la teva», i li feien broma: «Que no t'hi declares...?» Allò que es fa, sap? Coses de criatures. Recordava que ella anava amb unes trenes llargues i un vestit blau fosc. I un coll blanc...

A vegades la veia entre hores que portava una capsa gran, de fusta.

La dona mirava a terra. De cua d'ull esguardà l'home, interrompent:

—Jo, una capsa de fusta? No me'n recordo. Vejam si em confon.

—No. Ja en pot estar segura. Una capsa d'aquelles de modista que semblava de xarol. Negra.

—Ah, sí! —Movia el cap afirmativament sense desplegar els braços.

—I la vaig seguir tres o quatre vegades fins on vivia. Una escala que tenia unes rajoles blanques i negres a l'entrada.

—.Em sembla que sí. No ho sé. Hi vam viure molt poc temps en aquella casa...

Una cambrera es presentà a recollir als nens.

—Agnès. Que ha telefonat algú?

—Sí, senyor. Ja ho hem anotat. —Marxà amb una criatura a cada mà.

Ara ell s'havia girat d'esquena i, amb la boca mig oberta, es fixava en una gent gran que discutien a prop.

—Doncs, jo no me'n recordo gaire, d'això de les rajoles blanques i negres —persistí ella.

—Sí, ja ho crec. N'estic segur. Després, sap de què em recordo? D'una música que tocava un piano que cada dia es parava davant d'on treballaven. (El cap de la vella es va moure. «Oh!, sí, sí!») Ja passava això; on hi havia modistes, piano de manubri segur.

—Recordo que un diumenge que vaig estrenar un vestit de caqui verd oliva... Bé, si vol, no li explico. No la molesto pas?

—I ara, com vol que em molesti!

Li explicà que ell era molt presumit. «I encara ho sóc.» I que tota la vida s'havia recordat d'aquell diumenge que, quan es cordava les sabates, amb un peu sobre una cadira, la seva mare li va preguntar: «<?! ara on aniràs, tan mudat?» I ell li respongué que anava a veure la seva xicota al carrer de Sant Sever. «Ai, el mocós.»

—Ja sap, en aquell temps... Aquell diumenge estava disposat a dir-li-ho tot. Però no va sortir. Em feia por separar-me de la porta i pel carrer no passava ningú —reia—, i em vaig esperar fins a les vuit... Criaturades.

—És que no anava mai enlloc —respongué sense mirar-lo.

—Ca! No era això. Ja feia uns dies que vostè tampoc no passava per davant del magatzem. Ja no hi va anar més a treballar a aquell taller. M'ho van dir les seves companyes.

La figureta de pessebre restà en silenci amb les mans sobre la falda i la vista a terra. Els crits de la quitxalla havien amainat i s'estava bé en el sol del banc.

—Coses de criatura. —Semblava que l'home es disculpés.

Vergonyosament, ella esguardà l'home que, al seu costat, saludava un vianant. L'altre va fer gest de parar-se i ell s'aixecà del seient.

—Perdoni...

Es dirigí al que s'havia parat a prop i després d'encaixar parlaren bona estona. Ara la dona el mirava sense rubor; el veia alt, presumit; els cabells blanquinosos, lluents, i amb gestos enèrgics, harmoniosos. Les sabates de color ben enllustrades; amb narius oberts i celles irsutes, abundoses. El vestit, encara d'estiu, beix i folgat, ressaltava la constitució atlètica i amb una mica de pèl a les orelles. La boca dibuixava un somriure ample i fins a ella arribava la seva veu forta i concreta. Les fulles voleiants de l'americana deixaven al descobert la sivella daurada del cinturó estret; els botons de nacre sobre la camisa seda crema i, més amunt, la corbata de contrast. Els dos homes s'acomiadaren i ell restà dret davant la dona. L'americana oberta i les mans a les butxaques. El cos oscil·lant i tens muntava sobre les puntes dels peus, flexionant. Finalment l'home, tot rient, resumí.

—Doncs, ja veu, senyora, com van les coses en aquest món.

—Sí, són coses que passen.

—Ja comença a ser hora d'anar a dinar. Ja sap on me té...

—Li devia passar de seguida... —perseverà ella.

L'home no contestà. Girà de mig cos amunt sense moure els peus i mirà als balcons d'una casa propera. Després es dirigí a la dona, però abans que ell digués res, ella va insistir:

—Li devia passar de seguida oi?

—Què li diré! Per ser tan nano em sembla que em va durar força l'enamorament. Mentre vaig treballar en aquell magatzem sempre anava preguntant per vostè. Un dia, una d'aquelles noies del taller de modista, em va dir que vostè es deia Rosalia.

—Sí. —Es va moure sobre el banc i sostingué la mirada.

—I, a més, durant moltíssim temps sé que m'era plaent de passar pel carrer de Sant Sever. No s'ho cregui; em va durar. Caram!, senyora, si el seu marit ens sentia, potser no li agradaria gaire.

—I ara! A la meva edat! A la seva senyora potser no li agradaria... —Somreia.

—Oi, a ella ja no li fa mal res. Sóc vidu.

—I fa molts anys que va morir?

—Sí, fa molts anys. Va morir a Saragossa.

—A on?

A Saragossa, li repetí, i explicà que, mentre era aprenent d'aquell magatzem començà aprendre de dibuix. L'home tornà a seure al costat d'ella. Li explicà que entrà de delineant-projectista en una companyia belga; la que construïa el tren central d'Aragó. Allà va morir la seva dona. A la companyia estaven contents d'ell i li van proposar d'anar a altres llocs, a l'estranger, on també construïen altres línies de ferrocarril.

—Noi, si que en té de coses per contar!

—Qui, jo? He voltat mig món. El meu noi va ésser educat al Paraguai i la meva noia va ser internada en un col·legi de monges de Brusel·les, ja ho veu...

—Quants viatges... —Mirà a l’entorn.

Restaren silenciosos. Amb el colze a l'espat- ller del banc i els dits encreuats l'home esguardava el perfil de la dona, de mirada absent. Una rialla d'ell estremí la figureta de pessebre.

—Haurem d'anar a dinar —remarcà l'home—. Es queda, vostè?

—No. Me'n vaig també. És tard...

S’aixecaren del banc. De més d'un pam d'alçada l'home mirà els ulls indefensos i li retingué uns moments la mà, com la pota d'un ocell, entre la seva forta mig coberta pel puny de seda crema de la camisa.

—Bé, doncs, ja sap on me té. Aquí al davant mateix, al primcipal.

—Tan de gust d'haver-lo conegut!

—Sí, ha conegut un pretendent.

El cos arraulit tremolà mentre ell reia.

Es van acomiadar a l'altra banda del passeig, passat la calçada. L'home anà amunt fins a l'escala. La dona marxà avall a poc a poc. S'aturà un moment i respirà fondo. Es va girar i, en un portal s'ajupí per forfollar en la tireta de la sabata, que es desprenia. Després continuà el camí. Es va tornar a girar esguardant el banc on havien estat asseguts. Travessà la calçada i, en ésser al mig del passeig, espià els balcons de la casa propera. S'arribà fins al banc i, tot mirant amunt i avall, recollí el diari abandonat. Enllà del carrer més ample, per la voravia de l'ombra anava mirant els aparadors. Les botigues eren tancades. S'aturava de tant en tant i mirava les fulles decadents dels arbres i el blau del cel, que anunciava fred.

Lentament, pujà Tescaleta i en la foscor s'inclinà per arranjar-se la sabata. Amb la mà al picador del tercer pis, esperà un moment i de dins arribaven a la seva oïda unes paraules:

—...això mateix, papa, vostè si no pogués rondinar no estaria content.

Trucà a la porta i l'obrí una dona jove.

—Hola!

Un home gras, assegut a la taula, preguntà: —D'on véns en aquestes hores?

La dona continuà passadís endavant sens contestar i va entrar en una cambra. Tancà darrera seu i restà repenjada. Després va seure en una cadira. De fora van cridar:

—Mama, au a dinar!

Ella va obrir l'últim calaix de la calaixera i alçà el paper que feia de guarda i, a sota, hi va posar el diari que ell havia oblidat en el banc del passeig.

COMIAT

Mira amb atenció el número de la casa; les botigues dels costats i les de més enllà. Després, es repenja, amb la mà plana, al muntant de la porta pujant el graó de l'entrada, i, pesadament, enfila amunt l’escala estreta i fosca. Va encorbat i, al primer pis, s'eixuga el front i s'atura davant la claror tènue de la porta vidriera. «Emili Junyent. Sastre. S'admet la roba.»

Empeny la porta i un timbre anuncia l'arribada. Tanca darrera seu, i a la cambra, molt reduïda, no es veu ningú. Amb la mirada recorre el petit taulell i, darrera, el seguit ordenat de peces de teixit de llana de tons diferents. Una cadira i una butaca vella entapissada de colors estridents; una porta amb vidres: «Em- provador». Pel balcó mig obert, guarnit amb una cortina flonja, entra la claror esmorteïda de la mitja tarda.

Al cap de pocs moments, el sastre surt per una porta lateral.

—Bona tarda —fa, baixet, el visitant.

—Digui...

El nou vingut resta amb la boca closa i el sastre força la vista defensant-se de la contraclaror. Insisteix:

—Digui... Vostè dirà...

L'arribat calla encara i té dibuixat un somriure lleu. Es recolza amb una mà sobre el taulell i al cap d'uns moments pregunta:

—Que no em coneixes? —La veu és feble i pausada.

L’altre s’apropa i, amb els ulls mig clucs, el mira a la cara, al cos, als braços. De sobre, s’admira:

—Ai fot! No ets l'Andreuet?

—El mateix —murmura el visitant.

Apropats, posant-se les mans al damunt, s'abracen.

—Què hi fas aquí? —pregunta el sastre—. Quant has arribat? <-Per què no vas escriure que venies?

—No ho sé, noi. Sí, mira...

—Però, home, t'hauriem anat a esperar... Seu.

L'Andreu s'asseu amb dificultat a la cadira baixa sense deixar de mirar l’Emili. Aquest se situa a la butaca i ofereix tabac, tot donant cops als genolls del nou vingut.

—Ai carat de noi! Quant temps...

—Sí, mira, de l'any trenta. Quaranta-vuit... Ara pel juny els farà. En tenia vint-i-tres quan vaig marxar —explica l'Andreu—. Sí. —Es miren en silenci. S'examinen—. I tu, què fas? Com te van les coses?

—Pse! Ni bé ni malament. Ja ho veus: els mateixos trastes, les mateixes tisores del pare. Ja ho veus. ,-1 quant temps feia, ara, que no havies escrit? Potser dos o tres anys. Oh, potser sí que els feia! Jo sempre pensava: «Ves què dimoni deu fer aquell xicot!»

—No ho sé. És molt difícil escriure. A més, què havia de dir?

—Sí, uns tres anys. Ara me'n recordo. Em deies que es casava un dels teus nois, em sembla.

—Set anys. La noia, segurament.

S'obre la porta amb el soroll del timbre. Una noieta porta unes peces de roba penjades al braç. Guaitant el visitant diu:

—Senyor Emili, la feina.

—Ai carat de l'Andreuet! —exclama el sastre tombant-se cap a la noia—. Vejam, porta, tu. —Va examinant la roba d'esquena a l'Andreu—. Digues a la teva mare que no faci aquests traus tan esquifits. Sempre sembla que tingui por de fer-los massa grans. Li he dit no sé quantes vegades!

El visitant, immòbil, té el braç sobre el taulell i passa la mà per les tisores lluents.

—Ai carat de l'Andreuet! —Raspalla amb el dors de la mà la roba acabada de rebre—. I, a tu, com t'han anat les coses? La teva dona va morir, oi?

—Ui! Ja fa disset anys. Sí, es va morir. Doncs, a mi, les coses m'han anat com Déu ha volgut, aquí caic i allà m'aixeco. I anar fent. —L'Andreu mira la noieta—. Del magatzem on estava em van jubilar, i encara no sé per quins set sous em van agafar ganes de veure Barcelona abans que fos tard. I a vosaltres també, naturalment. Com vaig poder vaig recollir els cèntims per al viatge.

—I és clar, home! Ben fet.

La noia, abans d'anarse'n, agafa el farcell de la feina i pregunta:

—És aquesta, oi, senyor Emili?

—Vejam? Sí. No vols fumar? Espera't, tu, que et donaré els botons. —Busca en un calaix—. Tinc una gran alegria de veure't. Ho pots ben creure. Qui ho havia de dir! Té, tu, menuda. —Li dóna els botons.

El sastre arranja unes peces del prestatge.

—I penses estar molt temps, aquí? Vindràs a casa, oi? No coneixes la dona, ni els nois. Sí, home, et pots estar a casa.

—Com vulguis. Si és així, sempre hi podré estar més dies. No sé quan deu sortir l'altre vaixell. Si tens lloc, vaja.

—Veuràs... lloc. No és que en sobri, però, ja ens encabirem. Ves quina sorpresa, l'Andreuet! (-1 com és que no vas venir quan vam escriure que el pare estava tan malalt? Oh!, i quan la mare... Em va saber greu que no hi fossis.

—Però, home, com volies que vingués? Pobres! I com van morir?

Els ulls de l'Emili s'obren molt esguardant el buit, tot posant un dit mullat de saliva a la planxa.

—Sí, com volies que morissin? Com tothom. Son dos quarts de set! Noi, que és tard! He d'acabar de planxar aquesta americana, que s'ha de portar avui mateix. Quan acabaré ens n'anirem.

L'amo encén el llum, de tres petits globus, que penja del sostre. El visitant parpelleja. Els dos homes es miren una bona estona.

—Com han passat els anys! —murmura l'An- dreu immòbil.

Després del silenci, el nou arribat insisteix:

—Com va morir el pare, doncs? (-Va patir molt?

—No. Es va anar acabant. És una desgràcia! Ves ara quina manera de cosir aquestes solapes! Després semblava que es revifés. Pocs dies abans de morir fins i tot va venir aquí i encara va trastejar una bona estona —respon tot prement, amb força, la planxa sobre el teixit fumejant.

Amb la punta de les tisores, el sastre desfà uns repunts i pica fort amb la mà sobre la peça de roba.

—Després es va ficar al llit i, al cap de pocs dies... Ni amb la planxa no les podré dominar aquestes maleïdes solapes.

—I la mare?

—Ah! Ella ho va passar més malament. Després d'haver-se ferit... ,-T'ho vam dir, oi, que s'havia ferit? Després ens va donar molta feina, pobra! Vaja, a la dona, principalment. Un moment...

El sastre deixa la planxa sobre el ferro protector i surt a l'escala. De seguida se'l sent cridar: «Rosa!». Una veu respon i ell pregunta a la veïna: «(-Que hi podrà anar la nena a portar aquestes peces?».

Torna a planxar.

—Sort en tinc, d'aquests d'aquí sobre. No pensava pas en tu, ara. Carat de noi!

—I què deies de la mare?

—Ens en vam veure un bull, pobra! Sofria d'insomni. Res no l'assosegava.

—I va estar gaire temps així...?

—Potser més de tres anys. Ja ho crec. Et devien xiular les orelles ben sovint, a tu, aleshores. Mai no s'havia parlat tant de l'Andreuet en aquesta casa. «Què deu fer l'Andreuet?» —El

sastre imita mentre afina el guix amb una eina.

—Sí... —barboteja el visitant.

—... i «Pobre Andreuet, casat amb aquella donota-a-a...».

—Què li vau explicar?

—Home, tot acaba sabent-se. —Confronta unes teles.

—Llàstima, quina llàstima! —diu entre dents el foraster—. Llàstima! —continua amb el cap cot i la mà sobre les tisores.

—I així to-o-ot el sant dia. «<;Que no te'n recordes quan éreu tan petits? ^Que semblàveu uns cadellets i sempre éreu per terra?» —va fent el sastre mentre, inclinat, marca un patró.

—Sí, que me’n recordo, sí... —va fent, bai- xet, el nou vingut, sense alçar el cap.

—«Que sempre estàveu junts?» —continua el sastre, fent la cantarella—. «<-Que era el teu ju- gander?» «Que sempre et venia al darrera o, si ell no t'hi venia, l’hi anaves tu-u-u...» —Raspallava una tela.

—Pobra! Sí, ja ens n'havíem fet bons tips de jugar, ja!

—Era el que ella tenia més present. «Sempre us barallà-à-à-veu. Com gat i go-o-o-s...» —estrafà el sastre tot feinejant.

—Sí, sí —repeteix l'Andreu, sense treure la vista del vell enfustat.

L'Emili instal·la una americana en el maniquí i estira les solapes. L'Andreu se'l mira, insistent.

—«Que no podíeu estar l'un sense l'altre-e-e?» «Que sempre éreu ficats per sota dels lli-i-i-ts?»

—Sí-í-í... —Una llàgrima li mulla la cara.

—«¿Que no te'n recordes força, Emili, de l’Andreu-e-e-t?» —Cerca per un calaix.

L'Andreu s'eixuga el front.

L'Emili entra a l'emprovador i en surt amb unes peces embastades. S'atura al costat de l’Andreu i li passa una mà per sobre dels ca- btlls blancs. Palpa darrera l'orella esquerra i pregunta, tot rient:

—Encara se't coneix el cop que et vaig fer? —Sí.

—Anem!

L'Andreu s'aixeca amb esforç de la cadira mentre els sastre despenja el vestit planxat de nou i se'l col·loca al braç. Tanca la porta vidriera i a l’escala mira enlaire cridant:

—Rosa! Que baixa la nena?

Una menuda salta per l’escala i el senyor

Emili li col·loca el vestit al braç, i hi passa la mà per sobre.

—A cal senyor Manel, al celler, eh?

Ja és fosc quan surten al carrer encara mullat de la pluja de primera hora. L’Andreu, mig encorbat, segueix difícilment l'Emili.

—Que viviu lluny?

—Psé, amb el tramvia... Vam haver de marxar de la casa per enderroc. La van tirar a terra, tan gran que era! Te'n recordes? I no vam trobar res més adient. Uns barris nous... Tot és nou.

Agafen el tramvia i baixen a la parada dels Quinze. Els cotxes els passen rabent pel seu davant i els fanals es reflecteixen sobre la mullena de l'empedrat. En baixar a la voravia, l'Andreu s’agafa al braç del seu germà. I torna a ploure.

EL FOC D'ALPENS

De cop divisà una tropa d'homes que pujava pel camí d'en Sagués; eren una cinquantena que pertanyien a les columnes del guerriller Sa- valls i que havien passat pel dret per a reunir- se amb el gros de l'exèrcit, a Borredà. Restà més immòbil que mai, descobrint, entre el brancatge, com el grup entrava al poble.

Feia dos mesos que Genis Mallafré voltava per les muntanyes cercant l'exèrcit del brigadier mallorquí Cabrinety i, més d'una vegada, s'havia topat amb les forces carlines que rodaven pels llocs més recòndits. S'havia salvat de la desbandada de les tropes del Xic de les Bar- raquetes, a les quals pertanyia, durant la temptativa de portar socors als sitiats d'Igualada, plaça que estava a punt de caure a mans del guerriller Miret; es pogué separar d'aquelles forces en el moment que una patrulla carlina anava a afusellar-lo. Ara volia, a totes passades, incorporar-se a les tropes de Cabrinety on el seu pare, procedent de la Companyia de Coluntaris de la Llibertat, pertanyia.

En Mallafré s'havia desposseït de les robes liberals i es va vestir de paisà amb el vestit robat a un mort que va trobar a la carretera d'Òdena. De masia en masia, caminant principalment de nit, va poder arribar, per fi, a la zona d'on ell era fill. Trobant-se prop d'Alpens intentava igualment veure la seva mare i les germanes petites que havien quedat al poble, quan ell i el seu pare van fugir per no caure a mans dels de Don Carles. Coneguda, com era la seva casa per les idees avançades, sabia que era perillós deixar-se veure. Per salvar la pròpia pell la gent feia el que primer li convenia; la denúncia i la traïció eren a l'ordre del dia.

Fosc, de l'arbre estant, podia seguir encara el moviment dels homes. Aquests anaven esbotzant les portes que no els eren obertes al primer truc; demanaven menjar i allotjament i, els detinguts, formaven grups a la plaça del poble, vigilats a punta de trabuc o d'escopeta. Tot eren vells, dones i criatures.

Per la banda de ponent anaren arribant noves forces, que es concentraven prop de l'església. Va comprendre que era difícil escapolir-se, atès que el comandament havia situat soldats per arreu. Es prepará per poder aprofitar el moment propici d'escapar-se a la més petita avinentesa, perquè sabia que l'estada d'aquelles forces al poble seria llarga. Uns sentinelles eren molt prop de l'arbre on ell es guardava i s'acomodà tant com pogué entre les branques per pasar-hi tanta estona com calgués. Durant tota la nit va estar a l'aguait, escoltant la conversa dels vigilants, i ja clarejava quan va sentir una veu que deia:

—Si no baixes, disparo.

Destrossat de son i cansament el van portar a la plaça, on un sergent l'interrogà. El xicot es va sortir de les preguntes com va poder, i d'un carro de la intendència van treure una guerrera i uns pantalons, plens de sang, i el van fer vestir; quedava incorporat a les partides carlines del general Savalls.

El guerriller Savalls passava per ser un sanguinari. Home d'extraordinàries qualitats guerreres, s'havia envalentonat en veure com queien als seus peus un seguit de ciutats i viles tan importants com Granollers o Berga. Era incomptable el nombre de les seves victòries i, en el comandament d'un exèrcit nombrós, com a la guerra de guerrilles, de les quals era mestre, s'havia cimentat el seu prestigi com el més bo de Catalunya. Carií convençut, mai no havia fet altra cosa que la guerra. Capità dels exèrcits pontificis, va caure presoner en la batalla de Castelfidardo i, quan Pius IX el llicencià, va oferir-se a Don Carles, i fou nomenat comandant en cap de Girona, d'on era fill.

Ara, en Savalls veia pertorbades les seves maniobres, perquè el general Cabrinety actuava en el sentit d'atreure les seves forces, immobilitzant-lo. No restava a Savalls altra possibilitat que dedicar-se a escaramusses, visitant pobles mig abandonats per cercar menjar i fer pagar tribut als pocs habitants que hi trobava.

Feia temps que en Savalls voltava per la comarca d'Osona i portava la ràbia al cos pel fet d'haver fracassat en la temptativa d'assalt a la plaça de Puigcerdà, gràcies a la intervenció de Cabrinety que la defensava. D'aquesta acció, el carií havia aconseguit estalviar els cent cinquanta homes que ara l'acompanyaven; però, amb tan exigües forces, li era impossible d'en- frontar-se amb les nombroses del brigadier. Llavors ell i els seus homes sortiren del reducte on havien sojornat: Borredà. Es van dirigir, mig d'amagat, a Alpens. Savalls endevinà que Cabrinety s'hi havia de dirigir un moment o altre i el volia sorprendre. El brigadier havia establert el quarter general a Prats de Lluçanès, on feia unes setmanes que estaven dedicats només a petites incursions de sanejament. No veien carlins per enlloc i va decidir remuntar vers la regió de Santa Margarida i Les Lloses, camí de Ripoll. Savalls sabia que, per aquest camí, el pas per Alpens era obligat i s'hi dirigí per tal de fer-li una emboscada a l'empar de les edificacions del poble.

Quan els carlins van arribar a Alpens tot era tancat i barrat i, com de costum, els soldats irregulars procedien a exigir allotjament i menjar. La tropa es movia per tots els indrets i la mare de Genis Mallafré va veure el seu fill lluint l'uniforme de la Santa Causa. La dona va comprendre de seguida que l'havien enrolat per força i tots dos van dissimular, com si no es coneguessin, per tal de no poder identificar la casa d'on procedien, d'idees tan lliures. Quan el xicot pogué esmunyir-se dels grups entrà, sense ésser vist, a casa seva i va abraçar la mare i les germanes.

—Què en sabeu, del pare?

—Res. Fa temps que no en sé res. Deu ser amb en Cabrinety.

En Genis va explicar a la mare la intenció que tenia de passar-se a les forces liberals, escapant dels carlins.

—Em passaré a l'altre banda.

—T'afusellaran.

Quan el xicot sortia de casa seva es topà amb un oficial.

—Què hi feies, en aquesta casa? —preguntà el militar.

—M'han donat aquest mig conill. —Mostrà la carn i l'altre n'hi exigí la meitat.

De la porta estant la mare somiquejava:

—Us ho emporteu tot. Les meves filles...

Els dos homes van riure.

Per tal de portar a terme el cop projectat, en Savalls deixà homes a l'església d'Alpens i distribuí els més, en forma de ventall, per l'entorn del poble; el semicercle comprenia l'est, el nord i l'oest, ben allunyats i camuflats a les boscúries; les petites patrulles del carií arribaven del Coll de la Coma Armada a dalt la Font de Badaia, fins a la Roca de la Pena i, a baix, fins a l'Aubaga de la Pixarella. Pel sud, cap guàrdia, atès que és per on les forces liberals podien arribar. A Cabrinety, li cabia la possibilitat de remuntar el Lluçanès o la Gavar- resa; podia també tramuntar, a 950 metres d'altura, els camins de carro del Pallarès de Griells, però això no era probable, ja que havia de fer seguir els embalums d'una intendència i una artilleria completa després d'haver rebut reforços de la defensa. Per diverses fonts es va saber que havien alçat el campament de Prats de Lluçanès i, que la topada era imminent. Però les forces de Cabrinety no arribaven i en Savalls es posà nerviós; dos dies i mig eren més que suficients per a fer el recorregut i va ordenar que algun membre del Cos de Guies es destaqués en una incursió de vigilància per a saber si les forces enemigues avançaven com ell havia previst.

Genis Mallafré s'oferí com a més bon coneixedor del terreny. Havia arribat el moment de poder-se passar a les altres forces. Els del Cos de Guies estaven contents que sortís un voluntari per aquella descoberta perillosa i el xicot fou acceptat.

En Savalls es mirà en Genis i l'instruí.

—Si ens traeixes ja saps el que et toca, oi?

—Sí, mon general.

Mentre durava la conversa un guia parlà a l'orella del guerriller.

—Això ja és una altra cosa. —Va riure Savalls—. Diu que tu ets d'aquí, d'Alpens?

—Sí, mon general. —Se sentí atrapat.

—Així, ja pots anar. Mira si és que vénen els enemics. —Tornà a riure—. I pensa el que passarà a la teva mare, i a les teves germanes, si no tornes amb la informació.

En Genis va veure com totes les seves temptatives es frustraven. No hi havia altre remei que complir l'encàrrec d'en Savalls; passar-se a les files de Cabrinety era la mort segura de la mare i, portar la informació que li exigien significava contribuir a la fatal sorpresa que cauria sobre l'exèrcit on anava el pare. Havia de tornar, fos com fos, amb la informació.

Va sortir a mig matí, quan el sol calcinava, encaminant-se cap als Puntals de les Collades sempre amagant-se pels boscos i el ressalt de les feixes. Ja fosquejava quan va veure una patrulla avançada que portava unes mules carregades d'armes i municions; pujaven pel camí del Gascó; dos soldats, que eren amagats darrera uns arbres i que ell no havia vist, el mataren en arribar a la Roca Romaní.

—Anava sol? Per què l'heu matat? Potser volia passar-se —volgué esbrinar un oficial.

—No. No volia desertar. Hauria alçat les mans i s'hauria lliurat; però, quan l'hem descobert, ha començat a córrer muntanya amunt —es disculparen.

La columna de Cabrinety que seguia i tot el gros de l'exèrcit van acampar prop de les Collades i, aquella nit, el pare d'en Genis, que era l'encarregat de redactar el comunicat diari de la guerra, va escriure que «... després d'alguns dies sense veure cap enemic, avui, a les vint-i- una hores, hem descobert una patrulla que s'ha batut en retirada i que ha deixat un cadàver sobre el camp. Cap baixa per la nostra part».

Amb absoluta tranquil·litat, l'endemà fou alçat el campament de les Collades i, a mitja tarda, Cabrinety ordenà la marxa sobre Alpens, on pensava establir el quarter. Home temerari fins a la imprudència, el general mallorquí havia pres la incursió com un simple passeig militar. Des del poble, en Savalls espiava la seva arribada mirant vers la serralada i, concretament, en un declivi d'aquesta. Quan van aparèixer les primeres forces ja era nit.

Era el 9 de juliol de 1873, diada de Nostra Senyora de la Pau i, pel camí de carro, Cabrinety es dirigí per l'estret carreró que porta a l'església; anava davant a cavall i les primeres descàrregues, fetes des del campanar, van ser per a ell, que va caure mortalment ferit després de cridar a les forces que comandava: «A la torre! A la torre!». Les campanes de la sang començaren a tocar a sometent i no van parar fins l'endemà. El toc inicial era el senyal convingut perquè els carlins tanquessin el cercle per la part del sud un cop entrada tota la columna. D'aquesta manera els liberals eren hos- tilitzats amb foc pel davant, pels costats i pel darrera, i això produí la dispersió, sobretot quan fou coneguda la mort del general en cap. Vetllant tota la nit, les forces d'en Savalls, que tenien el poble voltat per tots cantons, prohibien la sortida de qualsevol fugitiu. A trenc d'alba s'intensificà el foc convertint aquelles muntanyes en un infern, i es va veure com un compacte grup de liberals feien un últim esforç, formant el quadre de la resistència, sobre els plans a tocar del poble. Però les altures eren totes preses per la reduïda tropa de carlins i era debades continuar la lluita. D'entre els pocs supervivents del quadre liberal es destacà, de cop, l'alta figura del pare de Genis

Mallafré, que, coneixedor del terreny, es refugià a l'esvoranc d'un declivi. La campana no cedia en la seva veu funerària mentre els pocs habitants que quedaven eren obligats a sortir de les cases i es mantenien dempeus davant els fusells.

Les operacions de sanejament i captura van durar tot el dia i es pogué veure com l'emboscada d'en Savalls, amb cent cinquanta homes, havia infligit la gran derrota a Cabrinety, que en portava vuit-cents. Tants eren, entre morts, ferits i presoners, que valgué al guerriller el títol de compte d'Alpens atorgat per Don Carles.

En Savalls confessà que, en la lluita, havien passat per moments molt difícils.

—Aquest guia que ens va trair...

La voluntat omnímoda del guerriller era, immediatament, obeïda. Poc abans de dinar, un caporal i dos números entraren a la casa de Genis Mallofré.

—Dona! —cridà el caporal—. Tu eres l'hostatge del teu fill. Ja saps...

Els dos soldats disparaven les seves armes.

Els morts, dels dos bàndols, eren despullats i tirats a les palleres, que incendiaven seguidament; les cases dels voltants fumejaven animades per les torxes dels guerrillers.

La mare i les dues germanes, l'una al costal de l'altra, cremaven sobre un munt ingent de cadàvers.

A la nit, un crit estentori es deixà sentir i gelà la sang de la multitud.

—Visca la Llibertat...!

L'alta figura del pare de Genis Mallafré es movia, tràgica, per davant de les flames fins que fou abatuda pel plom de la Santa Causa.

VENIU UN DIA, QUE EN PARLAREM

N’han parlat llargament en el petit menjador de la casa i més d’un cop s’han dit: «Adéu... sí, s'ha d'arreglar... com sigui», i ara tots quatre continuen al rebedor i al replà de l'escala i els veïns els saluden en passar. «Així, <-no es va fer mal?», torna a preguntar la cunyada, i l'altre li respon que no, que no se n'havia fet, de mal; que quan va ser al passadís i notà que li venia aquell mareig, allò del Menier, saps?, que aleshores es va ajupir a terra i allà es va quedar; que no va caure, no, que es va asseure ella mateixa i amb ple coneixement; que ja li havia passat una altra vegada, però que era de dia i que ja li ho havia explicat. «(-Te'n recordes? Va ser pels volts de Nadal de l'any passat, te'n recordes?» Els quatre de l’escala callen una altra vegada i es miren, i l'estadant del cinquè primera es para un moment per dir- los que a sopar, que ja és hora.

Mai no se n'havia fet, de mal, perquè s'adonava de quan anava a caure. Aquell mareig, de feia anys, no la deixava un moment. Per això seia tothora a la butaca que havien comprat a uns veïns i provava de fer unes quantes passes, sense deixar mai de repenjar-se al seient i a la taula propera; però, gairebé sempre que ho intentava, en lloc de caminar endavant, el cap tèrbol del mareig la portava endarrera. Abans, mai no s’havia queixat de res. Forta, la dona eterna, va donar quatre fills al matrimoni i havia portat a la llar més que ningú. Ara, però, els dies, el rellotge, i les campanes l'havien residenciada al món abandonat del crepuscle.

L'estadant del cinquè primera, gras i esbufegant, continuà escales amunt, i la cunyada vol saber quan es va adonar que ella era terra. «De seguida, al cap de poca estona —li diu l'altre—; que no veus que ell dorm tan poc? En veure que no tornava al llit, devia ser cap a les quatre de la matinada, es va aixecar i la va trobar allà, al passadís. Es veu que va ser un drama, pots pensar, perquè ella és un pes mort i ell ja no té força per a aixecar-la. Li va posar una manta a sobre i tot de draps per les cames —explica—. Es veu que volia cridar els del pis de davant, que, pobrets, bé prou que els ajuden, però a aquelles hores no s'hi va atrevir i se li va quedar al costat, vigilant fins a dos quarts de vuit, que el veí va sortir, i entre tots dos la van portar al llit, i sort que se n’adonà, encara, d'aquest mareig».

Ell tot sol no l'hauria pas poguda aixecar de terra. Impossible. Ja no tenia força. El vigor li havia marxat del cos després de més de seixanta anys de llevar-se a les sis del matí. Des que era aprenent, a deu anys, s'havia emportat sempre l'esmorzar que la mare li preparava la nit abans, i després era la muller qui l'hi preparava, i quan les set tocaven a Santa Marta sortia i veia el dalt de les cases il·luminat per la claror del sol o es fregava les mans enfredorides en la

foscor del carrer estret. A l'obra, una temporada ací i l'altra allà, anava donant forma a la pedra fins que la Maria li portava el dinar on ell era i, en acabar, la muller se'n tornava. Però ara, quan els de l'escala continuen sobre el mateix, acorralats com l'esquirol a la gàbia rodona, ja fa molt de temps que el jove rialler i insolent li havia dit: «Doneu-me la maça, Jaume. Ja ho faré jo!», i l'apartava, «...és que han d'anar molt drets aquests perfils, avi. He, he, he!» El tremolor de les mans després de sortir tants matins de casa a la mateixa hora ja no el deixava anar dret a la feina. El pes del món, més que el pas dels anys, li havia encorbat el cos i li havia abatut l'energia, i la muller ja no li portava el dinar a l'obra, on tallava el seu formatge o la fruita amb la navalla, assegut, al costat d'ella, sobre la mateixa pedra que treballava, i sempre recorda com era sanitós de dinar a ple aire, «...i no pas encauats ací! No trobes, Maria?» I ja fa molt temps que no surt a fer aquelles passejades, quan feia sol, anant a les obres on els joves treballaven. «Noi, has trobat una pedra ben revessa.» I el xicot se'l mira com es miraria un intrús que vol donar lliçons, i després, al senyor que badoqueja al seu costat, li diu que ell també ho era, de l'ofici, i que va ser ell qui va esculpir aquelles gàrgoles del campanar. «Veu...? De molt mèrit... Veu, senyor?» Resta una estona mirant enlaire. Ningú no ho sap, que les va fer ell, i ningú no les mira, i marxa polit, amb el pas lent, Plateria amunt, fregant-se la cara amb el mocador de ratlles blaves, net i plegat. La gentada de migdia no el veu, i l'amic ja no és enlloc.

Un dels homes de l'escala, recolzat, té les mans al darrera i la planta d'un peu a la paret. Mira a terra, i el cunyat surt i entra al rebedor gesticulant i remuga entre dents: «No sé... No sé com fer-ho...», i es passa la mà pel front i respira fort. S'encara amb la germana per dir- li que no sap on encabir-los, que no sap on posar-los i que ni ells no hi caben, a casa. I se la mira fixament. Es tomba i esguarda els altres i fa tot de giravolts, brandant els braços som si fossin ales. «...Renoi!», i, en abaixar les mans, es pica fort el cos i les cames amb els ulls molt oberts. «És que no sé on redimontri els he de fotre-e-e!», i tornen a callar i tornen a mirar-se.

I és que el guerrer va deixar les armes ja fa temps, i la dona de la botiga li pregunta, amb amabilitat de venedora i de veïna: «(-Que els voleu cuits, els cigrons, Jaume?». .Els cordons de les sabates tornen a arrossegar-se; porta les mans suspeses a mig cos i té les cames molt obertes en les seves passes curtes i tardanes, i mira sempre a terra. Encorbat de costat, posa, lent, un peu a baix de la vorera i es redreça mirant ràpid, com un esperitat, a banda i banda del carrer. Si el perill li sembla encara llu-, nyà, passa el glacis redoblant la pressa i la gesticulació barroera del seu cos de titella d'últim acte. Vencedor —avui almenys— de la prova, resta panteixant a l'altra voravia, agraint a l'omnipotència del motor la seva sort. «Mmm!» Algun d'aquests cotxes furients passarà, potser, per davant d'aquella casa. Aquella casa on va estar més d'un any penjat a la façana per esculpir aquells motius a la pedra ja instal·lada, motius perduts en el record entre els records, perquè un dia, a mig matí, aleshores

que a la ciutat hi corria aquella malura, un veí anà a cercar-lo. De baix al carrer estant li va cridar molt fort: «Jaume...!, que la vostra filla...», aquella de set anys amb trenes i que portava el llaç blanc. I a la muller, que seu ara al costat del balcó, amb la manta sobre les cames, li diu que de seguida posarà la roba bruta en remull, en aquell cossi gran d'allà, i la Maria li respon que ja ho farà la noia el dia que vindrà. «Què busques, Jaume?» Aboca els cigrons de la paperina en un plat i, a poc a poc, tocant la paret, els porta a la cuina freda i després posa la mà tremolosa sobre les de la muller i li torna a parlar de l'estufa, ara que anirà a cobrar el retir, allà tan lluny, i que això és el que més el cansa i que estaran molt bé, «...com reis, Maria. Sents, Maria?»

«-I vols dir que si posaves una cama turca aquí, al capdavall del pasadís...?» La germana insisteix encara i, de l'escala estant, assenyala l'interior del pis. «Tornem-hi!» El germà separa les mans obertes recordant-li que ho acaben d'amidar i que «ja has vist que aquests mobles, per petits que siguin, no hi caben i que, a més, durant el dia, què?, del menjador al nostre dormitori per poder mirar pel celobert, que no fai ni metre d'amplada; i que si podia pujar i baixar escales, encara, i que tot el dia hauria d'estar dintre el pis, encauada... com una òliba!, i, què et diré?, si nosaltres fóssim a casa, però, tant aquesta com jo, tot el dia som fora. A més, totes les criatures per aquí...» I obre més els braços i estreny els punys. Però la germana, l'Agustina, no cedex i diu que bé hi està, ara, de ficada sempre al pis. «Però té més lloc per a moure's i pot veure el carrer», li respon el germà, que es gronxa i bufa amb els llavis estrets i els ulls molt oberts; argumenta que, si fos com la seva sogra, «la mare d'aquest —assenyala el cunyat—, que pot anar d'un costa ta l'altre i no li fan por les escales ».

Però avui és festa, perquè la joguina ja ha arribat al cau agonitzant dels vells. Tants dies de parlar-ne i esperar-la! L'home desfà el paquet bonic «...Veus? Només cal connectar-la», i «No et facis mal, Jaume!» «De seguida farà calor i, veus?, ja es torna vermella, veus, Maria?» Ha estat, més que una distracció, una alegria que els ha durat els dies més freds de l'espera, i li diu que fins i tot la manta s'haurà de treure de sobre les cames. «<-Que no tens cap cigarret, Jaume?» I el vell somriu i explica: «Al vespre», la portaran a la cambra perquè l'escalfor és més bona quan, com als vells, els és negada l'esperança que es pot tenir en les coses de sota les teulades. El botxí dels dies mata aquests ulls tan bells, «però, noi, si tens una estufa com aquesta!», i quants dies hauran de passar encara fins que no ens caldrà menjar ni calçar nos les sabates! «Escalfaré els cigrons i una mica de llet, oi, Maria?» «Quina sort aquesta llet d'ara, que es guarda tant com vulguis, eh?»

I ell li respon: «Ja ho crec. Quins invents! Ara tot avança». I, dempeus davant la dona asseguda, es redreça per explicar-li que, si veia les eines que ara hi ha per a treballar la pedra, «quedaries meravellada. Quina diferència de quan jo...».

I el cunyat, que callava mentre la seva dona parlava amb el seu germà, intervé per protestar dient que no gaires escales, tampoc, la seva mare. Que està molt atrapada. «Però, si més no, es pot moure i valer per ella mateixa —li respon el germà— i encara us ajuda.» Resta capficat un moment. «I, voleu dir... que seria una cosa tan difícil això que us deia? Hi ha noies que vénen a Barcelona i cerquen on anar a dormir, tenir una casa on ficar-se; no cobrar-li res, a canvi, que els deixés el dinar fet i, al vespre, unes sopes. Una noia o una dona es trobaria, em penso.» La germana creu que és massa lluny i «ningú no hi voldria anar», i mai no arribaria a l'hora, aquesta noia; voldria anar al cinema, aquesta noia; o amb les amigues del taller. Arribaria a les onze o a les dotze o més tard... I és natural. I de dia, què? També ho estarien, de sols, igualment, «tot el sant dia...!». Però el germà creu que alguna cosa hi guanyarien; no haurien de tocar foc, ni aigua bullent, «que encara té una ferida així», i després la qüestió del gas...

A la penombra de l'habitació el vell cerca el connector que hi ha instal·lat, però «no arribarà», i barboteja que posarà l'estufa a terra. Del menjador estant la muller crida: «Jaume, Jaume, on ets? Què fas? No et facis mal!», i ell té la mà damunt la calaixera negra. «Aquí...», perquè a terra s'hauria d'ajupir cada dia. Una vegada al vespre i una altra al matí. «Noi!» I comprarà un cordó llarg així, i la Maria no tindrà aquell tremolor. «És tan vella...», que cada dia fan bracet per portar-la al llit. O bé ell va al davant i la Maria li posa les mans sobre les espatlles i avancen ben a poc a poc pel pis, o, a vegades, l'home li agafa els braços i va caminant d'esquena cap endarrera fins a arribar a la cambra on dormen; «un cordó ben llarg i el passaré per aquí», per l'espatller de la cadira que hi ha sota el retrat esgrogueït de la nena que porta les trenes i el llaç, en el marc blanc. Més cap a la banda del finestró, en el lloc més ombriu, hi ha l'altre retrat, el del noi, que no sé per què es va embolicar en temps de la guerra i que, ara, és al Brasil fa tants anys i que, per Sant Jaume, en va fer tres que van tenir carta. «Sí, tres...», i ella «sempre els mira».

«Què et sembla, a tu?» És la germana la qui pregunta al seu marit, i ell, enèrgic, manté la seva postura en l'assumpte; que de bona gana se'ls quedaria ell, a casa seva. I que faria anar la seva mare a viure a casa el seu germà, «tanta obligació com jo, hi té», i li diria que, si la mare té raons amb la Pilar, la dona del seu germà, li diria que s'arreglés, «per força que l'hauria d'aguantar», i que molt bona noia era la Pilar, però perquè dues persones no s'entenguin no cal pas que siguin estranyes o rabioses, perquè tothom vol tenir una mica de llibertat a casa seva i respirar tranquil. «Té, aquí te la deixo. Què t'has cregut! I si tens problemes...», i l'hi obligaria. «Per força, home, per força. Bé la tenim nosaltres, ara. I, doncs, què et penses?, «-que sempre ens l'hem de carregar nosaltres?» li diria. Però, és clar, ja ho entenc també, jo. ^ Sabeu què em va dir el meu germà quan, fa temps, li vaig proposar que tingués la mare, ell? Doncs em va dir: «Així resulta que tu no vols tenir la nostra pròpia mare i et vols carregar els

sogres, oi? Això sí que no ho entenc», em va dir. Oh! Oh! I encara, el ximple, em va dir que nosaltres, tenint la mare a casa, és com si tinguéssin una minyona de franc. «Sí, ves, una minyona...», intervé l'Agustina, i el seu germà li diu que la intenció era que la dona encara els podia ajudar amb alguna cosa, «...i és veritat. És que si nosaltres havíem d'estar per ella, si portava feina, no sé pas com ens ho faríem... Ja m'ho explicaràs. El que passa —va afegir encara el cunyat— és que jo aquí faig el sandvitx, perquè ara tinc la mare a casa, i, si la trec, hi hauré de tenir els sogres. Tu no hi estàs, en aquest cas, perquè aquesta ja no té pares. Hi teniu molt de guanyat, vosaltres, eh!» I l'altra dona, que ja no té pares, somriu una mica i diu: «Sí, és clar...»

Una veïna que puja els dóna la bona nit, i el vell a casa seva està agafat al marc de la porta de la cambra, prop dels retrats; alça la cama dreta enlaire, tant com li és possible, i riu. «Ui, no podria», no els podria pas aguantar, ara. Abans, sí. «S'enfilaven en aquesta cama fent el cavall i gairebé no hi cabien tots quatre.» Aleshores ell feia voltes a peu coix i ells reien i s'acaloraven i després se n'anaven a veure les bèsties fins que n'estaven cansats, a l'hora de dinar. I cada diumenge igual. «No podria pas ara...»

Els petits continuen jugant dintre el pis. La dona torna a entrar-hi per mirar-se'ls. El cunyat assenyala el rellotge. «Que és tard...! I els nostres, què deuen fer? I mai no concretem. Ja tornem a estar com abans, sense concretar. Això de la noia, no ho sé. Treu-t'ho del cap; ningú no hi aniria, allà, a la quinta forca!» I el germà pregunta a l'Agustina que quin dia hi havia anat ella, l'última vegada, a veure'ls. Va ser dissabte passat, perquè diumenge no podia. «Aquest havia d'anar a fer un jornal amb l'An- dreu. Sí, ves, no t'espabilis! Els va rentar una mica de roba, que tot ho tenen com Déu vol; la vaig pentinar, allò de sempre... I les ungles dels peus... a tots dos», i els va deixar preparada una mica de carn. El cunyat posa el peu al graó de baix, «aquella canalla...», i ja tornem a no concretar. «Saps què et dic? Que si no trobem cap altra solució...» «Què?», «Ves, allò que dèiem.» Mira als ulls la seva muller. L'altre home té les mans a la cintura i després li cauen els braços; «...és que jo...» Es tomba d'esquena als altres, i els ulls li espurnegen. «No sé com posar-m'hi». És que, és que «...com dir- los-ho» i «...més m'estimaria morir-me...» i toca el braç de la germana dient-li que no plori. «Agustina, dona...»

Avui mateix, aquest matí, la vella ha tingut, com cada dia, l'estufa prop de les cames obertes amb la manta i la mirada al carrer. La nena de la taverna del davant juga amb una nina. La fa caminar, la fa dormir i la bressa; té els mateixos posats que tenien i tenen totes les nenes, i la vella somriu. «Quants anys!» L'home veu la muller des de la porta de la cuina, al fons del passadís, i barboteja que més s'estimaria marxar ell de primer i continua al fons, mirant- li la cara retallada sobre el vidre. «Oh! No! Senyor, no. Primer que se'n vagi ella, pobra!» Continua pel passadís i va a seure. Al seu costat. «De què rius, Maria? Maria.» I ella li diu, baixet, que

mirava aquella nena de la taverna del davant. «I que n'està, de satisfeta, amb la seva nina!» Al vell, se li mou el cap constantment i mira els ulls ensorrats i bruns de la dona. Després les mirades es troben. «(-Tens son, Maria...? Maria!» I li segueix les parpelles, com baixen, i els cotxes deixen pas, silenciosos, a una processó interminable de vells que desfila cantant un himne. Van d'esma, mal formats i donant batzegades, d'un costat a l'altre, insegurs, i tothom se'ls mira, i els badocs de primera fila s'espolsen la màniga quan algun dels ancians els toca. Però els ultratjats pels anys i per les lluites continuen, sense mirar ningú, formant el ramat d'ombres i de cartó que envaeix tot l'ample de la via. Els cants avancen descompassats dels cossos antics, que no segueixen. La degradació els ajunta i ensopeguen, els uns amb els altres, trontollant. El senil, encorbat, té la boca bavejant sobre els cabells blancs de l'altre. «Fem nosa.» Sobre la munió de caps i estatures grotesques continua la posta, «...a un pas del descans...» Arrosseguen els peus, i els qui cauen són aixecats per mil mans tremoloses. «... i m'oblidaran eternament.» El vell obre el balcó i, a banda i banda del carrer, la senectut no hi cap. «... no tenim demà.» La barreja humiliada de cares arrugades i la pols dels cossos continua cantant l'himne de la decepció. «^Què us hem fet?» L'exèrcit de les darreries mira enlaire, «...la dalla és propera», i pregunta, en el clam, per què, per què la injustícia i el rancor de l'última impertinència ha d'acompanyar l'home fins al llindar mateix de l'abisme del dia postrem. En el tumult, el blasme i el retret criden rogallosos la reconvenció que forada, incisiva, el núvol negre que els acompanya al llarg del camí, i un ruixat imponent ho esbandeix tot. Del balcó estant el vell contempla, com aquell dia que li van prendre les eines de les mans, el dolor de la terra desolada, i, fregant-se els ulls, veu la Maria, que se'l mira somrient al seu davant, amb la manta a les cames i l'estufa al costat. «Maria, quants anys...» Va ser justament aleshores que ell llavorava aquelles gàrgoles de Santa Maria del Mar, per canviar les que els ocells, el vent i la pluja i el verdet dels segles havien destruït, que va conèixer la Maria. Ella servia al carrer de Miralles i anava a buscar l'aigua a la font del davant de l'església, i ell la seguia amb els ulls. Es van fer amics. Un dia, a la Conreria, saltaven adelerats per les muntanyes. El cos vincladís i cenyit de la Maria esvelta va baixar, sense fre, pel pendís i ell la va esperar a baix amb els braços oberts, com un déu, i l'emparà amb la seva corpulència. Rosats per la joia de la flor de la vida i per l'amor, es besaven, escabellats i violents. «Quants anys!» Casats, ell deixava el llit calent i agafava l'esmorzar que la Maria li havia preparat com abans ho feia la seva mare, i, puntual, sortia a les set del matí i veia, al dalt de les cases, la claror del sol es fregava les mans enfredorides en la foscor del carrer estret.

L'última veïna els dóna la bona nit i mira l'Agustina, que té, encara, el mocador als ulls i es repenja en el marit. Aviat, els passos de la dona es perden. I l'Agustina pregunta: «I... allà dintre els tenen separats, oi?» Sanglota abaixant el cap, i els altres de l'escala li responen que

sí, però que moltes vegades, sobretot si fan bondat, «si es porten bé», els deixen estar junts a l'hora del passeig. «.Estan molt bé, no et pensis...»

I, ara, són dos quarts de deu, i la ciutat s'aplega sota la foscor i la pluja fina. Hi ha carrers llargs, interminables i solitaris, de bombetes arrenglerades que ballen amb el vent i taquen les pedres; barris estrets de fanals quadrats i canalons de zenc sorollosos d'aigua, i el vell mou sempre el cap, i les mans tremoloses acotxen la muller. «Així-í-í, ben abrigada.» Ella es mira totes les coses i tots els racons de la cambra. L'Agustina i el marit es defensen de la pluja per sota dels balcons. «Que és tard! Què deuen fer aquells nanos...?» Al pis, la muller és a la cuina, i l'home té les mans al cap i els colzes a la taula. A sobre la taula també hi ha un llum que penja, i els nens, immòbils, tenen aquells ulls que sempre pregunten. La gent dels pisos de l'escala ja deuen sopar. Després, a dormir, i demà hi tornaran «...a complir com Déu mana», i del carrer arriba el soroll d'un camió que passa. Demà el sol sortirà a les set i un minut i es pondrà a les setze i vint-i-dos, perquè serà el dia cinc de desembre, el dia fred de Sant Dalmau i Santa Cristina. I, ara, a Washington són les 3.35 de la nit; a Pequín són les 5.35 de la matinada i a Melbourne són les 9.30 del matí, i sempre, arreu, sota les constel·lacions que els volten i vigilen, hi ha aquests apareguts que es lleven, aquests espectres que treballen, aquestes ombres que dormen en aquesta terra nostra. I la corrua interminable dels qui es lleven, dels qui treballen, dels qui dormen, arriba inexorable als dies llargs de la senectud, mancats, tantes vegades, del consol preat de la placidesa benefactora, i continua, per davant de les hores, enllà de l'horitazó distant on hi ha, penjada, aquella Estrella de l'Es- perança que mai no s'apaga.

EL SOLDADET

El soldat va tombar el cap esguardant el camí que, a la falda del puig, seguia fins a enllaçar amb la carretera. Amb les primeres clarors de l'alba hivernal es distingien uns cavalls que avançaven. Quiet un moment es va treure les mans de les butxaques empuyant el fusell que portava a l'espatlla. Prop de l'arbre va fer una petita volta i es plantà més avall amb un peu ficat a la cuneta mig resguardat per l'accident del talús.

Pausadament van arribar tres genets i, ja a la vora, un dels homes va alçar la mà, imitant- lo els altres. Un d'ells va cridar:

—Bon dia!

El sentinella no va contestar.

—Bon dia! —van repetir els homes.

—Bon dia —va fer el soldat—. Seguidament va ordenar—: No tireu més endavant. Quedeu-vos on sou.

Van obeir.

—Un de vosaltres que s'acosti amb les mans enlaire.

El genet de l'esquerra va alçar els braços; va passar una cama per sobre del cap del cavall lliscant, per darrera de la bèstia fins a quedar de peus a terra. Es va acostar al soldat.

—Què vols que faci?

—Porteu papers?

—Sí; tot en regla. Estem autoritzats pel Comitè i pel Govern per a anar on vulguem sense limitacions.

—Vejam. —Va examinar la documentació dels homes darrera l'arbre amb la poca llum que pujava pel camí. Va exclamar—: Ah! És el Nicasio?

—Sí. El germà del Nicasio.

—Ja podeu continuar endavant. Cap on aneu?

—A Andorra, a passar-hi el matí.

—Molt bé. Que us vagi bé, doncs.

Els altres dos homes havien descavalcat entretant. La claror els venia de cara. Eren cepats. El qui s'havia avançat a donar els papers, alt i prim. Caçadores, boines i cinturons. Els tres cavalls portaven, a guisa d'alforges, dues grosses carteres quadrades de cuir negre, noves, a cada flanc i, per sobre i els costats, paquets lligats amb cordills.

El soldat es va tornar a posar les mans a les butxaques i un dels homes li va preguntar:

—Vols fumar?

—No, gràcies; acabo de llençar-lo.

—Com es veu que aquí esteu proveïts de tot!

—Sí; aquí no falta res. No veieu que a Andorra hi ha de tot!

—Si avui a Barcelona oferies tabac hi hauria punyalades per agafar-lo.

—I tant! —van riure.

—Oh, igualment passaria si oferies un tros de pa —va afegir un altre.

—També, igual... No sé pas on arribarem... Per això, que unes horetes a Andorra no ens aniran gens malament.

Un dels homes va consultar:

—No us sembla que hauríem de donar aigua a les bèsties?

—Sí; que hi ha aigua per aquí a prop?

—Prou. No us l'acabareu pas —va fer el soldat. I afegí—: <<No porteu res per a anar-la a cercar? Una galleda?

—No.

—És igual —va fer l'altre—. Ja beuran més amunt. Au, marxem...!

—Més amunt ja en trobareu, però haureu de caminar una bona estona —va aclarir el soldat.

—On és l'aigua?

—Aquí darrera mateix. Hi passa un reguerot. Però fa pendent i els cavalls no s'hi podran acostar —va continuar—. Arribeu-vos allà baix a les barraques. Us en deixaran una. Tractant-se de vosaltres us donaran el que vulgueu.

El soldat els va assenyalar uns barracons instal·lats en una gran espladana inferior al mig dels dos camins que, més avall, bifurcaven. Els homes van guaitar les cases de fusta i alguna minúscula figura que s'hi movia pels contorns.

—Massa lluny!

—Amb les ganes que tinc d'estirar les cames no em faria res d'anar-vos-la a cercar jo mateix,

la galleda. Però, és clar, no puc deixar la guàrdia. —Va riure el sentinella.

—Naturalment, home —va contestar l'home més gras—. I encara és estrany que, en un paratge així, no aneu de parella a fer les guàrdies.

—No val la pena. No passa mai ningú per aquí, ni hi ha mai cap novetat. A més, engegant un tret sortirien tots els dels barracons. Sabeu els homes que hi ha aquí baix? Amb menys d'un segon serien aquí. Que heu fet nit al poble?

—No; ahir érem a Solernou i després de sopar els vaig dir, a aquests, que si no tenien son podíem reprendre camí i que aquest matí ja fórem a Andorra.

—Sí; és clar.

El més prim dels homes va obrir els braços exclamant:

—Bé; què fem aquí parats?

—Au, marxem —va ordenar el més gras.

Van pujar als cavalls tot acomiadant-se del soldat.

—Bé, xicot, no t'hi cansis!

—Salut, noi!

—Bona guàrdia!

Sense treure's les mans de les butxaques i amb el fusell a l'espatlla el soldat els va saludar amb el cap somrient:

—Bon viatge!

Van encarar els cavalls cap al camí de la muntanya i, abans d'arrencar, l'home gras amb les regnes a la mà, va tombar el cap tot dient al soldat:

—Té, tu, vine.

A poc a poc, arrossegant els peus, enriolat, el xicot es va acostar plantant-se prop dels cavalls. L'home va cercar quelcom a la cartera de mà dreta. Furgà per dins mentre el noi esperava. El genet va forfollejar encara un moment més estirant un paquet. Va dir al soldat:

—Et donaré unes fàries espanyoles. D'això sí que no n'hi ha aquí.

—Les regalaré al caporal. Estarà content.

El xicot esguardava la maniobra. L'home va llançar un renec tot donant una forta estrebada a un cordill i un paquet va sortir de la cartera, malmès, mentre queia un pot de llauna i s’escampaven a terra un grapat de joies. El soldat va alçar la vista ben oberta fins a l'home que, d'un bot, va saltar del cavall.

—Què és això? —va cridar el sentinella.

Els altres ban baixar igualment i, de genolls a terra, anaren cercant els objectes caiguts.

—Què és això? —va repetir el sentinella mirant els homes enfeinats en la recerca i a les barraques de fusta, de baix.

—Res, home, res. No t'esverns. Són de la nostra propietat —va contestar l'home gras tot mirant fixament el soldat amb els seus ullets negres.

—Sí, però està prohibit de treure aquestes coses.

—No pas quan l’or o les joies són d'un mateix —va fer l'home prim mirant el soldat i les barraques.

L’altre home va intervenir:

—Vejam si ara et creuràs que som d’aquests que s'han atipat de robar i ara fugen de Barcelona perquè van mal dades. Res d’això, eh? Nosaltres som dels ferms!

Els homes no treien la mirada dels barracons i del sentinella que, d’esquena als cavalls, els esguardava fixament mentre passava la mà esquerra sobre una de les carteres noves. Es van

contemplar encara uns moments fins que l’home dels ullets negres, acostant la cara a la del soldat, va preguntar, en veu baixa:

—Bé; què hem de fer?

El noi va aguantar la mirada de l’home i aquest va repetir en veu més compassada i més fonda:

—Què hem de fer?

El noi no va contestar i, movent els ulls d’un costat a l'altre, continuà mirant els homes i les barraques del fons. Va separar la cara de la de l'home gras i aquest va preguntar:

—Què? (-Vols que anem als barracons pel permís?

—Home, seria millor. Els hi donarien per escrit —va fer el soldat.

Però els homes van restar immòbils, dempeus, en semicercle, al seu davant, amb la boca serrada observant el noi, a baix i les carteres. Els raigs de sol il·luminaven la cara pàl·lida del xicot, que movia el cos a dreta i esquerra mentre feia lliscar la corretja del fusell braç avall. Ràpid va passar de costat entre la natgera del cavall i el cos de l'home gras i va travessar el camí dirigint-se on el pendent del terreny conduïa als barracons.

Dos dels homes es van interposar abans que ell arribés al pendís i el dels ullets negres el va tocar pel braç fent-lo tombar, tot dient-li:

—Què fas, home, què fas? Ja hi anirem nosaltres a fer la declaració. No fotis...

Carregat d'espatlles i els braços separats del cos l'home dels ullets negres es mossegava el llavi inferior. La color de la cara d'un groguenc trencat i un rosa pàl·lid més avall dels pòmuls. Aguaitant el sentinella va dir, pausadament:

—Bah!, home, bah! Fer-me una cosa així, a mi. Que no veus que si crides semblarà que ens hem d'amagar d'alguna cosa! Ja hi aniré jo mateix als barracons. No cal que et posis així...

Els altres dos s'havien situat d'esquena a l'esplanada sense treure la vista del soldat que se'ls estava mirant, a ells i les carteres, mentre rondinava:

—És que vostès ja ho saben, també sóc responsable, jo.

—Responsable de què ets, tu?

—Home, si ho sabien, em castigarien.

—Castigar? De què t'han de castigar, a tu? Per una cosa així?

El soldat anava reculant unes passes ullant sempre els barracons, aleshores sense vida, per entre l'espai estret dels dos homes que, amb la vista al seu damunt, avançaven el terreny que ell anava cedint.

S'empassà la saliva i obrí més els ulls. Va dir:

—Bé; doncs, vagin, vagin. Ja poden marxar...

Els homes no van contestar i el xicot insistí:

—Vagin, doncs, vagin...

Al cap d'una estona el dels ullets negres va acostar-se al soldat i li donà uns cops al braç.

—És clar, home, és clar! No té cap importància, això.

—Sí, sí. Marxin. Marxin de seguida. Ja se’n poden anar. Paraula.

—De debò? Vols dir?

—Els dic que sí. Ja se'n poden anar. Paraula, home...

Lentament, observant els moviments del soldat es van acostar als cavalls i començaren a muntar.

—Doncs, així, què...? Marxem?

—Però sí, home. Ja els he dit que sí.

Des de dalt el cavall el genet va allargar un grapat de fàries al xicot.

—Té!

—No, gràcies.

—Noi, doncs, no sé què dir-te...

—Arri!

Van iniciar el camí pel corriol costerut del puig. A baix, a l’esplanada, uns soldats com formgiues empenyien una camioneta. El sol llepava les teulades dels casalots. Al cap de poques passes, l'home gras es va tombar aguaitant el sentinella que aguantava el fusell amb les dues mans i s'havia arrecerat a l'arbre.

—Si tira, estem perduts. No correu, sobretot! —va dir als seus companys.

Van fer unes quantes passes més, camí amunt. Es va tornar a girar. El soldat romania en la mateixa posició.

—Aquest ximple tirarà —va exclamar estrebant les regnes i menant la bèstia cap avall.

—On vas?

—No podem marxar així! De cap manera! L'hem de convèncer com sigui.

Els companys el van seguir i en ésser davant el soldat va fer:

—Bé, home; no volem que et quedis intranquil. Comprenc que tens raó. Anirem a demanar el permís.

—Com vulgui. —Es va posar el fusell a l'espatlla.

Van baixar dels cavalls i el dels ullets negres va ordenar:

—Vejam, tu! Treu la llonganissa i el pa. I el vi. Esmorzarem aquí tranquil·lament i després anirem a cercar la galleda perquè beguin les bèsties ,i de pasada, demanarem el permís. Ja que ell ho vol així...

—Home... —va insinuar el soldat.

—I ara! Fuig, home! Trobo que tens raó. Encara que la cosa no té cap importància. Fas bé de treure't aquesta responsabilitat de sobre. Seiem-hi!

Van seure a tocar de l'arbre; dos d'ells recolzats al talús, í'altre enfront i tot tres, molt junts, amb els peus en el petit solc de la cuneta. Destapats els queviures, el més prim va prémer mitja llonganissa contra l'arbre i, amb una daga d'estries, en va tallar un bon tros. Els altres, adreçant-se al soldat, van riure:

—Que no el veus aquest golafre! Ep, tu! Re- corda't dels parents! Noi, quan veu el tiberi perd el món de vista.

El soldat, dret al costat dels homes, va somriure mirant el qui s'havia servit.

—Sí, ves, no t'espavilis —va fer l'altre brandant el tall de llonganissa i adreçant-se, enriolat, al sentinella.

—Quins companys, noi! Permetrien que et morissis de gana —va dir l'altre al soldat—. Quina trepa!

Tot menjant l'home dels ullets negres es va aixecar i va començar a parlar amb el soldat. Ell coneixia molt bé aquelles contrades. Hi havia corregut molt i fins i tot hi havia voltat fent contraban. Portaven perfums de França i es guanyaven molt bé la vida. El soldat li reia les facècies. A Barcelona, i a tot arreu, ell tenia molt predicament i una ordre seva era obeï- da. Per això mateix que quan el noi tornés a ciutat no li calia sinó cercar-lo, a ell, i ell el recomanaria on fos.

—Que ets casat, tu?

—Ostres! Sóc massa jove.

—Però deus estar carregat de xicotes, oi?

—Pse...!

—Vols fumar?

—És que fumo molt poc... jo.

—Ah, si jo tingués la teva edat! Si ara fos a fer!

—Sí, què faríeu?

—Amb el goig que tu fas i aquests cabells tan arrissats que semblen del cine les tindria així. Eh?

—Pse...!

—Ara aniré a baix, no et sembla?

—Sí, és millor, home.

—Si, hi hauré d'anar perquè, si no, tu rondinaries.

—No, però és que...

—Res, res; ara mateix hi aniré. Després de prendre cafè.

Finalment, l'home va donar uns cops a l'espatlla del soldat tot dient-li:

—Seu aquí amb nosaltres. Prendre'm cafè... Seu! —va insistir empenyent el noi fins que aquest va fer-ho.

Es va asseure amb el fusell entre les cames i els peus a la cuneta. L'home va seure després d'ell i van quedar fent rotlle molt junts; el soldat, al mig dels dos homes i el tercer, el prim enfront tocant-se gairebé les cames els uns amb els altres. Un d'ells va treure el termos del cafè omplint el tap del recipient, que va oferir al soldat.

—No, home, no. No cal que me'n doneu. Gràcies...

—Que ets delicat, noi —li va fer un.

—Beu! —va ordenar l'home gras.

El soldat va rebutjar novament.

—Què fas, tu? A què et dediques? —van preguntar-li.

—Estudio.

—Què estudies?

—Quan va començar la guerra havia acabat el batxillerat. Però ara, quan tot això acabi, vull fer Magisteri.

—El què?

—Magisteri. Per a mestre.

—Ah! Ensenyar nois. Què? No vols el cafè?

—No. Gràcies. Que no voleu marxar?

—Sí; ara aniré a demanar el permís i marxarem. Però, mira, abans et vull fer un regal —va dir l'home dels ullets negres, tot remenant el pot de llauna de les joies que havia deixat a terra mentre esmorzaven. Va afegir—: Té, regala aquestes arracades a la teva xicoteta. Apa, home!

—Ui, no! No sabria què fer-ne. A casa em preguntarien d'on ho he tret. No vull compromisos. Gràcies...

—Que ets estrany —va exclamar l'home amb les joies a la mà—. Regala-les a la teva mare, doncs. Digue-li que jo te les he donades i, si ho vols, un dia jo aniré a casa teva a conèixer la teva família i dir-los que jo te les vaig donar. —Va pensar un moment—. Escolta, ,-vols que els faci portar bones racions de menjar als teus pares?

—No, no. Gràcies...

—Escolta, home, escolta. No siguis així: ara jo aniré als barracons pel permís i la galleda, però tu pren això, que t'ho donem de cor —va dir l'home passant el braç pel coll del soldat i donant-li copets a l'espatlla.

—No, home, no. No cal que em donin res. Marxin si no volen anar al barracó. Ja poden marxar.

A cua d'ull els homes anaven mirant les carteres i l'esplanada.

—Uh-u-u! Que ets tossut, noi —anava dient l'home mentre picava l'esquena del soldat. Finalment, va afegir—: Em creia que érem amics.

El noi va fer acció d'aixecar-se tot dient:

—Sí, home, que ho som. Per això mateix que ja se’n poden anar.

Al moviment del soldat els homes el retingueren, riallers.

—Però on vas, home! Seu aquí amb nosaltres. Ara mateix aniré a cercar el permís. Ara hi aniré —va recalcar.

—Però si no hi volen anar, no hi vagin.

El dels ullets negres, que s’havia posat les arracades a la butxaca de la caçadora, continuava donant copets a l'espatlla i al genoll del soldat mentre repetia entre rialles:

—Però que n'ets de tossut, noi...!

—No, home, no. Ja poden marxar quan vulguin.

Sense deixar de bromejar, l’home dels ullets negres va alçar la mà que tenia a l'espatlla del soldat, col·locant-li ben plana sobre el front, tirant-li el cap fortament cap enrera i impossibilitant, amb la violència de la posició, qualsevol crit del xicot. El que seia a l’altre costat el premé contra el seu company i li subjectà els braços. El de davant li havia posat la mà sota el gallet del fusell, i, entrecuixant, li premia les cames contra les seves immobilitzant-les-hi.

—Que ets bèstia, noi! Sembla mentida! Fer- me una cosa així... —abastà la daga de terra.

I remugà encara com una súplica:

—Maleït siga el nano\ Llàstima...

El sol esmorteït era fred i les fulles murmu- rejaven a l'arbre. A baix, a l'esplanada, les barraques de fusta s'havien avivat i el soldat tenia clavats el ulls desorbitats al calat del brancatge.

PROSPERITAT

«No en tens idea —diu a la muller—. Has de pensar que si la Monsanto, per exemple, em ven l'acrílic a deu, una vegada transformat el venc a cinquanta o a seixanta. S'hi guanya molt. Sí, dona, ja n'estic tip d'anar a toc d'esquella i no poder tenir una hora per mi», i que, ells, només fan que enriquir-se i que el jornal sempre és el mateix. I ella li diu: «(-Vols dir, Joan?», i que si no tindrà massa maldecaps i que diuen que els amos no dormen quan volen. «Cuentos!», exclama en Joan i que ja voldria ell poder plorar amb els seus ulls. «Molta hipocresia, hi ha. Doncs, ¿a què ve això de portar una doble comptabilitat, com diu que fan molts, per amagar beneficis? Eh? ¿A què ve això? N'estic cansat de ser obrer i, a tu, Rosa, ¿que no t'agrada pensar que, d'aquí a quatre dies, seràs una senyora? ¿Com es fan aquestes grans fortunes? Amb les màquines, només amb les màquines, i ens canviarem de pis; unes sales amples, unes bones butaques. Potser un xofer... No, un xofer, per ara, no. No em fa res conduir jo mateix; al contrari, m'agrada. El xofer, més endavant, per a tu i els nens... Per portar-los al col·legi i uns bons col·legis... ¿Vas veure aquella vaixella que hi havia a l'Hogaro- tel? Deixa'm fer a mi. I, al restaurant cada dissabte i cada diumenge... ^No t'agradava tant aquella casa de can Grau, que es venia? Tanta estretor, tantes necessitats! Ara mateix, el cotxe. Què et jugues que en una setmana el deixo pagat del tot...»

Els amics d'en Joan se'n feien creus. «Sí, noi, és un tio, ja té una botiga a Sant Martí, una botiga ben gran és, i ja hi ha ficat la primera màquina.» «Però, si una Embreuse val un dineral!» «N'ha pagat una part i li han fet unes lletres escalonades.» «Estem fent el pagès, nosaltres.» «Vols dir que ningú no el protegeix?» «Ah, noi. Vés-ho a saber. Misteris», somriuen els amics.

Però en Joan segueix amb una tenacitat digna d'encomi el seu camí ascendent; va preparant el taller i arranjant els papers per a l'establiment de la petita indústria que un dia serà potent, potser multinacional i tot. «Papers i més papers. Ja n'estic tip de papers i contribucions! Sort que aviat obriré i podré començar a guanyar.» Ell, que és home reflexiu i mai no s'embala, continua treballant a la fàbrica i és la muller que, ben ensinistrada, corre els maleïts papers, que mai no s'acaben. La Rosa no dóna l'abast; les cues a la Delegació d'Hisenda, l'autorització per a la col·locació dels motors a l'Ajuntament, no deixen tenir mai el dinar a l'hora. «Hi havia tanta gent, que no he tingut temps d'anar a comprar.» «No t'amoïnis, Rosa, són els petits inconvenients i aquesta maleïda burocràcia; tots els començos són difícils, ja se sap. Quan aquesta màquina comenci a funcionar, ens refarem.» «(-Què hi

queda, ara, a la caixa d'estalvis?» Caldria pintar-la, aquella botiga, i l'empenta d'en Joan pinta ella mateixa la “fàbrica”. «De primer seré jo sol, per estalviar. Després llogaré algun noi.» El sol i l'esperança omple la casa i, el matrimoni no dorm de tants projectes. La lluna, alegre, entra per la finestra. «Tu, dormim d'una vegada, que demà ningú no em podrà fer aixecar del llit.»

L'Embreuse ja funciona. «La veiessis, tu!» I en Joan i la Rosa surten, de bon matí, camí de la fàbrica i el dia és radiant perquè tothom que passa porta la cara riallera, i els industrials, de bracet, són feliços. L’esdevenidor segur els espera brillant. «Als Hermanos aniran els nens i, avui, dia de la inauguració, podríem dinar en un bon restaurant, no et sembla, Rosa?»

Els dies, escalonats, de les lletres passen; dies calorosos i dies que, en sortir de casa, fa un fred que pela. Avui surt de casa a les deu perquè, «de primer, abans d’anar al taller, passaré pel banc a recollir la lletra que va vèncer ahir».

Fabrica unes partides de joguines. «Llàstima que m'hagin cargolat tant en el preu, però encara s'hi guanya bé.» Ahir, un de Madrid va retornar una lletra. «Maleït siga! Faré dues lletres per poder cobrir aquesta. Si no ho faig, no sé com pagaré els jornals divendres.»

I la dona li pregunta si, demà, que serà dissabte, podran sortir ben dematí per anar al fin de semana, i ell li diu que no, que demà sí que no perquè ha de veure un que li firmarà una lletra per cobrir-ne una que li van retornar, «em sap greu». «Així, només hi estarem diumenge? Mai no havies treballat tant, Joan.» «Oh!, ja se sap, una cosa és treballar pels altres i una altra cosa és treballar per un mateix. Però això és momentani. Veuràs com s'arregla. Tot s'arreglarà.» «Sempre arribes a les tantes i mai no pots estar amb els nens com abans, Joan.» «No et preocupis. Ja veuràs com... Ara mateix he rebut un encàrrec important que deixarà molt. Mira, aquesta setmana t'hauries d'arreglar amb aquestes dues mil pessetes.» «No sé com, Joan. Si encara he de pagar... Dóna'm alguna cosa més.» «No puc; he promès que aquesta tarda pagaria una factura. Els jornals...»

—Ho sento, noi. Un m'havia promès que em pagaria avui i no ha vingut. Em sap greu...

—Però, home, tants viatges! M’havíeu dit que vingués aquesta tarda. Així, quan?

—Veniu dilluns... No, dilluns, no. Dimarts, veniu dimarts...

—Però que sigui segur...

En el petit escriptori fa tot de números que no acaben de sortir del tot bé. Crida els dos obrers grans que ja té. Esbufega.

—Teniu. <<Us faria res de cobrar, la resta, el dilluns...?

—Home...

I fa més números —ell sempre fa números— i es mira un catàleg d’una màquina per a la fabricació de peces industrials, que diu que sempre són més ben pagades que aquestes

maleïdes joguines. «Sí, la màquina és cara, però és segur que guanyaré el que vulgui; produeix molt...»

Les lletres de la màquina de peces industrials són, també, escalonades i no demanen entrada. Magnífic! Ara sí que s'han acabat les angúnies. «És clar, home, qui em fa enredar amb les joguines que van tan rebentades!»

—Escolta, Rosa, maca. Aquesta nit us portaré allà dalt, però jo me'n tornaré. Tinc un compromís, demà, imprescindible.

—Noi, també, sempre igual...

...i diumenge, al vespre, us vindré a buscar.

—Noi, també...

—Ja se sap, noia, els industrials no podem dormir quan volem. Per prosperar, ja se sap...

—He portat l'agulla a empenyorar.

—Llàstima... —es lamenta en Joan, dempeus al centre de la cuina. Una cuina de cine, bonica —. Llàstima... No hauries pogut estirar una mica més?

—No podia, Joan. Com volies que ho fes! Les sabates... Són uns destrossadors.

Abans de ficar-se al llit es pren la pastilla, no una, dues!, «perque no em pugui despertar de cap manera». El cap d'en Joan està a punt de rebentar i, un minut despert, l'aterreix. De nit, volta i volta com el moviment continu. «Ai, Senyor, quina mandra llevar-se! (-Per on començaré, ara? El banc de primer; en Gonzàlez, ai en Gonzàlez! En Gonzàlez que m'amenaça amb l'executiu si divendres... Gonzàlez, maco, no m'ho facis, això, que m'ensorres!» En Joan té l'americana penjada al rebedor i dins d'ella aquell paquet de lletres que ahir van preparar per a portar al descompte. «Almenys em descomptés aquell podrit! Descompta'm, home, descompta'm, senyor Pagès.» En Joan marxa de casa oblidant-se d'esmorzar; li surten els ulls del cap. «Apa! Igual que si m'enganxessin davant d'un carro...»

—Val més que vegi el senyor Pagès —li diu el xicot del taulell.

—Quin humor té, avui, el senyor Pagès?

L'home fa el senyal de la Creu.

Després d'anar tan darrera els bancs, demanant crèdits i descomptes, en Joan ha après que, en aquests llocs, s'hi ha de presentar sempre optimista; suficient, i, ara, en entrar a veure el director, somriu com un imbècil.

—Senyor Pagès! —El director es mira uns talons—. Vostè sempre tan enfeinat! Se'n fa un tip, vostè, eh, senyor Pagès? No sé pas si la podria resistir, jo, una activitat com la seva. Sort que vostè està ple de salut, senyor Pagès. És un home fort, vostè, senyor Pagès...

—Què el porta per aquí? —pregunta l'acostumat a sentir sobre seu aquelles paraules entusiastes.

—M'han dit que el veiés. —Abaixa una mica la veu—. Potser vol algun aclariment?

I aboca sobre l'oïda del director un seguit de paraules plenes d'optimisme; l'entusiasme d'en Joan per la seva ascendent indústria no té límit. «Ui! Ara, amb aquestes màquines noves... faré un balanç que hi cantaran els àngels. Miri, miri, senyor Pagès, les comandes de la Fiat i aquestes altres de Valladolid.» I el senyor Pagès no deixa de somriure per sota del nas en veure com en Joan està fent els gegants. «Ara el desmuntaré», i el desmunta amb aquestes paraules:

—Ha passat del risc, vostè.

—Vol dir? Potser sí, però, del dia vint-i-dos al vint-i-set hi ha una pila de venciments. Quedaré molt reduït, gairebé net.

—Sí, senyor, però també hi ha una colla de devolucions i haurem d'esperar a cobrir-les.

—Home, senyor Pagès...! Pageset... —I li allarga el gros paquet de lletres que porta a la butxaca—. Això és paper molt bo. Cap d'aquestes que hi ha aquí no ha retornat mai res...

—Encara més...? —pregunta, despietat, el director.

En Joan suplica, prega, es posa a les potes dels cavalls i es torça els dits, «Senyor Pagès, maco..., mentre l'altre va escollint algun dels papers i li diu que sembla que, en aquesta remesa, hi ha firmes bones i els núvols del despatx deixen veure una mica de claror en la tempesta que es preveia. «Senyor Pagès...!»

Content que li hagin admès algun paper que li permet sortir del pas i preveure un dilluns menys carregat que els altres, es precipita al cotxe. «Abans passaré per cal notari perquè me la guardi dos dies més.» I quan, tard, arriba a casa, els nens i la muller ja són a la voravia amb els paquets esperant el cotxe que els haurà de conduir al fin de semana; un fin de semana gloriós pel respir momentani que els afers li atorguen. «Respir...? Romanços! A llegir novel·les policíaques i a prendre pastilles per dormir, i no pensar en el xàfec del dilluns. Això faré!»

—Un moment! —Els fa esperar. Cal recollir la novel·la. És una terapèutica que no falla. «Que no falla?, ai!», per aquells que, lluitadors, no volen que els esclati el cap.

—Ves ara la novel·la... Tot t'ho gastes amb aquests llibrots —protesta la muller.

El cotxe de l'industrial surt rabent com si en Joan portés un coet al cul. «La carretera! Dóna gust de viure!» Darrera seu, el núvol d'aquella bèstia negra d'en Gonzàlez, l'amenaça. «Dilluns, Gonzàlez, dilluns...»

—Què dius? —pregunta la dona.

—Res. Cantava, dona, cantava. Estic, com te diré, ara... Estic content. Estic molt content. Tot marxa, Rosa...

—No ho sé acabar de veure.

Al vespre de la tornada, darrera la llarga cua de vehicles que el fan esperar, en Joan té un humor de mil dimonis. Porta en Gonzàlez clavat en el parabrisa que no li deixa veure res.

—Si jo no feia res, papa —somica el petit.

No vol anar a dormir. No pot. No té cap novel·la per llegir i ha d'anar, inprescindiblement, a comprar-ne una altra. «Surto un moment. A esbargir-me!» Es fica de bar en bar i a les tres de la matinada el troben, agenollat i braços en creu, davant el banc que, aquest matí, ha de visitar.

La novel·la i les pastilles i el llevar-se tan dematí. «Tant de bo que em quedés així ajagut per sempre més!» Salta del llit com un esperitat que sembla que el cremin.

La dona és al passadís parant la mà. Són terribles aquests passadissos; sempre hi trobes algú apostat, demanant. «Només això...?»

Es beu un conyac i un altre i un altre; entra al lavabo d'un dels bars i es renta la cara. «Això d'en Gonzàlez serà fort.» S'emmiralla mostrant un rostre ara abatut, ara enèrgic; s'envalentona com cada començament de dia. «A can Gonzàlez s'ha dit!» I, essent aquí mateix, fa un seguit interminable de tombs per arribar-hi. «Val més que jo m'anticipi, que no pas que ell vingui a casa.»

—El senyor Gonzàlez...?

—Per venir aquí sense portar quartos no calia que vinguéssiu. Us vaig dir que us donava temps fins avui.

—Senyor Gonzàlez, senyor Gonzàlez, senyor Gonzàlez... Que li donaré aquestes cinc mil pessetes a compte i, un dia d'aquests, n'hi portaré més. O tot, home! Però no em posi l'executiu perquè m'ensorra. Ara que començava a anar tan bé... —Les llàgrimes li salten dels ulls—. «Senyor Gonzàlez! Vostè no sap l'esdevenidor que té el meu negoci!»

I el senyor Gonzàlez s'entendreix.

Victòria!

Ara, a treballar de valent. Cercar alguna comanda més i, «si convé, treballaré de nits. Ja dormiré quan me mori. Però, ara, no puc anar al taller. Què deuen fer aquells galifardeus? Primer que tot he d'anar a cal notari perquè em guardi la lletra uns quants dies més. La qüestió és que no vagi al raid, perquè, si hi va, m'ensorren!» I tot el dia, martiritzat, corre com un foll, amb el ciment i la paleta, tapant forats, uns forats que cada vegada són més grossos, que ameacen amb un aiguat imponent. «Després passaré pel banc per veure si ja m'han fet l'abonament com em van prometre. Si no me'l fan, ai mi madre!, no sé pas com m'ho faré.» Va Via Laietana avall i es mira el rellotge. «Massa tard per anar al taller.» I, pel carrer de Sant Pere més Baix, passa revista a tots els aparadors. Està cansat i s'asseu en un banc del parc solitari. «Déu meu!» Li costa aixecar-se i, finalment, es decideix. «(-Què diran a casa?» I, a casa, no menja. Mira tots els racons.

Les comandes fluixegen. «Tanta crisi! Sort tinc encara de...» Ara ja no compren ni aquells que no pensaven pagar. «Potser amb una màquina d'extrusió em defensaria...»

—Han portat el rebut dels Hermanos, són molt cars els Hermanos. Joan, et dic que han portat el rebut dels Hermanos...

Quan surt de casa, arrossegant els peus, es fica al bar de la cantonada. A fora fa fred i cauen gotes. S'asseu en una taula del fons i cargola els peus. «S'està bé aquí.» I pensa que hauria d'ésser al taller ara que hi ha feina, però, «qui és el valent que s'hi presenta, al taller? Segur que m'esperen més de dos d'aquests que, posats de mala fe, volen cobrar...» I resta més de dues hores amb el beure davant. S'ha ennuvolat encara més; el bar s'enfosqueix. «Que bé s'està aquí! Ben calent!» I, no hi ha altre remei, ell ja porta els guarniments i el carro l'espera a la porta. Tornem-hi i, al taller, li diuen que si la Magistratura...

La comanda de Valladolid encara no està llesta, però el noi que escriu ja ha creat la lletra salvadora.

—Demà la portaré al banc. Aquesta és bona. M'alleujerà una mica...

Però l'empleat de cartera li diu que sí, que és bona, però que té ordres d'aplicar-la al descobert que hi ha degut a la devolució d'altre paper. «Ara sí que m'heu arreglat!» Però ja té pensada la solució; al vespre se'n va a veure un altre industrial, amic de penes i fatigues, que fa la viu-viu i que es fan mutus favors per sortir del pas. Li demana que li faci un taló de vint-i-quatre mil dues-centes quaranta-tres pessetes i que ell l'ingressarà al seu compte i, així, el banc podrà atendre un altre taló, per compensació, de disset mil nou-centes i pico. «Escolteu —li diu l'amic—, això seria una roda de talons i és molt perillós, eh.» «Res, home, estan a punt de fer-me un abonament de Valladolid, que no fallarà.» Són dos quarts d'onze quan entra a casa i està rebentat.

—Joan, el teu pare... —li diu la dona.

—Què, que ha empitjorat?

—Sí, diu que està molt malament.

No sopa i va a veure el pare. Molt malament, molt... Plora la mare.

Per assegurar-se, telefona a l'amic que li ha promès fer-li un taló de favor i l'aparell li respon :

—Pobre Maties...!

—Què... ?

—Diumenge va anar al taller i l'hem trobat penjat d'una biga.

—Ara sí que... Com ho faré, jo, ara?

Sobre el parabrisa volten les aletes portant l'aiguat a un costat i a l'altre. «Havia d'haver comprat una màquina d'extrusió... Amb material d'extrusió sí que s'hi guanya més.» Una torrentada de venciments cau sobre el cap estabornit d'en Joan. «Sort que, potser, aquest altre banc que he trobat em descomptarà i potser i tot em donarà el crèdit que els he demanat. Estic carregat de paper i no sé on portar-lo. Ara que semblava que la feina es

despertava. En demanaré un a la caixa; un de personal a nom de la Rosa; el meu ja es va liquidant degudament; el taló d'en Maties sí que, no sé pas com cancel·laré l'altre que els arribarà per Cà- mara. Ai! M'hauria de vendre el fin de semana... I el cotxe.» Pica de mans sobre el volant. «Només em faltava la Magistratura, ara! Aquell imbècil! Serenitat, Joan, serenitat! To-o-ot ho anirem fent, to-o-ot ho anirem fent. Calma...»

—I què? —pregunta la Rosa, en arribar ell a casa.

—I què, què? Què vols dir?

—El teu pare!

—Ah! Sí. Està molt acabat. Deien que potser no passarà el dia de demà...

Quan sembla que ha passat l'enterboliment de les pastilles se li ha fet present el taló d'en Maties i, d'un bot, que ha arribat al sostre, s'ha aixecat del llit.

—Joan, els Hermanos...

Ha marxat corrent cap al taller i, abans d'en- trar-hi, s'ha recordat que havia de portar un altre taló al banc perquè l'abonessin de seguida al seu compte. «Seria una catàstrofe!» Ha desfet el camí i ha tornat al taller, on l'esperaven.

—Així, quedem demà passat? —li ha preguntat el creditor.

—Mireu, tinc el pare molt malalt. Molt, pobre! Si es moria avui, demà passat seré aquí. Però, és clar —separa les mans i s'arronsa d'espatlles—, si no es moria avui i es moria demà, l'hauríem d'enterrar demà passat i no podré...

En Joan s'ha vestit de fosc, amb corbata negra. La Rosa ja és a la casa del pare plena de veïns. Els ciris encara cremen i es va atansant l'hora.

—Ara, ara deseguida vindrà, en Joan —diu la Rosa a la germana i a la mare—. Havia d'anar no sé on. Ara ve deseguida. Esperin una mica a tapar-lo.

En entrar al banc en Joan sent que el moment és propici; que a un home que se li ha mort el pare i que, avui mateix l'enterren, no se li pot negar res. Apesarat diu a l'empleat de cartera:

—Vaig a enterrar el meu pare. Sí, ara mateix. Quan surti d'aquí...

I acte seguit pregunta si s'ha fet l'abonament de la remesa de lletres que van lliurar ahir. I li responen que sí, però, en part. És poc el disponible que ara té per arribar al límit del seu risc reconegut.

—Si que l'hem feta bona. Jo creia que en un dia així...

El xicot que escriu al taller i un operari han sortit, segons instruccions donades el dia d'ahir per en Joan, a recollir una lletra que no podia esperar i a preguntar, discretament, a l'empleat, si sabia que el crèdit que van demanar havia estat atorgat. «Ho ignoro, jo», respon el dependent, mentre el cotxe mortuori fa via cap a l'església. Abans, en Joan s'ha hagut d'enfadar amb els empleats de la funerària; ell era a la porta i baixaven el taüt; anaven molt

poc a poc i el cotxe era parat a la porta obstruint el pas de la corrua de cotxes que, amb aquest motiu s'havia format en aquell carrer estret. En Joan va cridar:

—Vinga, vinga! No us pareu! —I els clàxons cridaven.

Un núvol negre de venciments i protestos i de crèdits sol·licitats i de lletres impagades i de retornades i de peticions particulars i lletres de col·lusió i talons en roda que roda i de terminis volten en el cap insegur d'en Joan. «Sort que avui aquestes cerimònies van de pressa; quan acabi encara podré passar per...»

—L'acompanyo en el sentiment...

En Joan mira enlaire i després la vista se li perd enllà dels acompanyants mirant si, d'una vegada, es presenta el noi que escriu al despatx, per donar-li compte del resultat del crèdit —«que ai, que no el tingui!»—, i mirant també de descobrir l'obrer que ha enviat a cal notari per veure si era a temps que la lletra no anés al raid, «perquè m'ensorraria definitivament! Tinc venciments els diumenges i tot...!»

—L'acompanyo en el sentiment...

—L'acompanyo en el sentiment...

En Joan veu, de lluny, l'obrer que ha anat a recollir la lletra fatídica; l'home, content, li mostra, de lluny, un paper blanc. «Ja la té. Ja la té!»

—L'acompanyo en el sentiment...

—Com diu...? Ah, sí, gràcies, moltes gràcies. Sí, senyor, sí, moltíssimes gràcies...!

EL PEGOT JEPIC

Nosaltres, els veïns, mai no havíem conegut ningú que tingués l'alegria del Pegot Jepic i els seus. Encara avui, al cap de tants anys, si la casualitat fa de trobar-nos amb algun dels vells amics, ens quedem parats, mirant-nos una estona i somriem; és perquè tots dos pensem en la singular felicitat d'aquella família.

Vivien al tercer pis i el balcó sempre obert deixava sentir tot el que deien; les amicals disputes; les rialles i el plor de les criatures. «El nen plora», i, de seguida, vèiem, de baix estant del carrer estret, el sabater que treia el cap pelut pel balcó portant en braços un dels seus fills i cridava, amb grans gestos, algun altre dels seus nanos que jugava amb els nois del barri. Tenia quatre nois i cinc noies, el més gran de tots de dotze anys i tots plegats cabien en un puny.

Tota la família estava seca que cremaria i mai no en vam veure cap de malalt. Els més petits tenien uns filferros per cames i el cap més aviat gros; disminuïts, per les edats que tenien. Estiu i hivern anaven mig despullats amb algun parrac a sobre o una camisola que els venia ampla. Els més grandets portaven sempre els petits a coll i coneixien tothom del barri pel seu nom. A tots ens feia gràcia veure aquells taps, que no alçaven un pam de terra, sentir-los dir...

—Passi-ho bé, senyora Maria!

—Passi-ho bé, senyor Josep!

I tothom els reia les gràcies. Trobar qualsevol d'aquells vailets era una festa que alegrava el cor.

En Jepic pujava i baixava, a cada moment, adelerat, l'escala darrera la petita tropa. Era un home disminuït i brut, com un simi, geperut dels dos costats i amb la gorra ensorrada, que s'asseia a terra per consolar els menuts i barrejava les seves paraules ràpides i fosques amb els mocs del nen. Era una escena habitual que nosaltres, els veïns, presenciàvem. Amb ulls de fura i veu rogallosa sortien de la seva boca paraules amoroses, paraules absents d'aquell barri de pares severs, amb bastó i corretja a l'abast de la mà. Assegut a la voravia amb el menut de torn, no tardava gaire que els altres fills, que eren aleshores al carrer, s'apropessin per associar-se al pare en l'alleujament del petit. En aquest moment, en què tants es trobaven reunits, es posaven a jugar a bales o a dar cartrons o a fet amagar amb en Jepic davant, que, de genolls per terra, es divertia com els fills.

De bell nou, i sempre corrent, tornava a pujar les escales per reprendre la feina que havia deixat.

L’home conegué temps més bons; temps de vaques grasses quan encara vivia el seu pare, un petit quiosc d’una escala del carrer d’en Ripoll li permetia tirar endavant la família. La piqueta demolidora de la Reforma, per obrir la Via Laietana, li va fer agafar els trastos de sabater pegot per instal·lar-se al tercer pis del nostre carrer. Una dona jove que feia feines en un palau del carrer de Gracià Amat, i que sempre reia, el prengué per marit i, en poc temps li omplí la casa de criatures i, encara, hi encabí la seva mare.

El diminut banc de sabater prop del balcó li permetia vigilar els nanos que baixaven al carrer a jugar. Els ulls del pegot eren pertot arreu i igualment tenia cura dels fills allunyats, que dels que quedaven a les quatre parets de la casa. Tallava la sola i estirava el ninyol i, a cada cop de martell, donava una empenta al caixó de fusta, construït per ell, que a guisa de bressol guardava el més petit de tots. Cantava si el veia a punt de despertar.

Llestes les sabates, les embolicava amb un paper de diari i les ficava, juntament amb una ampolla, en un farcell fet amb un mocador gran, de pagès. Es mirava el sol del carrer per a saber quina hora era i corria a portar la feina al client.

—Jepic, us ho pagaré a la tarda.

—Oh, ai! Creia que...

—Què...?

—El dinar, home, el dinar.

El client pagava i en Jepic corria a la taberna a cercar mig litre de vi negre i el bacallà i les mongetes al carrer d’Àlvarez i, després, un pa de barra. Recollia els petits i escales amunt, que, amb la gresca de la gana, la dona l'esperava per a posar al foc el que portava. La taula, trobada en unes desferres de la Reforma, era gran i pesant i hi dinaven. Tard o d’hora sempre dinaven. Segons l'hora en què pogués lliurar la feina al client. Cada dinar era una festa i no tardava gaire a veure’s com sortia pel balcó el fum de la caliquenya del pegot, que reia satisfet entre la gatzara de la família que mai no cessava. El sobre de la taula s'omplia de nens que buscaven les engrunes, i ell els deixava fer. Àcrata, anarquista, deixava fer sempre el que els altres volien i si algun pare sever, estirat, intentava donar-li lliçons, responia: «I què, home, i què? Si no passa res. No fan cap mal». El qui, en lloc del seu jaç de terra, volia dormir sota la taula, ho podia fer i: «Si van tan bruts és perquè es diverteixen».

—Mite'l, mite'l, com s'enfila! —reia les gràcies del fill.

Inopinadament, prenia, per darrera, el cap greixós de la sogra i l’omplia de petons i la muller reia.

Segons el valor de la reparació del dia, en Jepic s'emportava, de la Reforma o del mercat, algun pobre captaire, i el feia dinar amb ells. Sempre deia que ell havia menyspreat el futur i que l'angoixa del demà no la coneixia ni poc ni molt. Si algun dia no podien dinar fins les set de la tarda, cantaven i cridaven a ple pulmó : «Visca la República!» i «Visca l'anarquia!»,

mentre ell acabava la reparació de les sabates que havia de portar-los els queviures necessaris. Els veïns sabíem que el dia que aquells crits i aquell xivarri es produïa era senyal que no dinaven. Les criatures ploraven a llàgrima viva i picaven de peus i, ell, per tota resposta, els deia que, de no menjar a les hores, no es moria ningú.

Recordo que un dia, la meva mare, que sofria per aquell estol de criatures primes i espellifa- des, s'atreví a oferir les sobres del sopar a en Jepic.

—Si no us ho heu de prendre malament...

—Què? Menjar? No, senyora, no. Moltes gràcies. —Les rebutjà.

El pegot, davant de tots nosaltres, prengué les mans de la mare i les besà respectuosament.

Alguna vegada, que l'home es devia trobar molt atrapat, entrava per les botigues del barri per recordar-los si tenien algunes sabates per adobar i, era com una fal·lera, la que tenia per a servir en el que fos als veïns. «Sí. La meva dona li guardarà la botiga.» Tothom podia comptar amb ells per qualsevol cosa i, em penso que, com fèiem nosaltres, eren molts els que els feien encàrrecs per veure si aconseguien que acceptessin una retribució; però no ho aconseguien. «Els veïns ens hem d'ajudar», i deia que ell era un industrial, un redimit.

Quan aquella grip tan perillosa i cançonera de l'any divuit es tirà sobre Barcelona emmalaltint la meitat de la població, arribà un moment, com en moltes altres cases, que tota la família del Pegot Jepic era al llit. Però ell continuava sortint amb el seu farcell i els ulls plens de febre. «No ho puc estar, jo, de malalt», reia. Un día d'aquells entraren a la casa un petit taüt blanc i, en Plàcid, que tenia el balcó davant per davant del del pegot, ens va explicar que, de casa estant, havia vist la caixa damunt la taula de menjar rodejada de quatre espelmes i que els de la família s'havien aixecat del jaç per a mirar i tocar la petita Berta, la de quatre anys. La taula estava arrecerada a la paret frontera; així, que quedava sota els quadres que semblaven presidir la cambra mortuòria : els retrats venerats per en Jepic; eren els de Ferrer i Guàrdia, Nàkens, Pi i Margall i Alexandre Lerroux, els seus ídols.

L'endemà, a les set del matí, tots els veïns que podíem aguantar-nos drets estàvem esperant al carrer. Arribà el carro desballestat del Salaire, un drapaire ebri que tenia la botiga al carrer d'en Pere Brut i que ja portava sobre el carro el taüt d'un adult, i al seu costat col·locaren la petita caixa pintada de blanc, de la Berta. El rossí, amb els ossos que li sortien de les anques, es mogué coixejant i la riuada de gent, presidida per en Jepic, el seguí. Els petits, mig malalts, que no havien quedat a casa, ploraven darrera el pare i estiraven les mans per abastar la germana morta que no volien que s'emportessin. La comitiva, camí de l'església de Sant Cugat —«Per mi es podien estalviar aquesta comèdia», deia el pegot—, recollí encara una caixa al carrer de Coromines i una altra a la plaça de la Llana.

* * *

Per un petit espai de temps la família emmudí i, la mare, asseguda al balcó, reia. Amb les presses de sempre el pegot lliurava les sabates adobades i l'àvia i els petits continuaven recollint, a la banda de les pageses, del mercat, les fulles de col i altres deixalles de fruita i verdura. L'absència de la Berta era plorada a cor sobre la taula del menjador fins un vespre que en Jepic per acabar el dol aparegué davant la família disfressat de moro i les llàgrimes es confongueren amb les rialles. El pegot es precipità al balcó i assenyalà enlaire.

—Mireu! La Berta! La Berta!

—On? —Tots s'agombolaren sobre el pare.

—Allà dalt! És aquella estrella. Mira!

Tots la reconegueren i tot eren dits enlaire i els petits deien que també hi volien anar.

Amb el farcell al coll en Jepic era seguit de tota la tropa de criatures que no podien haver-lo de tan de pressa que anava. L'esperaven a la porta dels clients. «T'ha pagat?» I a la porta de les botigues en què anava a comprar, i els comminava, com sempre, a cercar papers i llenya per al foc, que ells pujaven a casa entre crits i aires de triomf. El més gran portava el petit sota el braç i el deixava assegut a terra quan, entre les runes de les cases enderrocades de la Laietana, cercava trossos de porta o de finestra. Sovint, hom els veia en els pisos més alts dels habitatges mig partits i, a un cop de xiulet, es reunien per anar a casa. Recollien tant de paper, que l'hagueren de guardar en una casa barrada, saltant per un balcó baix al qual s'arribava per una muntanya d'enderrocs. Després l'anaven a vendre i donaven, victoriosos, el producte al pare. El dia que tenien la sort de trobar algun tros de canonada de plom el dinar o el sopar es convertia en un festí.

Els ulls i l'oïda d'en Jepic eren pertot arreu. La mirada nerviosa d'ocell denotava que sabia, a cada moment que, algun dels seus es trobava en un altre carrer que no era el seu; controlava els que jugaven a baix i veia els que tenia a casa. Semblava no poder prescindir, a cap moment, de la seva família o no volia estar sol. Quan a ell li semblava no tenir-los tots sota la seva protecció, feia un xiulet estrident, que es ficava orella endins i arribava qui sap on i, aleshores, tots eren al seu costat. Sabien que no volia res de particular i que l'avís era només perquè no es perdessin.

Alguna vegada la sogra es perdia per hores llargues. Era una dona molt vella, que s'arribava al passatge de la Indústria o al carrer d'Ortigosa i parava la mà als qui passaven. Al vespre es presentava a casa, tentinejant i gojosa, plena de vi, i la família la pujava al pis amb una cadira. «Ja la tenim aquí, a ella!» L'ajeien al seu jaç i el pegot restava amb ella l'estona que calgués, fins que s'adormia. Li feia un petó i marxava al seu catre, on l'esperava la muller riallera.

Un dia, per les vigílies de Nadal, els crits de «Visca la República!» i «Visca l'Anarquia!» es van fer més estentoris que mai i els veïns suposaren que: «Ja no deuen tenir res per dinar». Però, aquell dia, el motiu de l'expansió no era la manca de menjar. És que havien tret la

grossa de Nadal. La gallinaire del carrer d'Àlvarez li havia pagat les dues pessetes de l'adob amb una participació que li proporcionà catorze mil pessetes. Tots pujaven paquets cap a casa. En Jepic es presentà amb un gramòfon comprat a La Voz de su Amo, al Passeig de Gràcia, i els aires alegres d'un vals sortien pel balcó. Però el disc preferit, i pel qual havia comprat l'aparell, era el que reproduïa les últimes paraules de Ferrer i Guàrdia en l'afusellament i quan aquest cridava «...lluny de mi els homes de sotana...». L'alegria dels grans i dels petits, pujats sobre la taula, es desbordava; eixordava el carrer. Les ampolles buides de xampany corrien pels peus de la família. Amb el balcó obert, tot el dia i fins ben entrada la nit, el discurs del fundador de l'escola moderna es deixà sentir. Els veïns corejaven les paraules revolucionàries i el pegot va baixar una pila d'ampolles de xampany per celebrar l'èxit.

Quan el xivarri era més imponent amb crits a la llibertat i cants de La Marsellesa, els fills d'en Jepic van acabar la festa en sec. La veu del pare cridava a baix que: «Tothom té dret a fer el que li doni la gana!», i ells, per entre els barrots del balcó, es pixaven damunt la gent reunida.

Amb la prosperitat, les eines de l'ataconador corrien disperses per la casa i la tauleta de la feina havia estat arraconada. Al carrer, les criatures portaven capses de galetes, que donaven a qui en volgués, i s'havien comprat vestits i sabates, que abandonaven per manca de costum.

Els veïns vèiem, cada dia més astorats, la davallada de la família, i l'home es quedà al llit un seguit de dies alimentant-se només amb les engrunes de la riquesa; empenyorà llençols, vestits, sabates i gramòfon. L'àvia desaparegué i la muller, sempre amb el riure als llavis, va prendre les criatures amb ella i se situà al Portal de l'Àngel a demanar als qui passaven, fins al dia que foren portats a l'Asil del Port, on van estar dues setmanes. Després la processó es va traslladar a pidolar a altres barris.

Desfeta la família, en Jepic plorava, en el seu jaç, la ruïna i es queixava amargament de la maleïda visita de la fortuna, vinguda en mala hora per a reduií-lo, de pobre que era, a miserable. La gana i la necessitat de pagar el lloguer de cinc pessetes el feren aixecar del catre per a cercar les eines disperses; no trobava el pot de les pastes i el fil de ninyol s'havia perdut. Sortí, desesperat, a buscar els éssers estimats, llançats ara sobre la ciutat. «Maleïts siguin els diners!» I el seu desconsol no tenia límits; implorava per les botigues del barri i als qui passaven demanant que li diguessin on era la família. Com un foll corregué dies i nits per veure si els trobava en alguna escala o a l'aixopluc d'una estiba de mercaderies al moll o arrecerats en una casa en construcció. Es picava el cap en la soledat i la indiferència. Per atzar un matí els va veure entaulats en una taberna del carrer d'Aribau i s'assegué, amb ells, a taula. «Que no pensàveu en el pare?» Reien. Després, tots plegats, van buscar l'àvia, que estava agenollada, amb la mà estirada, prop de l'Arc del Triomf.

Així, en un matí de molt de sol, tota la tropa d'en Jepic, sense faltar-n'hi un, entrà victoriosa al nostre carrer cantant, com en els bons temps, La Marsellesa. «Els diners sempre són una desgràcia!», cridaven a tota veu i l'ataconador i la família es van parar davant el número cinc. El pegot Jepic s'agenollà a l'entrada, besà el terra, després els empenyé cap amunt i, corrent, van pujar l'escala.

ROSA, LA VINARDELLA

Quan, el 1911, va morir l'avi a Calabuig, ella se n’anà a viure al seu poble d'origen: Castelló d'Empúries. Aleshores feia molts anys que n'era fora; ben bé de cap al 1900, és a dir, d'ençà del dia que en Joan, el Rajoler, la trobà i se la va emportar. Sembla —no ho he tingut mai gaire clar— que, en aquells moments, la Rosa, plena de joventut, enjogassada, passava un disgust gros; a la mort de la seva mare, els germans, després de donar l'herència al gran, l'espoliaren tant com pogueren. La cosa no era gaire estranya, perquè ella passava per ser una noia una mica massa riallera i s’havia fet un mal nom; era malvista dels familiars i van aprofitar aquesta manera seva de fer per deixar-la sense gairebé res.

El dia que arribà a Castelló havia deixat enrera la joventut i anava acompanyada de dos nois trobats a l'estació de Peralada que li portaven uns cistells amb les seves coses. «Bons minyons!» I li va costar trobar el que li havien deixat de l’herència: un tros de mitja mujada amb un petit casalot-refugi de bestiar.

—Sembla que ha tornat la Vinardella.

El poble la va reconèixer de seguida. La gent gran recordava la fugida amb el foraster i, en la seva absència, havien sentit parlar de les seves corribandes i, sobretot, del gran escàndol que feia anys va causar a Calabuig i ningú no li deia res ni ningú no la mirava.

Al cap de pocs dies de l’estada al poble se la veia córrer amb un cistell de cacauets i avellanes i, sovint, s’asseia a la carretera de Figueres venent la mercaderia. Ara era una dona grassa i petita; el cos gentil i la lleugeresa de daina d'altre temps s'havia tornat rodó i pesat. Els seus cabells eren blancs, que li sortien del mocador de cap i anava vestida sempre de negre i amb els ulls blaus i murris de sempre. No feia cap cas de l'animadversió de la gent. «Marde- déu, poc mi vui pas moinar!» Somreia al comprador i cobrava i grans i petits li deien la Bruixa, la Bruixa de Llers, per esborrar, així, que era fill de Castelló. «És una dona dolenta!», que mai ningú del poble no li comprava res i, per això, posava el seu cistell a l'estació de Peralada o a la de Figueres, després de llargues caminades, o se la veia per Sant Pere Pescador o Roses al temps de l’estiu.

Vivia en el seu catau de l'altra banda de la llacuna on els arbres es batien en el sol o en la fosca tenebrosa i el lloc havia esdevingut misteriós i no era visitat per ningú; era una barraca maleïda dels homes i de Déu en la qual només posà els peus el capellà emparat en que «Maria, la Pecadora, també havia estat perdonada» i, en entrar-hi aquell matí, la trobà morta amb el cap sobre la taula i una til·la freda al costat. Era l'agost del 1929.

* * *

Quan jo la vaig conèixer va ser cap allà l'any deu. Jo devia tenir nou anys. Va ser un diumenge al matí, que, amb la meva mare, vam anar a visitar l'avi rajoler que jo encara no havia vist mai. El meu avi vivia amistançat amb la Rosa, en un barracó de les pedreres de Montjuïc, de les quals ell era encarregat. Recordo que en entrar vam veure la taula de menjar amb el porró de vi negre a sobre; prop hi havia la cuina i una cambra dormitori i tot era molt net. La mare besà el seu pare i no va dir res a la dona. No sabria explicar ben bé el que passà, però, d'aquella visita servo el record que no devia ser gaire cordial. Pel que vaig saber després, molt vagament, sembla que tant la meva mare com la seva germana, la tia Carme, encara anaven darrera el seu pare per convèncer-lo que es desfés «d'aquella donota».

Em sembla que, a mi, aquella dona, em va caure molt bé. Recordo que em donava esmorzar mentre, a fora, la meva mare parlava i gesticulava amb el seu pare. La Rosa em va emplenar les butxaques de figues seques i em va besar com d'amagat. Jo li explicava el que feia al col·legi i ella s'admirava de cada paraula meva; expressava gran interès per les meves coses amb una interjecció que volia dir «Caram!», només que ella deia «Carui!» i, també, en la seva admiració deia «Recul!», paraules que em van quedar per sempre més i que, al llarg dels anys, quan la recordava, em venien als llavis.

Recordo que, per la visita, m'havien posat el vestit dels diumenges i que, quan vam marxar, l'avi alçava la veu i, també, que al tramvia, de tornada a casa, la meva mare plorava.

Al cap de poc temps vaig sentir dir que l'àvia, mare de la meva, havia mort; em van posar un llaç negre al braç, que el vaig portar quatre dies, perquè jo era un deixat i cada moment em queia. És aleshores que l'avi es va casar amb la Rosa, «la Vinardella». Feia trenta anys que vivien junts —dels quaranta als setanta— i, en aquests trenta anys havien passat moltes coses; marginats, escoltaren tots els dicteris del món. «Ja se sap, en un poble...», diu que deia l'avi.• Els havien perseguit, acorralat. La vida de les pedreres no satisfeia l'avi ni poc ni molt i ell i la Vinardella se'n tornaren al poble, d'on, trenta anys abans, havien estat foragitats. A Calabuig, encara hi tenia la rajoleria dels seus pares ja morts, i, casats, podien afrontar el que fos. Altrament els temps havien canviat; l'avi era un republicà i el lèxic i els costums eren uns altres. La parella volia, altrament, demostrar que la seva relació no havia estat una passió morbosa del moment; després de tants anys junts hi havia alguna cosa més que el caprici i, ara, la llei els emparava de qualsevol exabrupte del poble.

La llei? La llei rai! Era el poble aquell que no perdonava. La història de l'adúlter i la seva amant, que coneixien els qui ara eren grans i aviat es tornà a recordar i, com en una conjura tàcita, tothom els girava l'esquena. Mentre va viure l'avi, cap paleta no s'atansà a comprar maons dels que la rajoleria fabricava, perquè sabien que cap veí no hauria acceptat res que vingués de la casa maleïda. L'avi només podia vendre als pobles propers, transportant la

mercaderia en un carro. I si la presència física del nou matrimoni en el poble era possible, fou perquè l'avi, en arribar, havia anat a veure el rector per mostrar-li els papers que acreditaven l'enllaç. «Vostè els ha de dir que som casats, casats com Déu mana. Li demano com un favor. Li exigeixo, si cal!»

Però el poble mai no va voler oblidar l'afront, l'escàndol ocorregut feia anys.

* * *

Van ser les relacions del meu avi amb Rosa la Vinardella les que van produir l'escàndol.

En Joan —el meu avi— era un home ben plantat, diu que una mica més alt que jo. D'ulls blaus, la pluja i el sol de l'ofici li havien colrat la cara. Treballava aleshores a la rajoleria dels seus pares i passava per ser de poques paraules, potser una mica esquerp. Pel que m'explicaren, a les cinc del matí ja trafiquejava per l'era amb els motlles i el fang. A gatzonetes o de genollons havia batut un rècord en emmotllar dos-cents setanta-sis maons en un dia. Un cop s'havien assecat els portava al forn de formiguer per a la cuita i, quan en sortien, després de regats, mai ningú li retornà cap peça per manca de cuita. «Mireu quin dring», picava un maó amb l'altre. Un cop dinat tornava a la feina després de fer una petita becaina a la porta mateix de la casa. Al ball de les festes era un bon amic, incapaç de fer ombra a ningú i amb el qual podien comptar per a una cacera o per a la pesca al Fluvià. Cada dia, cap al tard, es deixava caure a la manilla o al subhastat o bé a la conversa de la taberna, on reia les facècies dels amics de la tertúlia. Un dia es va fixar en la Marguerida Vidal, de Jafre, és a dir, la que havia de ser la meva àvia.

Un cop casat continuà freqüentant la manilla, el subhastat i la conversa amb els amics, fent-hi el paper de sempre. Però no havia encara passat un any que, en sec, deixà de concórrer a la taberna. Des d'aquell dia, no sortia mai de casa. Diumenges i tot hom el veia feinejant a l'era dels rajols. Algú havia observat que en Joan anava deixat, ell sempre tan polit en el vestir. No s'afaitava i portava fang als pantalons. Els veïns de la rajoleria sentiren disputes que venien de dintre la casa i veien cares llargues; alguna cosa devia passar a la vida del matrimoni que pogués justificar aquell canvi. Ningú no ho sabia i tot eren preguntes.

De la meva àvia Marguerida ben poca cosa en sé; Túnica cosa que tota la vida he sentit dir és que «era una santa». Sabia que era una dona molt callada i patidora i mai no li he pogut descobrir cap tret que li donés una personalitat acusada. Però, què volien dir «una santa»? Després que tot el poble es va tirar damunt l'avi, acusant-lo d'impúdic, de mal marit, d'adúlter, sembla que, per contrast, era natural que, d'ella, en diguessin que era una santa. Però això, a mi, no em diu res; una altra cosa hauria estat que li diguessin santa no havent passat el que va passar amb la Vinardella. Què volien dir? Que ella mai no faltava a missa? <-Que, als vespres, era al Rosari com la majoria de les altres dones? (-Que havia estat pabordessa de Maria i recaptava per l'altar quan arribava la Festa Major? No ho sé; no vol dir

res tot això i no m'agradaria que algú cregués que em sento més inclinat a favor de l'avi que no pas amb ella. El que passa és que The desconeguda sempre, l'àvia.

La veritat és que, passat un temps, pel poble corregué la veu de si en Joan rajoler tenia una amant; el seu capteniment abonava la creença. Novament hom el veia afaitat i polit i se sabia que sovint feia escapades del poble, i això no li podien perdonar. «Ell rai, que és un home!» I volien saber qui era ella. «Ella, ella! Qui és, ella?» Qui era la dona amb la qual cometia adulteri? Perquè, era sobre ella que havia de caure tot el pes de la justícia. Inquiets, enfurits, cercaven pertot arreu, i, a la casa de l'avi, sempre tan tranquil·la, s'havien sentit crits i malediccions. La Marguerida anava pels carrers moixa i plorosa sense revelar mai la temuda dissort. Mossèn Cebrià en devia saber alguna cosa, perquè, més d'una vegada, l'havien vist mirar amb blasme en Joan. Per algun testimoni que se n'anà de la llengua, un dia es va saber que, per tal que es diguessin misses i es fessin precs de perdó perquè l'ànima d'en Joan tornés a les vies del bé, la Marguerida havia fet donació «m remisiones pecatorum», a l'església, d'una peça de terra provi- nent dels béns parafernals. Quan el poble descobrí aquest nou i callat sacrifici de la santa, el ressentiment es convertí en acció, i aquells més obeïts parlaven baix fent-se ressò del sentir unànime del poble.

L'ambient del poble s'enrarí cada vegada més per en Joan rajoler, que no tardà a veure's apartat ostensiblement del comú de la gent. La irritació s'enfortia davant la dificultat de saber quina era la dona monstre de maldat, la pecadora. Els companys de tertúlia i de cartes, temorosos del dir de la gent i del que podien fer les seves respectives dones, seien en una altra taula. Aviat va ser rigorosament espiat i es posà en clar que ella era la Vinardella, aquella noia arribada de Castelló d'Empúries. Un dels encarregats de seguir en Joan entrà triomfant a la vila i, casa per casa, escampà la notícia. La Vinardella servia aleshores a la casa dels senyors propietaris de la central elèctrica i, assabentats, la van treure quan eren dos quarts de nou del vespre. La noia passà dos o tres nits al ras; s'alimentà de fruita dels camps i va beure aigua del riu. L'amant no es presentà en aquells dies; en Joan s'havia quedat a casa afectat per una febre alta, que el retingué al llit ignorant el que passava fora. Els seus pares, avergonyits i irritats, no el pujaren a veure per a saber com estava i la Marguerida atengué sol·lícita- ment el marit pecador. «És el meu deure.» En la seva desesperació, Rosa la Vinardella, s'instal·là a la caseta de peons caminers que hi ha a l'entrada del poble, sota l'antic castell. Des d'allà podia veure les entrades i sortides de la rajoleria. Durant tres dies no se'n va moure; sabia que en Joan havia de passar-hi per davant quan, un cop restablert, anés a veure-la a la central elèctrica allunyada del poble.

Quan, per fi, el va veure, la noia li sortí a l'encontre i restaren llarga estona abraçats a la petita estança dels caminers. La tarda havia caigut i no van ser vistos de ningú. La situació dels amants es feia insostenible i tot eren plans per fugir a Barcelona, però calia abans agen-

ciar-se diners per al viatge i per als primers moments de la vida a ciutat. L'home portava menjar a la cova i això l'obligava a fer tota mena de moviments estranys, que el delataven. Defensava, com un lleó, la seva presa, però, aviat, els més purs que vetllaven per la moralitat del poble no tardaren a descobrir el catau de la culpable...

La gent es llançà sobre la cova del monstre increpant i maleint, però, sobre el poble, hi passà un corrent de temor produït per les pròpies, recòndites, intencions que portaven; s'espantaren del que anaven a fer i van donar la Rosa a la canalla; els instigadors amagaven la mà. No l'havien pogut veure perquè ella es mantenia dins la cova, amagada. «Caleu-hi foc! Veureu si sortirà!» Les criatures, ensinistrades, començaren a tirar-li pedres. Es reproduïa l'estampa bíblica de la lapidació. Quan les pedres cobrien la meitat de la porta, la noia sortí al defora, i algunes l'abastaren en ple rostre. Ella, animosa, arreplegà una pedra i ferí un vailet.

El nou greuge no podia ser perdonat de cap manera. Semblà, talment, que el poble s'hagués alçat en armes i un crit de guerra va cobrir l'espai i la Vinardella fou arrossegada a l'Ajuntament, enmig d'insults i promeses de venjança. Homes grans la defensaven de les ires i la llançaren al calabós municipal, humit i rònec.

Per ésser la rajoleria una mica allunyada de la vila, en Joan no va conèixer la dissort fins que uns amics s'hi presentaren amb les armes de la cacera a la mà muntant guàrdia perquè ell no pogués sortir a auxiliar-la. En Joan forcejà llarga estona per sortir, però fou debades; tenia posades quatre escopetes apuntades al cap. Dintre la casa, la Marguerida, asseguda en una cadira, plorava i els pares maleïen el fill perdut per aquella passió desbordada.

Tothom va decretar que la presència de la donota no havia d'enverinar ni un minut més l'aire que respiraven.

I aquella mateixa tarda, una tarda d'un fred que gelava, el poble es congregà davant l'Ajuntament. A la casa parroquial el vell rector forcejava amb els veïns: «...però que se salvi el pecador.»

«Ira de Déu!» El poble clamava, com un sol home, per la moral perduda. La bèstia popular, udolant, s'escindí en dos parers; aquells que clamaven al cel per un càstig exemplar que redimís el poble i, els altres, els partidaris de foragitar del seu si els que havien fet befa dels bons costums i havien trencat l'equilibri de la vila impol·luta de pecat. Tothom corria, tothom cridava. Picaven, violents, a les portes barrades, convocant els qui no hi fossin. A la plaça i als carrers i dins de les cases, la irritació creixia al compàs del contagi col·lectiu posat al servei de la moral. I no tardà gaire que les aixades i els podalls aparegueren brandats en l'aire, podalls i aixades que es barrejaven amb les creus, les estampes i els crucifixs. Voltaven al vent els penons de les confraries i alguns homes s'havien cobert amb les caputxes de la Setmana Santa. Erigit el poble en tribunal no es posava d'acord sobre quina havia d'ésser la sentència i es produïren baralles properes a la sang.

Un crit estentori glaçà els llavis de la protesta. Mossèn Cebrià, davant la porta de l'església, sostenia el Crucificat, blasmant contra els intransigents. «Salvem els pecadors!» «Mori el pecat!» Els més addictes formaven al costat del rector i, de la santa casa, sortiren blandons i torxes de vent portats pels veïns que s'arrengleraven en processó formant dues llargues cues. «Via fora, infidels!» «Malvats!» «Impúdics!» L'última setmana d'Advent, de tarda autumnal i freda, els llums dels ciris i les torxes mostraven la lluïssor de les estampes exhibides. La invocació era a tots els llavis. Mossèn Cebrià avançà en tota la seva alçada. «Que les nostres pregàries, Senyor, us arribin al cor!» i «Detureu el braç de la Divina Justícia sobre el poble envilit!», carrer enllà cap a l'Ajuntament. «Perdoneu els nostres germans en la caiguda!» Davant la Casa de la Vila, vent i foscor, la ira emmudí i només es veia el ball de les flames sobre els rostres convocats.

Rosa la Vinardella era portada per dos homes cepats malmesa, escabellada, bruta. L'alta figura del Crucificat sobre el capellà, les fileres de la ira, les imatges exhibides i els càntics de salvació feren cap a la sortida del poble. «Pels germans que han marxat del vostre diví costat, tingueu pietat!» «Per nosaltres tingueu pietat!» En passar la processó per l'estret portal de pedra, les fileres es comprimiren barrejant-se tumultuosament en una sola. «Maleïts siguin!», i davallaren pel pendís del corriol que encim- bella la vila. Carretera amunt continuà, en cara, el seguici un bon tros. Després, els homes que portaven la Vinardella, alçant-la per les aixelles i acompanyats de bona part de la gent, deixaren la noia a la tombada d'Orriols, allà on el camí es fa més costerut.

L'avi Joan, lliure ja dels homes que el retenien, sortí enfollit de la rajoleria, i sense portar res més que el posat, cercà la Rosa cridant en la fosca.

L'àvia Marguerida restà a la casa dels pares d'en Joan; plorava i unes dones havien encès un munt de ciris i espelmes i li rodejaven el cos d'estampes i sants.

Carretera enllà, l'avi Joan i la Vinardella arribaren a Barcelona al cap de tres dies, i érem el mil nou-cents onze.

AQUELL OCELL DE LA RAMBLA

En Joan Jompis es va espantar. S’agafà al pivot del rem en el moment que la barca semblava girar-se cap per avall empesa per les ones. En Jompis era un vell mariner, fill de Blanes, que havia corregut tots els mars. A disset anys s'havia enrolat al cabotatge fent, durant molt de temps, la travessia de Barcelona a Algesires. Entre els trenta i trenta-tres pertangué a la Companyia Transatlàntica fent l’Amèrica del Sud. Vuit anys amb els MacAndrews el portaren a tots els hemisferis. A quaranta es va casar amb la vídua d'un vaquer del Passeig del Born, disposat a romandre en terra, però a ell allò de munyir les vaques, despatxar al taulell i anar a repartir gerros l’avorrí aviat. Enyorava la mar; la seva mar, donzella conqueridora de cors i de voluntats i trobava a faltar les nits sota les estrelles en la immensitat. Aquells carrers del Born i de Santa Maria no li deien res. Enyorava els dinars del celler de Mallorca i les aventures a Xanghai i els jocs de cartes i xefles estrepitoses amb els companys i l'encís dels escàndols amb mariners adversos.

—Tota la vida has estat un aventurer. Enyores aquells temps, oi, perdulari? —li digué la muller, mig enriolada.

—És molt avorrit això de la llet —respongué en Joan.

Li va fugir de casa.

«La mar... Quan s'hi acostumen...»

Al cap d’un any l’Independence, en tornar de Nova York, va fer escala a Barcelona i en Joan va saber que la seva dona estava malalta. Obtingué la baixa i es presentà a casa. Ella el va rebre callada, resignada. Havia contret un mal que no perdona; el.mal que posava fi a les nostàlgies marineres d'en Joan.

Al port va saber que del vaixell francès Imerethi n'havia sortit un mariner per hospitalitzar-lo a causa d'una baralla a bord, on va ser ferit de gravetat.

A la representació de la companyia li van dir que, si volia, podia embarcar-se demà mateix i acceptà. Havia provat de traspassar la vaqueria i els dies se li feien anys amb l’espera. Va fer el farcell i tancà la porta després d'haver tirat a les vaques tota l'alfals i tot el gra que hi havia. Lliurà la clau de la casa a una veïna d'un tractant en grans.

—Us la regalo.

—Em regaleu, què?

—La vaqueria.

—Us heu tornat boig...

—Sí. —I va marxar, amb l'astorament del graner.

En Joan Jompis tot ho feia igual. Volia treballar, córrer, viure, respirar a fons i gaudir de la vida. Res de papers ni entrebancs. Ell no en portava mai, de papers pertorbadors a la butxaca; els llençava un cop rebuts. En tenia prou amb el cigarret i la bromera de la cervesa o l'aspror del vi pres entre rialles i facècies. Al farcell, uns calçotets i una samarreta per canviar quan rentava els altres, dos mocadors, un parell de mitjons i la navalla d'afaitar. I res més. Sempre alertat, d'ulls brillants i veu fosca, en Jompis semblava un gat disposat a saltar a la primera. Hom no l'oblidava fàcilment en Joan Jompis. Sovint, en l'atracament en els ports, era saludat a crits des d'un altre vaixell i reien les aventures passades en altres latituds i altres anys; la tràgica mort d'un company recordat; l'espectacular escàndol a la comissaria de policia de Hong-Kong i la nit passada entre reixes o la juguesca amb les cartes a Bali, amb la pèrdua de la dona disputada.

Ara, agafat als pivots dels rems de la barca, espantat per les altes ones, en Jompis cridava els companys observadors de la popa, perquè li tiressin una altra corda per salvar-se. I es feia de nit. Era en els esculls de l'entrada del Bòsfor on el vaixell havia quedat embarrancat. L'altre mariner que anava amb en Jompis havia caigut a l'aigua feia estona, arrossegat per les ones i es defensava allà prop. Després de molt lluitar aconseguiren sortir de l'entrebaoc i foren hissats al vaixell. L'endemà la nau fou posada a flotació. En el seu auxili, hi acudí un vaixell anglès que es dedicava al salvament; un vaixell que només sortia quan hi havia mala mar; el Semper paratus. El Nostramo saltà al vaixell accidentat acompanyat d'un grumet d'uns dinou o vint anys. Els capitants discutiren llarga estona sobre el preu del salvament; el Nostramo italià no acabava d'entendre les paraules de l'altre. En Jompis, que escoltava amb altres companys, deixà anar una interjecció. I va dir alt:

—No en sortirem, d'aquí.

—Què voleu dir? —li preguntaren en català.

Era el grumet el qui preguntava; un xicot, l'Eloi Robusté, que, aventurer nat, havia corregut la Ceca, la Meca i la Vall d'Andorra. Era un noi que sense tenir altra feina salvadora, i perdut a Constantinoble, s'oferí al Nostramo vestint l'uniforme de la marina anglesa.

En Robusté i en Jompis van fer d'intèrprets. El Nostramo va recomanar l'equilibri del pes de les mercaderies transportades amb l'estructura del vaixell.

—Només està escorat. No té gaire importància.

Establert l'equilibri, només bastà esperar la pleamar per a poder sortir dels esculls. Després entrà en dic per a la reparació de les palastres. Uns dies d'estada a Gènova i el vaixell va fer via cap a Barcelona.

La guingueta del port ja l'esperava. Amb la cervesa escumejant a la mà va explicar l'aventura de l'encallament. Un vell mariner l'escoltava amb els ulls baixos. Era un home que

havia agafat por a la mar i, així i tot, no es movia mai de prop del moll nostalgiós com estava de la seva amada. Voltava per aquells indrets i a migdia feia cap a casa seva on el fill casat el mantenia.

—Tantes vegades el càntir va a la font... —va murmurar el vell mariner.

En Jompis es va girar, mirant-lo.

—Sí. Potser un dia es trencarà, el càntir. Què hi farem! A tu, ja no et passarà això.

—No creguis que em va costar molt deixar-la. Qualsevol dia...

El sol planava sense cap núvol ni cap ombra acollidora. Colom era un glacis de calor.

El vell mariner acompanyà en Jompis. Parlaven i, en arribar prop de Santa Madrona, es dirigiren vers un grup de gent que feia rotlle. Era l'home «de la Planeta». Un ciutadà amb brusa llarga i bruta, cofat amb gorra i llega- nyós, que, al cim d'un trípode de fotògraf, portava una gàbia on hi havia un pardal. Davant de la gàbia, un caixonet de fusta era ple d'uns papers plegats, de colors.

—Què? Volen que els tiri la Planeta? —preguntava l'home.

Una noia li va donar cinc cèntims i l'home obrí la porta de la gàbia; va sortir l'ocell i, amb el bec, va prendre un dels paperets arrenglerats, i el lliurà a ella. L'home va donar una veça a l'ocell, que se'n tornà eixerit a dins el seu cau.

En Jompis preguntà a la noia que llegia la Planeta:

—Què, noia, quin és el teu esdevenidor?

—Diu que em casaré aviat.

—I què? És veritat?

—Sí, el mes que ve.

—L'ha encertada.

En Joan Jompis va donar igualment cinc cèntims a l'home i desplegà el papel blau cel.

El llegia. La cara se li ennombrí.

—I, a vostè, què li diu?

—Que moriré ofegat. —Portava les mans a les butxaques de la jupa de mariner.

—Ai mare! —va fer ella.

En Jompis s'adreçà al vell mariner.

—Té. Aquí tens el càntir de la font. Has començat tu amb els mals averanys i ara aquest ocell... —Va riure.

—Home —respongué el vell—. Essent mariner tampoc no és cap disbarat. L'ofici s'ho porta.

—És clar.

Tot dinant a la taberna del Poble Sec recordava el perill del Bòsfor. I recordava el perill d'altres vegades en el curs de la seva vida de mar. «Potser sí que un dia o altre...» Marxà al seu pis del carrer del Sabateret on el rom era vell i pastós; un rom que venia de lluny. Se'n va

tirar dos gots a la gorja i es llançà sobre el llit i recordava. I se li feien present escenes ja oblidades; escenes d'ones de vint metres d'alçada que escombraven la coberta i ensorraven la proa i la popa cap als abims; que els mariners es protegien lligant-se als pilots i les baranes per no ser batuts amb la fúria de la mar encrespada. I aquell vent, el vent que venia del Sud i de cop i volta arribava més violent, de l'Oest, i, ara, en la calor xafogosa del sota teulat no es podia adormir.

Es va aixecar per a mirar-se el paperet blau de l'ocell: «...i moriràs ofegat...». «Aquell ocell que em mirava...»

L'atracament del vaixell s'havia iniciat a les quatre del matí i tenia son i no podia dormir. La calor li augmentava l'angoixa, «...i moriràs ofegat...». «Bé, això ho diuen perquè saben que al començ de la Rambla sempre hi ha mariners. És per fer-hi broma.»

Aclucà fort els ulls, preocupat. Va recordar que aquell dia sí que va estar a punt. Havia sofert el cicló tropical i el tifó dels mars de la Xina i del Japó després d'aquella calma precursora, espantosa, de tempesta i coneixia la topada de les puntes dels vents alisis de la línia equatorial, amb gegantines ones, i el tro llunyà i el llamp que destruïa el gallaret del vaixell o el remolí immobilitzant de les aigües enfurides, «...el cementiri dels vaixells...», i no podia dormir. Recordava com el capità havia pres totes les mesures possibles davant els signes del baròmetre; la pressió disminuïa i, de cop i volta, augmentava despietadament i ràpidament, i el temut cicló tropical no es va fer esperar. El maleït ull de tempesta s'obria a dalt de tot, entre núvols negríssims i per ell apareixia la guspira d'un cel clar, blavíssim, envejable com una esperança inassequible i la pluja torrencial i la quilla que s'alçava espantosament i es capbussava anunciant la davallada als abims i els renecs horrissons de les profunditats i les desesperades imprecacions dels homes.

«Aquell dia sí que vaig estar a punt...»

Es va aixecar del llit d'una revolada i va córrer al Paral·lel a fer-se passar el garbuix de les seves preocupacions i dels seus dubtes. «Deu al negre», i, l'endemà al matí es va desfer dels braços de la que l'atzar li havia destinat, deixant el llit calent.

El dia era trist, immòbil. La gent i els carros es confonien i els rètols només es podien llegir ben de la vora. «Ricardo Calvo. El Zapatero y el Rey» i «Las Hermanas Gómez. Bailarinas.» «Compri'm cinc cèntims de cacauets, senyor.» El núvol es confonia amb la terra i el fum de les fàbriques arrapant-se a les parets de Montjuïc i enfosquia encara més l'ànim d'en Joan Jompis. «La boira... la maleïda boira...», aquella bèstia negra de la navegació que no deixa veure res —s'estremí l'home— i t'obliga al corn i al petard i a la campana trista del vaixell que, amb la seva lúgubre veu, avisa la seva presència o demana pas lliure. Nang... Nang...!, monòton, desesperador preludi del fossar de l'avenç marítim on els cossos de mariners t'esperen per arribar, tots junts, al dia del Judici Final. «I, ara, aquesta porqueria d'ocell!»,

que li venia a recordar el seu possible, gairebé segur destí. Ell que, després de tantes aventures, les havia anat oblidant o li servien per a con tar omplint als buits de la seva vida.

Vagava per l'indret, amb les mans a les butxaques, fins que entrà al Cafè Espanyol i es va asseure en una taula de prop dels billars.

Va sentir que el tocaven, com un avís, des del darrera.

—Joan!

—Andreu! Què hi fas aquí? Vas desembarcar, oi?

—Que en fa de temps...

L'Andreu havia deixat la marina. «Massa perill. Sempre amb l'ai al cos. I mal pagat.» A en Joan Jompis li passava el mateix. L'Andreu li deia:

—Si no fos per les petites «coses» que podies fer, ho hauria deixat molt més abans. Vida de gos!

—Sí, «coses» que és l'únic que et permetia unes copes i alguna postura. «Coses»...

Això, «coses» com ara comprar a fora mira- llets o plomes d'aquestes que es porten la tinta i no has de sucar al tinter i altres coses i passar-les sota la jupa de mariner perquè els carrabiners no te les descobreixin i vendre-les a molt bon preu als d'aquí. Si no hagués estat per aquests negociets, ui...!

En deixar l'ofici, l'Andreu es va trobar sense res i el tracte amb les «coses» i el seu guany no el podien portar per altre camí que al del contraban que dóna i té l'encís del perill.

—Vine amb nosaltres, home! —va dir a en Jompis.

En Joan Jompis es va interessar.

—Vaig a casa a buscar el farcell i sortim quan vulguis.

En una taberna de Palafrugell, l'Andreu presentà l'amic a uns homes.

—Un amic, de tota confiança. Un valent!, com n'hi hagin pocs. Si vosaltres sabéssiu el que li he vist fer...

La colla, delmada de poc amb un empresonament i un ferit, l'acceptà de bona gana.

—Aquesta nit...

Treballaven amb organitzacions de França i del Marroc i de Gibraltar. Els homes esperaven en la fosca a l'amagatall d'alguna roca de Ta- mariu o d'Aiguablava i, sobretot, de Fornells, i arribaven, en les seves incursions, a Aiguafreda i a Sa Tuna. De l'horitzó un llum els feia l'ullet i ells responien amb la llanterna. Amb llums apagats, la canoa s'apropava a la costa i una barca anava cap al vaixell per a carregar la mercaderia: perfums i robes fines, tabac, màquines de retratar... Feien múltiples farcells, que es carregaven al coll i desapareixien del lloc compromès. Alguna nit, la canoa contrabandista llançava a la mar paquets ben protegits de l'aigua, que suraven fins que, els de terra, anaven a cercar-los. Quina diferència de vida, poder-se mirar la fosca mar sentint la terra sota el seus peus...!

Distants, després de viatjar tota la nit, esmorzaven a la taberna de qualsevol poble o, sota l'arbre feien foc per escalfar el que portaven; menjaven, bevien... «I ara, el cafè!» I fumaven sempre amb el suggestiu temor de la possible detenció i la fugida dispersada per tornar-se a trobar, al cap de dies, a Palafrugell amb el dissimul sobre les espatlles.

—Usted es payés, ¿verdad?

—Sí, senyor. Què? Vol alguna cosa potser?

El carrabiner enllestia aviat. Sabia que aquells homes, que amb els paquets al coll corrien com conills per aquelles muntanyes, també eren capaços de tot.

—Nada, nada. Es que por aquí...

Una nit que s'havia de rebre una bona quantitat de productes farmacèutics, de blondes i de màquines de retratar, la colla es va reunir a la cova gran de Fornells de Mar. Hi arribaven dispersos els uns amb carro, procedents de Palafrugell, i d'altres a través dels alzinars surers de Regencós. Un d'ells, que conreava un tros a Puigcalent, els esperava amb els queviures.

—Sembla que aquesta nit van amb les orelles dretes —anuncià l'Andreu, que havia endevinat la mobilització a la caserna de carrabiners.

—No ens vinguis ara amb la bonaventura —respongué un.

Era una nit freda d'octubre —els vents del Nord— i s'animaven entre ells esperonats pel possible guany. Sis homes dintre la cova i dos de guaites al defora parlaven més baix que de costum. El temor senyorejava el cor i les roques.

Esperaven el senyal.

En Joan Jompis, al costat de l'Andreu, va dir, mirant cap al Sud:

—Aquestes són del grup de la Balena. —Assenyalava les estrelles.

L'Andreu fumava una pipa i no va respondre.

—Mira el Cigne, al cènit —posà el dit a la dreta—. I, a baix, l'Àguila.

Les nits de coberta li havien ensenyat els estels i, sovint, en la vida passada, els contemplava hores i hores.

—Les estrelles... Vejam si avui les veurem nosaltres, les estrelles. No ho sé...

—Aquestes del davant, Capricorni, Pegasso i aquí, Aquari.

La llum selenita platejava la mar en el seu quart creixent.

—Una mica massa de llum. Aquesta lluna ens farà la guitza —remugà l'Andreu—. Amb aquesta lluna no hauríem de treballar.

Quan feien el ressopó van veure el llum avi- sador i es disposaren anar a la barca transportadora. Van carregar i anaren sortint de la cova un a un amb els farcells al coll.

Es van esglaiar en sentir a prop el motor de la motora del resguard. No podia ser lluny, però no la veien, perquè anava amb els llums apagats. Del cim de les roques van veure com la motora avançava. Els guardes marins van donar el crit d'alerta i dispararen els fusells. La

colla va comprendre que si els carrabiners havien de desembarcar i pujar encara per les roques, tenien temps sobrer per emportar-se el contraban i van fugir aplegats camí de Regencós, però no hi havien arribat que van sentir que els feien foc. Tan aviat, no podien ser els mateixos guàrdies que anaven a la canoa del resguard, i van comprendre que aquella era una batuda amb totes les de la regla, ben organitzada. El primer impuls fou deixar el contraban abandonat; altres vegades ho havien fet. Però deixar-lo tan prop de la cova era denunciar el lloc on era aquesta i on es reunien sempre. La seva cova.

—No deixeu els farcells! —cridà el cap de la colla.

Continuaren amunt, camí de Pals, i, quan van ésser-hi prop, abandonaren els embalums. Sentien que la persecució no afluixava. Hores de camí. «El sol ens denunciarà.» Continuaren cap a Fontclara. Ni pensar-ho de prendre el camí de Torroella de Montgrí o de la Bisbal, on s'haurien pogut resguardar en alguna casa; era de suposar que si la batuda havia estat de debò ben organitzada, com semblava, a aquelles hores hi devia haver reforços de prevenció esperant-los. <-Potser per Corçà i Madremanya fer via cap a Girona, ciutat que no es podia vigilar amb eficàcia i on es podrien perdre...?

Canviaren impressions. Volien votar.

—Això va de debò. No ens exposem. Cap a la frontera! —ordenà el cap.

Dies i dies de persecució, que no cessava. Cansament i hores i hores amagats del sol i sortides de nit sempre amb les armes, implacables, al darrera.

La nit del quart dia va caure sobre la terra. La terra amada i segura ,tan allunyada dels perills de la mar. Els cossos exànimes abandonaven i els més forts animaven, camí enllà.

Cinc dels homes restaren estirats en un bosc per a dormir; passés el que passés. No pogueren aguantar més.

En Joan Jompis avançava camí de Darnius, Agullana, la Vajol. Ja només li calia l'últim esforç de pujar el faldar del Pic de les Salines i trobar-se, lliure, al Vallespir. Però el cor li bategava amb violència i les cames no obeïen. Mirava enrera i li semblava encara no extingida la persecució. Segur que, en l'entestament demostrat la guàrdia voldria arribar on fos per detenir els contrabandistes.

S'endinsà en un bosc per esperar la caiguda del sol i poder continuar amunt. Pel camí havia mossegat algun fruit que li minorava la gana i la set, però ara feia hores que no havia tastat res i tenia la febre abrusadora del cansament i l’insomni. Va recordar les altes ones de les tempestes i els alisis precursors i la mar plana i també les cuines calentes de la marina i les nits estrellades.

«Set, molta set...»

Es va aixecar procurant orientar-se per trobar el camí del Pic de les Salines i fer així muntanya amunt. La nit protectora no tardà a arribar. Caminava a poc a poc, com d’esma, i va

sentir de cop la frescor de l'herba mullada. Era prop del riu de la Guilla i es va animar. «Podré beure, podré beure...»

On el riu fa una tombada, el rabeig es presenta plàcid i llis. L'aigua és quieta.

Es va agenollar a tocar de l'aigua. El cor li feia mal. La respiració li fallava i el cel era clar.

Posà les mans al rebeig i es va inclinar per beure.

Febrós, engolí la primera glopada. El cansament li abaixà el cap, que mantingué dins l'aigua i va sentir encara un negre batre d'ales d'arbre a arbre i sobre les aigües del riu reflectien aquells estels mateixos de les nits llargues de la mar...

La patrulla el va trobar l'endemà.

S'havia ofegat.

ELS CULPABLES

«... i tant si el recordo, ara, aquell dia! Em penso que mai més no l'oblidaré. El dia, per mi dissortat, que vaig conèixer el senyor Guiller- mo; el vell que tenia la botiga de fruita al carrer d'Àlvarez. Ja deu ser mort, és clar, el senyor Guillermo. I tant! Que en deu fer d'anys...! I els companys d'aleshores? (-Què deuen haver fet? On deuen parar? En Baldufa, l'Adrià, la Isabel, l'Ada, l'Amparito, en Masana..., ^on deuen ser? Què haurà estat d'ells?

»Avui, a la tarda, hi haurà interrogatori del jutge. Tant de bo em toqués a mi! Després de més d'un any de passejar-me per aquest pati amb calor i amb fred, i aquest advocat que em va sortir que sembla que no s'ocupi de res; i els meus pares? Què deuen fer? On deuen ser?»

«Aquell mal dia el recordo com si fos ahir quan va passar...

Com de costum havíem fet campana. Aquell dia es presentà a la colla, en Juanitu, l'Amparito i en Baldufa. Ja érem vuit i sabíem que, als altres, els trobaríem de segur. Ells rai que no havien d'anar a estudi perquè, els seus, pares, després de molt molt voltar no havien trobat cap escola que pogués acollir-los! Estaven de sort. Tot el dia podien córrer pel carrer i nosaltres els envejàvem. El més dissortat de tots era jo. Era jo perquè ni a la plaça de Santa Anna, ni al Portal Nou, ni al carrer de Montcada, ni al de Mercaders, no m'havien pogut admetre per manca de lloc. Quan jo veia que la mare corria inútilment parlant amb els mestres que no em volien, estava content. Pensava que me les passaria la mar de bé sense anar a col·legi. Però el meu pare, que feia de paleta, era un home terrible i, amb veritable pànic vaig veure que insistia que havia d'anar a escola i, a última hora, en va sortir. No sé com dimoni s'ho va fer, però en va sortir i jo li maleïa els ossos i em van posar a la del carrer de Comerç. Una pila de dies sense anar a treballar, corrent darrera la gent, i anant a l'Ajuntament i a la Fraternitat Republicana del Districte Segon, van ser suficients perquè trobés lloc per a mi.

Per això, de la colla, era jo el més decidit a fer campana, i en fèiem dia per altre.

Tots plegats vam anar a la plaça dels Carretons i, allà, vam trobar els altres; els que no hi anaven mai a l'escola: els privilegiats.

—Què farem?

—Jo aniria a veure als valents de Traspala- cio. Ens van desafiar. Si no hi anem ens prendran per uns covards —suggerí en Baldufa, que era el més gran de tots i li sortia una dent grossa per sobre del llavi i tenia la força d'un brau.

I tots vam aprovar l'acudit.

Pel camí se’ns va ajuntar la Isabel, que era la xicota d'en Baldufa. Ella ja tenia onze anys i manejava el mandró com no ho feia cap dels homes de la colla. Ella, on posava l'ull posava la pedra i va ser la que un dia va ferir el municipal de cavall i, després, pels dies de la Setmana Tràgica, que ens vam divertir tant, feia pam i pipa als soldats que l'apuntaven amb els fusells. Tots la respectàvem la Isabel, perquè si algú de nosaltres se li apropava, en Baldufa se'ns tirava a sobre; era gelós com una mala cosa.

Quan tota la colla va arribar a Traspalacio, decidida a la lluita, no es veia ningú dels qui buscàvem.

—Devien tenir por que nosaltres ens presentéssim, avui —va dir l'Ada, la filla del Domingo, drapaire de mobles.

I només dites aquestes paraules, que en Baldufa assenyalà amb el dit.

—Mira!

Tots vam veure com el capità de la colla de Traspalacio corria a ficar-se al carrer de Bonaire.

—Volteu-lo! —vaig ordenar jo.

Uns el van seguir i altres vam tombar cap al Marquès de l'Argentera i, pel carrer de la Peixateria el vam acorralar a la cantonada de Calders. Portava un paquet gros al coll. Era un noi ros de mal pèl i, com que ja tenia prop de dotze anys, feia molt temps que treballava d'aprenent a la impremta El Timbre Català, del carrer de la Princesa. La seva colla devia ésser al col·legi. Uns del nostre grup havien tombat per Esparteria i bloquejaven la possible sortida. Ens vam anar acostant a ell i, per protegir-se, es ficà en el magatzem de bacallà de can Heredia. De la porta estant va cridar:

—Vaig sol!

Jo vaig alçar la mà en senyal que cessés la persecució i tota la colla es reuní davant seu.

—On són els teus valents? —vaig preguntar-li.

—Són a estudi.

—A estudiii... —me'n burlava—. <?I quan ens veurem les cares?

—Quan vulgueu...

Havia sortit de la botiga i passà entre el nostre grup.

En Grauet alçà el puny enlaire i jo li vaig donar una empenta.

—Deixa'l estar. Va sol.

—Així, quan ens trobarem? —preguntà el capità de la colla de Traspalacio.

—Demà, que és dijous i tothom fa festa —va dir en Baldufa.

—Demà! —vaig fer jo.

—A les tres —corroborà l'enemic.

—Demà a les tres. I res que no siguin pedres.

Les nostres il·lusions de lluita havien fet figa. «Ja ens avorrirem.» «Què podríem fer?»

Però quan vam tombar per la plaça de les Olles vam tenir una sorpresa. Davant la drogueria d'en Bascompte hi havia un carretó carregat amb dues grans bombones.

—Mireu quin carretó —assenyalà 1'Adrià.

—Què m'has dit...

L'Amparito va ser la primera a agafar-lo per les baranes i els altres vam ajudar a bolcar-lo. Una de les bombones va caure a terra. Eren plenes de salfumant, que s'escampà per sobre de mitja plaça i un fum pestilent, que ofegava, començà a cobrir-ho tot, i em sembla que tots ens vam espantar una mica. Situats a les cantonades miràvem l'espectacle. El núvol groc pujava pels balcons i, si de debò teníem por, ens l'aguantàvem mirant de tan bonic que era. Crits i corredisses. Un carreter procurava, amb la tralla, dominar el cavall que, amb la invasió del líquid i del fum, s'havia encabritat. La gent de can Bascompte sortia de la botiga amb galledes d'aigua i, a la banda de la confiteria, portaven una dona accidentada. De cop vam veure el capità de la colla de Traspalacio, amb el seu paquet de la impremta, que estava a tocar de la drogueria. Jo, de la cantonada de l'Espase- ria, li vaig fer senyes que marxés, però ell no en va fer cas. Un encarregat d'en Bascompte l'agafà pel coll i el retingué uns moments acusant-lo de la malifeta i el noi es defensava.

—Has estat tu! —cridava l'encarregat.

—No he fet res —deia ell—. Jo vaig a portar això al Born. —Assenyalava el paquet.

L'encarregat mirava els que estàvem apostats a les cantonades. El noi endevinà la sospita i va dir.

—No; han sigut dos nois grans que han marxat cap a la plaça de Palau.

L'encarregat el deixà lliure.

Jo no podia sentir aquestes paraules de disculpa, però les endevinava pels gestos. Sabia sobrerament que, entre les colles rivals, es podia tenir tota l'enemistat que es volgués, però, amb els grans i els municipals, anàvem tots a la una. El nostre honor ens prohibia fer altra cosa.

Tots vam anar sortint de la nostra llunyania i amb escombres i draps, ajudàvem a reparar l'estrall. Quan arribaren els bombers van regar la plaça d'un cap a l'altre i el fum irrespirable anà desapareguent. Dos mariners ebris s'havien col·locat davant les mangueres i van quedar mullats com gats.

La incursió del matí havia donat bon resultat. La mica de por pasada també ens agradava i ens divertia.

A la porta de Santa Maria del Mar hi havia el cec de sempre, amb el seu platet i el rètol penjat al coll: «Ciego por la gota serena», i l'Adrià s'hi apropà quietament i li va prendre cinc

cèntims. Sempre feia el mateix i li teníem dit que el dia que ho tornés a fer el trauríem de la nostra colla.

—Això és una covardia! —va cridar un dels nostres—. Torna'ls-hi!

L'Amparito es tirà sobre T Adrià i, amb ungles i dents, li va fer obrir la mà.

—Té. Torna'ls-hi tu —em va dir la noia.

Jo em vaig dirigir al cec.

—Senyor Eusebi...

—Què? Qui és...?

—Un noi us ha pres cinc cèntims. Us els poso al platet.

—Bon xicot. —Alçava els ulls morts vers on venia la meva veu.

I, unànimement, vam decretar que l'Adrià no es presentés mai més davant de nosaltres.

—Ets un covard! —el vam esbroncar mentre marxava per Montcada avall—. Si no fossis tan petit... —No arribava a vuit anys i era el fill d'un ferroviari, ple de vi.

Vam veure com de l'escola del carrer de Montcada anaven sortint els nois i nosaltres també ens en vam anar a dinar, romancejant encara pel camí. Per aprofitar el temps, l'Eduard agafà un grapat de fems de cavall i els posà dins un cistell que hi havia a l'entrada d'una escala mentre la propietària parlava distreta amb una veïna i, al carrer de Giralt Pellicer, l'Amparito em va demanar la punta del cordill i es va ficar amagada en una escala; jo vaig aguantar per l'altra punta, també amagat a l'escala del davant i, amb el cordill ben tibant, a un pam de terra, vam esperar. De cop, un home que anava carregat amb uns paquets, va caure estès allà davant mateix. I vinga riure i córrer mentre l'home maleïa.

Ja era tard i, en arribar a casa, el meu pare em mirà amb la desconfiança de sempre. La seva mirada de reüll preguntava, tot menjant la sopa.

—Vols dir que no has fet campana, avui?

I jo no m'immutava al més mínim per demostrar-li que havia aprofitat el temps.

—Els diaris ja tornen a parlar de les bandes de trinxeraires que infecten la ciutat —va dir el pare a la meva mare.

—Les què...?

—Aquesta colla de trinxeraires que no deixen res per verd. Diu que una vella, que ells van fer caure, ha mort a l'hospital.

A la tarda, vaig anar al col·legi. A en Comas, en Massana i a mi, el mestre ens va fer alçar la mà i hi descarregà una forta palmetada acusant-nos d'haver fet festa al matí.

Quan vaig baixar al carrer, després de sopar, l'Amparito m'esperava. El carrer era molt fosc, perquè feia dies ques algú havia atacat el fanal de prop de la meva escala.

—«-Tens cromos de la Guerra de la Independència? —em preguntà la noia, com de costum.

Els recollia per al seu germà gran, que estava impedit en una cadira. Jo en tenia molts de cromos de la Guerra de la Independencia; grapats i també els dels «Hombres cèlebres», de la xocolata Juncosa i altres de l'Ametller. No vaig voler pujar a casa a buscar-los. Ella sempre en demanava a tots els de la colla, però ningú no n'hi donava perquè l'Amparito portava les calces tapades.

Vaig anar cap al carrer d'Alvarez per veure si trobava algú dels amics i l'Amparito m'acompanyava. Tot era molt fosc; només sortia una mica de llum de les botigues que encara no havien tancat i els gats del mercat començaven a sortir dels seus amagatalls.

Quan érem davant la tossineria vaig veure el senyor Guillermo a la porta de la fruiteria. Estava despenjant un llum de carbur i es va fixar en mi. Em va fer senyes perquè m'hi apropés.

—T'agafarà —em va dir, baix, l'Amparito—. No hi vagis.

No em vaig moure d'on era. Aquell home ens empaitava sempre que, fent barrila, li tiràvem les parades de fruita i verdura a terra. Ens maleïa i es posava les mans al cap tot recollint la mercaderia de terra i arranjant, tot suat, les fustes de la parada.

—Vine —tornà a cridar-me el senyor Guillermo. Somreia.

Insistí.

—Vine, home! No tinguis por. Et vull dir una cosa.

Com tots els altres botiguers que tenien parada fora de l'establiment, el senyor Guillermo estava desesperat amb les nostres aterradores incursions. Es passaven la meitat del matí i de la tarda abandonant les clientes i ajupint-se per recollir la fruita o el que fos i reconstruint els aparadors llançats per la nostra colla. Havien anat mil vegades al quarteret de municipals del carrer de Coromines per protestar dient que allò no podia continuar; que estàvem, nosaltres, arruïnant el comerç i el caporal els responia que no podia atendre la reclamació perquè, si no posava un municipal a cada botiga, no veia la manera d'evitar-ho. I reclamaven a l'Ajuntament i al regidor del districte i deien que, si calia, posarien, com havien fet els dels gremis, una policia especial pagada pels botiguers mateixos: «No ho podem aguantar més!»

L'home es multiplicà amb amabilitats i somriures, amb gestos d'amistat, i jo vaig endevinar que no em volia mal.

—No m'agafarà —vaig dir a l'Amparito—. No ens deu conèixer...

M'hi vaig anar apropant i ell m'allargà una taronja. Després, de lluny, n'oferí una a la meva companya. L'Amparito no em va seguir.

—Gràcies...

—Perquè sigueu bons minyons...

—Sí, senyor. —I vaig afegir—: Però nosaltres no fem mai res...

—Ja ho sé, home. Ja sé que tu ets tot un homenet i mai no fas res de mal. Ja ho sé. Com te dius?

—Jaume.

—I on vius?

Vaig callar; això sí que no. Si li donava el nom i li deia on vivia, de segur que aniria a casa per explicar al meu pare i a la meva mare el que nosaltres li fèiem. Vaig mentir.

—Al carrer d'Assahonadors.

—Escolta, Jaumet. ^Que els coneixes, tu, aquests nois que sempre em tiren les parades a terra?

—No, senyor. No els conec. Jo no... —vaig mentir.

—Ja ho sé que tu no hi vas mai, amb ells. Et coneixeria. Ja ho sé.

Em va preguntar si anava a escola i quin ofici tenia el meu pare i jo li vaig dir que era fuster i que anava a escola al Portal Nou; el vaig tornar a enganyar.

—Saps per què t'ho pregunto? Perquè m'agradaria que m'ajudessis.

—Ajudar-lo? Jo?

—Mira, Jaumet, això que fan aquests nois; no, tu, no! Vull dir aquests altres nois que corren pel carrer llançant-ho tot enlaire. Doncs, vull dir que és una cosa terrible. —A l'home semblava que li saltessin les llàgrimes—. És terrible perquè, amb la feina que tenim, no fem altra cosa que arreglar el que ells fan malbé. Ho entens?

—Sí, senyor. Jo...

I em demanà que per la mort de Déu que l'ajudés i que, si jo volia, tot allò s'acabaria. Que ell no tenia cap dependent per ajudar-lo a collir la fruita i la verdura de terra i que, essent tan vell, li costava ajupir-se.

—Jo...

—És que tu potser els coneixes...

—Jo no, senyor. No els conec! —vaig tallar.

—Bé. Si ara no els coneixes, potser els podries conèixer. ^Oi que els podries conèixer si volguessis?

—No ho sé.

—Sí, home, sí que els coneixeràs.

—I què vol que faci?

—Mira. Si els pots conèixer, digue'ls-hi que no toquin la meva parada. Que mai no em tirin res a terra. I jo, cada vegada que tu vinguis, cada vegada que tu vulguis, et donaré una poma, o bé una taronja o un plàtan, eh? Ho faràs?

La colla deixà de tirar les parades del senyor Guillermo a terra. La meva autoritat, com a capità de colla que era, va ser obeïda. Però no va durar gaire. Un dia em van amenaçar de

tornar-les a tirar si ells no rebien també algun profit. Jo vaig haver de dir al fruiter que amb una taronja o una poma sola que no n'hi havia prou perquè eren molts i els altres també volien mamar, i el senyor Guillermo em donava tota la que volia, de fruita. I jo la repartia als companys. Ens ficàvem a l'escala del carrer de Coromines i aquesta per a tu i aquesta altra per a tu...

Un dia, en Baldufa ens va dir que el senyor Rossend, també del carrer d'Àlvarez, però d'una mica més avall, li havia dit que, si li fèiem el mateix que al senyor Guillermo, ens donaria peres i pomes i no va tardar gaire que un altre noi de la colla, que ara no em recordo qui era, ens va explicar que la vídua del carrer de $e- moleres li havia fet una proposta semblant.

Sempre anàvem carregats de fruita.

Però un dia, que era el mes d'agost, i les escoles eren tancades i la nostra colla més grossa, va variar la contribució.

—t Què n'hem de fer de tantes taronges i tans plàtans i tantes peres i tantes pomes? —va cridar en Baldufa.

I algú va demanar que ens donessin cèntims. Cinc cèntims, deu cèntims, quinze cèntims, vint cèntims, i així podríem tenir de tot i podríem prendre xocolata a casa de la senyora Rosa i comprar-nos sorpreses de cinc cèntims i anar al Cinematògrafo Cervantes, de les Basses de Sant Pere i, en sortir, comprar les dues pomes ensucrades que donaven per cinc cèntims. I, també, vam acordar aquell dia que havíem d'anar per altres barris perquè, amb el de casa, no n'hi havia prou.

Nosaltres érem molt agraïts i sempre ens vam recordar que el senyor Guillermo era l'home que ens havia ajudat a trobar el joc i, algun cop, no passàvem a cobrar-li.

* * *

Va, ja tot s'ha acabat. Ja he prestat declaració. No sé si ho he fet bé o malament. No he negat res del que m'imputaven. M'he declarat culpable. Ara vindrà el judici i em posaran uns anys. És igual. No serà la primera vegada. És igual.

Quan el jutge m'ha preguntat si era cert que jo havia organitzat la banda d'extorsionadors, he respost que sí. Penso que ell mateix, el jutge, s'ha estranyat de la meva sinceritat. Però estic cansat i no vull lluitar més. Passi el que vulgui. L'home m'ha preguntat encara: «^És cert que, a Alacant, entràreu en uns establiments dient-los que, si no us pagaven una contribució, de «Seguretat i Protecció», vosaltres els ho trencaríeu tot?» I jo he respost que sí, que era cert.

—Així, us declareu culpable? —ha preguntat el jutge.

Jo he titubejat uns moments. «Culpable?» Tardava a contestar perquè em recordava de moltes coses; em recordava d'aquells dies i d'aquell dia. Estava paralitzat.

—Així, us declareu culpable? —ha tornat a preguntar el jutge.

—Sí —he dit entre dents—. Sí, culpa-bleee...

Pero no n'estava del tot segur. I no és pas perquè volgués disculpar-me. Em semblava, no sé per què, que al meu costat, asseguts al mateix banc que jo, hi mancava algú més. Potser més gent i tot... Que totes les malifetes que jo havia fet, no les havia fetes jo sol.

L'INTRÜS

Abdon Farreras s'aixecà de la butaca giratòria i quedà dret davant la taula; passejà lentament pel despatx amb la mà a la barbeta, pensarós. Amb els punys a la cintura i el cap cot restà llarga estona mirant els papers, sense veu- re'ls, que hi havia sobre la taula. De nou es mogué amb una mà a la butxaca i un cigarret a l'altra. Sospirà profundament i tornà a passejar per l'estança.

En aquest moment entrà un empleat amb bata blanca sense que Farreras s'adonés de la seva presència.

—Aquesta nova fórmula amb índigo sí que resisteix el lleixiu. Sembla que ho hem trobat. S'ho vol mirar?

Farreras no contestà; ans al contrari, es tombà d'esquena al dependent tot mirant un punt fix on hi havia el retrat d'una dona. De sobte, s'adonà del qui li havia parlat.

—Deia? Perdó...

L'empleat repetí la notícia.

—Després. —L'acomiadà.

S'assegué novament a la butaca i es posà les mans a la cara.

De sobte s'aixecà decidit i sortí del despatx. Es dirigí al pati on tenia el cotxe. Conduïa sense parpellejar fent arriscades giragonses davant els carros i tramvies. A punt de tocar un altre automòbil, s'espantà de la velocitat que havia pres; anava a més de cinquanta. Reduí la velocitat i es posava, cada vegada, més neguitós.

Farreras era un home d'una seixantena d'anys; potser encara no els havia fets. Bona planta i elegant, tenia les cames llargues i el cos flexbile. El coll era alt i el fi suport d'una cara de nas prominent i amb ulls negres mig clucs. El mentó, sortit i punxegut, el feia més prim del que era. Els cabells eren flàcids i platejats i tota la seva persona es feia mirar per l'aire distingit que tenia.

Amb els anys i una tenacitat a tota prova havia aconseguit elevar-se de la condició més humil al lloc destacat que ara ocupava en el ram de la química. Però, darrera aquest prestigi, en el matrimoni Farreras hi havia alguna cosa tèrbola que el temps i el canvi de domicili havia anat esborrant. Quan encara aquest home amb totes les qualitats no tenia vint-i-dos anys, es veié obligat a casar-se a corre-cuita perquè amb la promesa —que només en tenia setze— havien arribat al tàlem abans d'hora segons les prescripcions del temps. L'escàndol fou dels grossos i la integritat física del xicot estigué molt a prop de sentir-se'n. El crim comès

pels dos joves reclamava venjança; plors i crits i amenaces foren intercanviats per les dues famílies i per la gent del veïnat que els acusava de cràpules lliurats a la voluntat del dimoni, i s'hauria acabat malament si no hagués estat el rector de Sant Cugat, que, un a un, explicà als pares que la cosa millor era casar-los. L'Abdon es casà de bona gana, perquè estava sincerament enamorat de l'Elena. La càrrega familiar no impedí que ell tirés endavant els bells projectes que havia somiat: fer-se enginyer químic. Quan es va casar ja feia temps que assistia a les clases de Química i de Reconeixement de Productes que es donaven en el Centre de Dependents del Comerç i de la Indústria, del qual era soci. Les classes eren nocturnes i ell treballava durant el dia; a set anys, s'havia col·locat en una sastreria, que el feien anar amunt i avall portant vestits i fent encàrrecs, i quan en tingué dinou entrà en un magatzem de teixits, on portava una comptabilitat elemental. Després de les classes del CADCI es matriculà a l'Institut Químic de Sarrià, amb el pare Vitòria, home eminent i mestre d'il·lustres científics. Cercant sempre la més bona manera de defensar el seu temps, fent-lo compatible amb l'estudi, trobà la protecció d'un dels grans impulsors de la química a casa nostra, el doctor Agell, que el col·locà en un petit laboratori tèxtil que li permetia seguir els cursos. Llavors ja havia tingut el primer fill, el fill que esperava amb por i amb delit; amb por, perquè era la presència viva de la falta comesa, i amb delit, perquè, lluny de defugir la responsabilitat d'ésser pare, l'omplia de joia la nova vida que ara queia a les seves mans; l'ambició de l'Abdon no es limitava a ell sol; volia també transmetre-la al primogènit. Ara, a seixanta anys, gaudia d'una sòlida posició; respectat i considerat per tot el món de la química, havia muntat un gran laboratori independent d'assistència tècnica a les indústries que la poguessin necessitar i representava entitats estrangeres de primera categoria per la negociació i vigilància de patents, marques i fórmules.

El cotxe d'en Farreras enfilà Passeig de Colom avall i, quan arribà al Cementiri Nou, parà davant l'Administració. A peu va pujar fins a la Via Sant Carles, que és on hi havia l'escultura. Va fer pantalla amb la mà restant llarga estona contemplant-la. Després, s'hi apropà i va passar les mans per la figura; resseguí el cos de marbre blanc per tots costats i cercà la firma de l'autor sense poder descobrir-la; o no n'hi havia o el temps l'havia esborrada. L'escultura funerària representava un home d'uns quaranta anys i era de mida natural. Anava amb uns pantalons flàcids i amb el pit descobert i, a les mans, hi tenia una pala en actitud d'obrir una tomba a la terra. L'esforç de clavar l'eina l'obligava a encorbar-se avançant el peu dret i mantenint l'altre estirat cap enrera. L'afany del treball dibuixava un rictus a la boca i contreia la barbeta partida pel solc de la voluntat. Anava cofat amb un barret vell de palla, d'ales estretes, sota les quals sortien els rínxols dels cabells; les orelles eren fines i el nas rectilini. Del pit, ample, emergien uns braços ferms de bíceps destacats. El conjunt de la figura era el d'un home corpulent, no gaire alt, amb un rostre de gran bellesa. «Igual, igual que l'Eladi...»

Un empleat del cementiri, amb llarga brusa beige i bigoti important, va veure en Farreras sobre la tomba tocant l'escultura i se'l mirà llarga estona fins que l'altre se n'adonà.

—Perdoni...

—Ja està perdonat. Però, vaja...

—Perdoni —repetí—. Però és que estic obsessionat amb aquesta figura. Aquest home és idèntic al meu fill. Idèntic!

—Ah!

Preguntà a l'empleat si feia molt de temps que hi havia aquella escultura al cementiri i l'altre li respongué que de moltíssims anys l'havia vista allà.

—És l'Eladi, és l'Eladi mateix.

—Coincidències —va fer l'empleat.

—És clar, és clar. Perquè el meu fill té ara trenta-vuit anys. No pot ser ell qui va fer de model, és clar. —Va posar encara els dits sobre els llavis molsuts de l'escultura mirant la boca serrada per l'esforç.

—Si hi té tant interès —ajudà l'empleat—, potser a l'Administració podran saber quan es va construir el mausoleu. O quan va ser contractat.

Com un esperitat va córrer al despatx i s'encarà amb l'encarregat del registre i, després de molt buscar, van trobar que la tomba havia estat construïda feia exactament... trenta-vuit anys.

—Els anys de l'Eladi —murmurà.

—Com diu?

—Res, res...

A la semblança, s'hi afegia ara la casualitat. Això era massa i en Farreras caigué en un nerviosisme convulsiu. Com va poder, sortí del despatx sense gairebé donar les gràcies pel servei que acabaven de fer-li. S'acomodà al cotxe en estat lamentable; una suor freda l'amarava i hagué de sortir del vehicle per asserenar-se en l'aire que pujava del mar. «Impossible...!»

Ja era la segona vegada que, obsessionat, havia acudit al cementiri per examinar la figura des del dia que, anant a l'enterrament del pare de la muller, la va descobrir en passar-hi per davant. Aquell matí quedà materialment clavat davant l'escultura i assenyalant-la amb el dit digué a l'Elena:

—Oh! Mira! Sembla l'Eladi...

—Sí que s'hi assembla —se sobresaltà ella.

La comitiva que els acompanyava s'associà als comentaris. Eren una trentena de persones que se'n feien creus. Tothom digué que era un prodigi de semblança. El grup restà bona estona sota el sol de justícia de migdia sense atrevir-se a moure-se'n. L'Eladi, amb la pala a la

mà, els tenia electritzats. Un amic íntim s'apropà fins a tocar l'escultura i, empal·lidint intensament, cridà als presents:

—No s'assembla a l'Eladi. És l'Eladi! És ell mateix!

—Què vols dir amb això que és ell mateix?

—Vull dir que és idèntic! Mireu, mireu-li el mentó. Mireu-li els ulls. Són els mateixos. Ah!, i aquí, sota l'ull dret, la petita berruga. I aquí!, aquestes pupil·les desiguals. És ell!

Tothom s'apropà encara més per a comprovar aquests detalls definitius i, per molta estona, restaren muts davant el prodigi. Camí de Barcelona la gent no podia parlar d'altre cosa i molts haurien tornat, incrèduls del que havien vist, al cementiri per a comprovar-ho novament. La visió els havia paralitzat l'enteniment i cap d'ells no sabia ben bé què calia pensar del fenomen ni, àdhuc, com havien de comportar-se. Sortiren a relluir les ciències ocultes i els secrets insondables de la naturalesa. «Jo no hi crec, en aquestes coses, però alguna vegada...» L'espiritisme i la transmutació. «És que no som ningú.» I la reencarnació... «Però, ^com us ho expliqueu, això?» Els assistents no sabien com separar-se; semblava talment que la terra s'hagués esfondrat sota els seus peus i eren colpits per l'espant.

A la casa d'en Farreras el temor i la inseguretat havien entrat per totes les portes. La família, asseguda al saló, semblava petrificada. La filla plorava i els germans, amb els colzes sobre els genolls, es tapaven la cara. El pare no tenia color i murmurava que una igualtat semblant no es podia donar en la vida real i que la família era visitada pel malefici. Resaven. Dins el disgust que mostrava l'Elena, ella semblava la més resignada i, després d'un llarg silenci, digué:

—Doncs, què hi voleu fer? És una semblança i prou. —Les paraules de la dona responien a la seva serenitat reconeguda i a l'absència de preocupacions inútils.

—Però, com pots dir una cosa així? <<Que no ho has vist que és ell?

Dominat per la inquietud l'Abdon sentia que a la seva vida hi havia entrat una mena de misteri, que seria incapaç de posar en clar. El temor s'arrapà a l'Abdon tota la nit. Neguitós es va llevar diverses vegades sense poder conciliar el son i comprovà que la seva dona tampoc no dormia.

—No me'l sé treure del cap.

—Ai mare, també... —remugà ella.

Sense poder-se deslliurar de mals presagis, al matí següent telefonà a l'Eladi, a París, on es trobava casualment. No va estar tranquil fins que va sentir la seva veu i li donà qualsevol excusa per no alarmar-lo. L'Eladi s'hi comunicava sovint des de l'estranger.

Allunyada de la xafarderia banal de la societat, la família Farreras gaudia del sòlid prestigi que dóna la serietat i el correcte capteniment; una casa on la veu mai no s'alçava del que era normal, el respecte mutu i una educació a tota prova feien una pinya del clan constituït pels

pares i els quatre fills. Una prosperitat sense bravates de nou ric i la bona criança donaven a la família una imatge envejable que tothom admirava; la crítica malvolent s'aturava al llindar mateix del retrat familiar. La sòlida unió i l'amor dels pares, la laboriositat i el bon sentit, havien conformat la intimitat, que era vetllada gelosament perquè cap intrús no vingués a destorbar-la i, per això, limitaven tant com podien el compliment de les invitacions socials. Ells vivien feliços i sabien que cap reacció dels de la família no alteraria harmonia regnant.

Ultra l'Eladi el .matrimoni tingué tres fills més: en Robert, l'Ignasi i la Mercè, que, de diferent manera de ser, creixien fermats a la circumspecció familiar. En Robert i l'Ignasi eren dos joves alts, de coll estirat i llargues cames. «Com s'assemblen a vostè», deien al pare. La Mercè, molt espigada, seguia el mateix camí físic de la família, de la qual només desentonava l'Eladi; home corpulent i amb coll de bou era el signe de la força que s'arrapava a la terra com un tità sobre unes cames vigoroses d'escassa llargada. Com l'escultura del cementiri posseïa un rostre enèrgic, de front deseixit, amb nas recte i mentó partit i els seus cabells eren rinxolats. Mentre en Robert obeí els consells del pare fent-se químic, l'Ignasi s'obstinà a estudiar la carrera d'arquitecte. La Mercè anava a les Esclaves. En Robert i l'Ignasi eren els esportius de la casa. En canvi, l'Eladi mai no volgué saber res d'esports; era el somiador de la família; estudià Dret i Filosofia i Lletres i, els estius, els havia aprofitat passant-los en col·legis de França, d'Anglaterra i d'Alemanya i posseïa, amb l'italià, quatre idiomes amb força domini. La Universitat i els viatges el portaren a fer amistat amb un dels fills del comte de Nèstar, home pertanyent a la carrera consular; sovint dinava a casa de l'amic, i aquesta relació l'encaminà vers la diplomàcia. Però hi havia una dificultat per poder emprendre aquest camí; la manca de tradició de la família en aquesta disciplina. La fallada fou, però, obviada, perquè el fill del comte demanà al seu pare que apadrinés l'Eladi per l'entrada a l'Escola Diplomàtica del Ministeri d'Estat. Ingressat en el cos, la carrera va ser ràpida i, a mitjan de l'any vint-i-dos, acabada la Primera Guerra Mundial i en plena reconstrucció, fou nomenat segon secretari de l'ambaixada de Berlín. En Farreras se sentia orgullós dels progressos de l'Eladi i comprenia que el xicot tenia raó quan es va negar a seguir, com ell, el camí de la química. Sense fer diferència en l'estimació amb els altres fills, l'Abdon sentia especial predilecció per l'Eladi. Havia sabut tractar amb amor i liberalitat la seva prole i els fills eren addictes a la personalitat del pare. De sempre l'Eladi fou un veritable amic d'aquest. El vell temor d'en Farreras, que el noi tirés cap a la bohèmia, portat pel seu temperament d'artista, s'havia esvaït. Havia estimat sense límits aquell noi i, enmig dels negocis dels anys primers i difícils, mai no havia mancat a casa a l'hora que el petit era portat al llit; llavors, sobre el matalàs, li feia fer tombarelles i li posava la camisa de dormir; li deia contes i el bressava fins que s'adormia. De gran, havien fet viatges junts com dos amics. A Alemanya, li havia fet de traductor verbal arran del descobriment de lus de les silicones en substitució de les sals de plom per la

impermeabilització de lones, descobriment que contribuí a enriquir en Far- reras. Només calia veure'ls en el wagó-llit, als restaurants o en els hotels com reien faceciosos i fruïen de llur mutual companyia per comprendre com els era grata la seva amistat; es donaven cops a l'esquena, es prenien pels braços i discutien de qualsevol cosa. L'Eladi acabava sempre imposant la seva voluntat de fer el recorregut dels museus d'art; llavors el pare s'embadalia davant les encertades observacions i les explicacions de l'Eladi i, si mai dissentien, l'estimació i el respecte rectificaven el clima.

Del retrat destacava l'Eladi. La mare, asseguda al costat del marit, se la veia seriosa amb els cabells pentinats enlaire sobre un front ample; els llavis fins i estrets i la mirada decidida i voluntariosa semblaven denotar la valentia davant la vida, i així era perquè ella mai no havia anat amb manyagueries estúpides amb els fills ni amb el marit; si tenia sentiments se'ls callava i donava poca importància als esdeveniments per favorables o adversos que fossin. En canvi, l'Abdon, el marit, tenia l'espontaneïtat a flor de pell i el somriure de l'home clar, apassionat i bo. Els acudits el feien riure oberta- ment sense ombra d'enveja, amb la sinceritat de l'infant que portava dins. Donava la raó a qui creia que la tenia i obria els braços, amb entusiasme, enfront de la proposta encertada.

En aquest retrat, darrera el pare, l'Eladi mostrava els seus cabells arrissats, el nas recte i els ulls somiadors, de mirada noble i, sovint, semblava pensarós. Els dos germans de complexió prima com el pare i, com ell, amb nas prominent, portaven la ratlla de la clenxa al mig i estaven drets al costat —l'esquerra del visitant— de la mare i de la Mercè, amb trenes de col·legiala.

Fets a la conversa culta, les reunions del dinar i el sopar a la casa dels Farreras eren una autèntica delícia, on es podien conèixer els últims avenços de la ciència. Poques vegades queia la puerilitat sobre aquella taula. En les seves estades a Barcelona qui portava la veu cantant era l'Eladi. Llavors semblava que la ciència, que limita el pensament a les coses concretes del dos i dos fan quatre, es feia enrera, per enfilar-se en altres disciplines on cap l'especulació i el somni; quan l'Eladi explicava, sense cap pedanteria, la influència dels artistes del Renaixement o la forta personalitat de Pra- xitel·les, la taula s'alegrava; un nimbe de saviesa envoltava el bell rostre de l'Eladi i, sobretot el pare, restava embadalit. Quantes vegades l'Abdon havia acudit al seu fill, fins i tot sense necessitar-ho, a la consulta de qualsevol problema jurídic que es pogués plantejar en el laboratori; llavors, l'Eladi responia com podia, sempre amb bon sentit, ja que, altrament, mai les seves notes universitàries no havien estat gaire lluïdes.

En realitat era l'Eladi el centre de la família; ell portava a la casa, concretades per l'habitual deformació del científic, les idees renovadores de la política i de les lletres i donava un més ample horitzó al tarannà de l'esperit investigador que, en tots els racons de la casa, es

respirava. La comprensió i la maduresa del fill gran l'havien portat als apartats familiars en les converses que sostenia amb el pare; no és que no volguessin associar-hi els altres; és que aquests aparts es produïen automàticament, sense violència; altrament la jovenesa dels altres fills els allunyava, com allunyava la mare abstreta en els quefers de la casa i la vigilància, sempre severa, del servei.

Quan hagué acabat els estudis de l'Escola Diplomàtica, l'Eladi i així mateix el seu amic, foren incorporats a la Secció Europea del Ministeri d'Estat i, passats uns mesos, demanà la mà de la filla petita del comte de Nèstar. Se n'havia enamorat i feia ja temps que la cosa es veia venir; sortien junts i als pares els semblava bé aquella unió. Els Farreras es traslladaren tots a Madrid per fer la petició oficial i, arribat el quinze de maig, es casaren a l'església dels Jerònims, lloc obligat dels benestants. La boda fou una mena d'esdeveniment social, atès el prestigi dels comtes i no hi mancà la flor i la nata de la gent que, a les esferes familiars i oficials, comptava. Un oncle de la noia, aleshores ambaixador al Perú, es traslladà a Madrid per apadrinar-la. No mancaren a l'acte molts companys diplomàtics amb el ministre al davant i alts càrrecs de l'Administració de l'Estat.

Una boda als Jerònims era sempre esperada amb interès, així que, en la brillantor del temple, s'hi destacaven tota mena d'uniformes civils i militars. Els Farreras no cabien a la pell. La Maria Lluïsa, la muller d'Eladi, era, en els seus vint anys, una dona que es feia mirar i un bon xic superficial i posseïa aquell deix aristocràtic que distingia els elegits que tenien entrada a la casa reial i que parlaven sempre, tothora,-del Señor i de tota la família regnant amb un respecte gairebé malaltís; seguien amb preocupació creixent qualsevol cosa que vingués de Palau; qualsevol petit refredat els afectava com a cosa pròpia i més encara. Aquesta devoció extrema era respectada per l'Eladi. No l'acabava d'entendre ben bé, però sabia que no li podia escapar cap somriure davant aquelles converses, perquè això hauria estat una ofensa i especialment pels pares, fets una mica a l'antiga. El capteniment pla i natural, potser i tot una mica plebeu, havia estat superat a l'hora d'escollir gendre, per la intel·ligència i la simpatia de l'Eladi i, segurament, per les limitades possibilitats econòmiques del comte. Un dia, el fill d'aquest, comunicà a l'Eladi que creia que el seu pare li preparava una agradable sorpresa; sabia que es portava entre mans no sé quins maneigs amb un rei d'armes i el secretari de la Diputació de la Noblesa. «Segur, segur que et vol donar un títol. A ell, n'hi sobren», li va dir l'amic i l'Eladi, que mai no havia pensat en una cosa semblant, restà astorat i protestà. «A mi? Jo? No, home, no.» Però l'amic li contestà que ell no hi podia fer res, en primer lloc perquè encara no ho sabia amb certesa i, d'altra banda, el seu pare tenia les seves manies. De tota manera, acabà el fill del comte: «No t'aniria gens malament per la carrera. És cosa gairebé obligada.» En aquestes altures l'Eladi ja tenia dos fills, que eren la seva pròpia estampa.

Mai ningú no havia vist un home tan satisfet com Abdon Farreras, que no desaprofitava ocasió, fins a fer-se pesat, de parlar del seu estimat Eladi. A l'home no li mancava res; fills admirables, muller que vivia només per la casa i els seus i, bona, excel·lent posició. Després de treballar amb tant d'afany trobava el premi i, ara més que mai vivia amb els ulls ben oberts per no caure a cap error o mala nota i arribar, així, al que ell en deia una bona fi. La laboriositat i la sort s'havien associat per a donar-li una vida exemplar i se sentia orgullós que mai, mai, ningú de la família no s'hagués fet creditor de la més petita censura. Ell mai no havia sofert cap trasbals d'aquells que posen a la vindicta pública i, la seva famílila, era diferent de tantes altres famílies de les quals es podia parlar en tertúlies malvolents; llengües viperines de les quals ells escapaven. Havia esdevingut vanitós de la seva perfecció i s'erigia en jutge de la moral del seu entorn social sobretot quan s'oblidava que, ell, també tenia alguna cosa de censurable; el casament a corre-cuita. Però, aquesta fallada a la bandera de la família era, en aquest temps, ignorada de tothom i se la feia perdonar a canvi del correcte capteniment observat després de l'ensopegada. Ara ja res no enterbolia la justa fama de què gaudien; cap màcula no tenia en la seva moral i en la satisfeta complaença en què vivien. De fet, Abdon Farreras necessitava una torre de vori per a ell sol. Poques famílies, al seu dir, podien parlar tan alt.

* * *

Al cap de dos dies d'haver estat al cementiri, en Farreras s'hi presentà de bell nou acompanyat d'un fotògraf; aquest va treure diverses vistes del marbre; unes de cos enter i altres del detall de les faccions de l'home de la pala. La pols i el temps i el sol havien donat a la figura una pàtina que marcava, més encara, els trets de l'escultura, voltant-la d'un aura de presència i realitat vivent que evocava la semblança fins a límits insospitats. Com més se'l mirava, l'Abdon, més trasbalsat se sentita. El fotògraf no pogué menys que preguntar-li si li passava alguna cosa, però l'altre li tragué importància. «S'assembla a un conegut.» Com si temés revelar algun secret, quelcom li deia al cor que «allò» no es podia divulgar. El temor era sobre en Farreras, que amb prou feina es podia mantenir dret.

De bell nou entrà l'home a l'Administració per a saber qui era el propietari del mausoleu de la figura. Posà finalment en clar que pertanyia a la família Bastida, i en recollí l'adreça. L'endemà es presentà al domicili del titular, però allà li digueren que feia anys que els Bastida se n'havien anat; els buscà àvidament fins a trobar-los.

—Perdoni. Els vinc a veure per un assumpte que els agrairia que volguessin fer-se'n càrrec. És una pregunta una mica estranya —mussità en Farreras al jove que va trobar a la casa.

—Digui. —El mirà confós.

Es cregué en l'obligació d'explicar-li la veritat. «És igual que el meu fill. Idèntic i el bo del cas és que l'Eladi té ara trenta-vuit anys, exactament, sembla, a la data en què fou

encarregada aquesta escultura.» El jove ignorava totalment qui era l'autor de la figura ni el temps que feia que aquella havia estat col·locada sobre la tomba familiar. S'excusà i en Farreras insistí; convingueren a esperar el germà gran, que és el qui guardava els papers del pare, mort de feia anys i enterrat, és clar, en aquella sepultura. El germà havia d'anar-hi a dinar, com feia cada dia ara que, en ple estiu, tenia la muller i els fills a la seva finca de Vilanova. En arribar el germà, estranyat de la pregunta insòlita, tampoc no li pogué aclarir res. «L'escultor, diu...?» No recordava el nom malgrat dir que el sabia. De sobte, assenyalà amb el dit un cap de bronze que hi havia sobre un armari carregat de llibres. «És la nostra mare», que també havia estat fet pel mateix artista; era una figura de dona, amb els cabells recollits a l'estil de l'època, que tenia uns ulls que semblaven regirar-ho tot, amb pòmuls sortits i llavis carnosos. En Farreras arribà, en la seva petició, a humiliar-se dient que ja comprenia la molèstia que per ells podia representar la recerca. «Per Déu, senyor Bastida..., és que és tan idèntic...», que el germà gran es veié obligat a dir-li que cercaria el nom.

—És que ara anàvem a dinar —s'excusà el visitant.

—Permeti que m'esperi —pregà Farreras. Volia, a totes passades, aprofitar aquella ocasió per posar en clar el que li interessava.

Li havien dit que, en acabar, aniria el germà a casa seva per veure si, entre els papers, podia trobar el nom. Mentre dinaven, Farreras esperà neguitós en el saló. La família aprofità tots els moments per vigilar el que feia mentre ell es bellugava en el seient en què s'havia acomodat.

En acabar, el germà l'invità a seguir-lo. «Visc aquí mateix. Probablement ho trobarem; jo guardo molt ben ordenats els papers de casa.» Quan entraren al pis, un baf de casa tancada tallà la respiració de l'Abdon. En Bastida regirà unes carpetes on hi havia el títol del nínxol i unes factures.

—Aquí el té. —Mostrà un rebut antic.

El paper, escrit a mà, era la factura del marbre. «He rebut de don Sebastià Bastida, la quantitat de dues mil tres-centes pessetes, per una escultura de mida natural, en marbre blanc, representant un home en actitud d'obrir una rasa, per a ser col·locada en el mausoleu de l'expressat senyor. Barcelona, 3 d'abril de 1894.»

—Veu? Es deia Eduard Bartrés. No hi ha l'adreça, però tinc entès que tenia l'estudi pels volts del mercat de Santa Caterina.

—Qui sap si viu —mormolà en Farreras.

—No. Em penso que vaig sentir dir al meu pare que havia mort. No n'estic segur. Em penso, si de cas, que va ser poc temps després d'haver fet el bust de la meva mare.

De la plaça Molina, on es trobava, va córrer cap al barri de Santa Caterina; preguntà a diverses botigues si, per casualitat, sabien d'un escultor que tenia l'estudi per aquells carrers.

Ningú no va saber donar-n'hi raó. «^Un escultor...? Tu saps si hi ha per aquí un escultor?» La recerca fou inútil fins ben entrat el vespre, que li parlaren d'uns pintors que vivien al carrer de Gombau. Pujà les escales amb la temença que, també, se'n tornaria de buit i va saber, per un veí, que a l'últim pis hi havien estat uns pintors: Benigani i Porta, però que feia temps n'havien marxat sense dir res. Cansat, se n'anà a casa seva i es ficà aviat al llit. «Tinc una mica de mal de cap.» La família, moixa com anava en aquells dies del descobriment, no va fer-ne gaire cas i, l'endemà al matí, més aviat que de costum, s'encaminà cap al despatx per a posar en ordre uns encàrrecs urgents i tornà a la recerca de l'autor de l'escultura. De carrer en carrer i de casa en casa va recórrer, amb tenacitat creixent, tot el barri i devia ser com a cosa de dos quarts de vuit del vespre que se li ocorregué tornar a entrar a la taverna que hi havia al carrer de Coromines cantonada amb el de Freixures. Uns homes jugaven al dòmino i ell demanà una cervesa, que el taverner li serví en el taulell. Mentre insistia en la pregunta un dels homes que jugava a la taula propera es tombà a l'amo de l'establiment aclarint:

—Aquest senyor deu voler dir en Bartrés.

A l'Abdon se l'il·luminà el rostre i es dirigí a l'home que acabava de parlar.

—Sí, exacte, en Bartrés.

—Fa molt que no se'l veu. Tenia el taller aquí mateix, al carrer de l'Avellà. És aquí darrera mateix, la primera escala tombant a l'esquerra. L'últim pis.

Frisós pujà l'escala d'aquella casa; en ser a l'últim replà bleixava; es repenjà a la paret i, de cop, va sonar estrident una trompeta que el deixà glaçat. Seguidament se sentí el tempteig d'altres instruments. Trucà a la porta i comprovà que, en aquell estudi rònec, hi havia un grup de músics que assajaven. Es disculpà i trucà a l'altra porta; una vella va obrir. «Ui, en Bartrés! Ja fa molt que va morir.» Hi havia tingut, durant molts anys, el seu taller. Aquí feia les seves escultures. Uns nebots es van fer càrrec del que hi havia en el pis i no se n'ha sabut res més. Va ser inútil que li preguntés on podria trobar aquells familiars de l'artista; la dona no en sabia res. En Farreras s'enfondrà; el misteri de la figura de l'home de la pala i del seu autor era per ell definitiu. Sempre més portaria sobre seu la incertitud, la por, d'aquell fenomen inexplicable. No se sentia segur sobre els seus peus i baixà l'escala pesadament. A la porta es parà; estintolat a la paret l'aire li faltava i respirava amb marcada dificultat. «Impossible! Mai més no sabré què és aquest misteri.» Sentia que sempre més portaria al damunt aquest enigma que no el deixaria dormir tranquil.

A la casa dels Farreras hi havia entrat la inquietud i la tristesa; ningú no parlava i es movien com autòmats en el quefer diari; a la temença del que podria significar la incògnita, s'hi afegia el dubte del que diria, de com reaccionaria, el mateix Eladi quan conegués la preocupació.

* * *

—La senyora no s'ha llevat. Diu que no es troba bé —digué a l'Abdon una de les serventes.

El marit entrà a la cambra enfosquida per les cortines.

—Què tens?

—Mal de cap.

Mirà uns moments la muller i observà que una llàgrima li baixava cara avall.

—No hi pensis.

La dona sospirà sense dir res.

Elena Aleu era persona de poques paraules. Contestava generalment amb un gest: «Ves ara...» i, no perquè estigués enutjada, no; era la seva manera de fer. En lés preguntes de resposta òbvia només movia lleugerament el cap. Era guardiana severa de la família i mai no podia veure inactiu cap dels fills i la casa anava dreta com un ciri. Van passar molts dies que, aquella dona forta, se sentí abatuda; se la veia asseguda a la butaca amb la mirada perduda cercant, amb moviments de cap, l'aire que semblava mancar-li; es llevava tard, ella que sempre era la primera a córrer pel pis i, tothora, amb el cap cot, deixava el que li posaven al plat. Només s'aixecava d'on era per entrar al dormitori per mirar la fotografia del cementiri. Es féu esquerpa i semblava allunyar-se. No feia altra cosa que preguntar per l'Eladi.

—Si arribo a pensar que et podia afectar tant ni te l'hauria ensenyada aquesta foto —li deia el marit.

Els metges consultats no li trobaven res més que una accentuada depressió, que procuraven minorar. El seu estat, però, no millorava i els esforços de la família, carregada de malenconia, no servien de res. No treia la mirada de sobre l'Abdon, com si en la persona del marit hi hagués el remei que cercava i parlava en somnis de dies llunyans; dels pares; de quan era petita; paraules de la seva felicitat perduda; mots inconnexos que no volien dir res per al qui els podia sentir. Així passaren mesos sense que els facultatius poguessin donar cap esperança sobre el possible desenllaç de l'estranya malaltia.

Filla de muntanya, on la vida és dura i qualsevol distracció podia deixar sense dinar, aquella noieta de dotze anys era una salvatge, de cos prim i lleuger, que robava el que podia per fer-se passar la gana i havia adquirit la fortalesa de la vida difícil i de les roques de la infantesa. Més d'una vegada, menant el ramat, restava, petita com era, fora de casa tota la nit. El pare, addicte a la beguda i a les cartes, dormia fins ben entrat el matí i era despertat pels crits de la seva dona que trastejava des de les cinc de la matinada. La família de l'Elena vivia marginada de la resta del poble i als afores del poble, en una casa rònega, mig en runes, sense llum ni aigua, i era mirada amb prevenció atès el tarannà, poc desitjable, del pare, i de com era incòmoda la mare amb les seves reiterades demandes d'auxili per a sobreviure. Jornals escadussers per feines pesades; tala de llenya; pasturatge o buidar pous negres, tasques en les quals ningú no volia emprar-se, els permetia menjar de tant en tant.

Atrets per la demanadissa de mà d'obra durant els treballs de la primera exposició universal, la família es traslladà a Barcelona i es rellogaren en un pis del carrer de Fonollar, entre els crits de venedors de parada fixa i els ambulants. Només una escletxa de sol entrava al carrer atapeït de passavolants i veïns que es rebregaven en l'estretor i la sentor de fregits de les tavernes on la gent entrava a buscar bunyols de bacallà i a beure vi de les bótes arrenglerades a les parets. La noia es familiaritzà de seguida amb l'actiu ambient del barri i era coneguda de tothom. Mentre el seu pare era a la Ciutadella obrint rases i la mare anava a fer feines per les cases, ella s'entretenia guardant criatures de veïns o fent encàrrecs escadussers; de la bodega de la cantonada al carrer de Gom- bau, anava a portar garrafes de vi i així ajudava a casa, on també era l'encarregada de netejar, fer els llits i rentar els plats. Ensinistrada per unes veïnes, l'Elena aprengué les arts de la venda ambulant i la manera d'escapar de les mans dels municipals que els empaitaven; cada matí, a primera hora, baixava al carrer amb quatre pebrots, cebes i tomàquets per oferir-los als vianants. Quan tenia quinze anys i en feia dos que era a Barcelona, va ser quan conegué l'Abdon Farreras, un xicot d'uns disset, de bona estampa i marcada simpatia, una mica presumit. El noi s'encapritxà de la venedora. La penúria i la gana havia conformat el cos prim i flexible de la noia; els ulls eren blaus sobre una cara pàl·lida i s'alçaven temorosos per mirar-lo a ell, que se sentia trasbalsat i li deia coses que la feien riure. L'Abdon vivia al carrer de la Princesa, en una porteria de bona casa; carrer de benestants i botiguers, on no eren rars els cotxes de cavalls i alguns automòbils incipients i els mendicants tenien la possibilitat de l'almoina. El xicot s'escapava sovint pel dèdal de carrerons de Santa Caterina per veure si trobava la noia dels seus somnis; es llevava de matí mentint als pares que anava al gimnàs dels senyors Bricall, al carrer de la Canuda, abans d'entrar a treballar i poder, així, passar una estona amb ella. Moltes tardes havia provat de trobar-la sense aconseguir-ho. Era inútil cercaria en aquelles hores i, malgrat buscar-la prop del seu domicili, mai no la pogué veure.

«On es deu ficar?» Alguna vegada li havia preguntat i ella callava o donava una excusa qualsevol. «Vaig amb la meva mare» o «Ahir vaig anar a rentar al safareig del carrer de Lacy.» La noia havia correspost sempre a les deferències del xicot fins al dia que s'hi presentà aquell home. Els dos joves eren al bar del carrer de Carders prenent-se una orxata quan, de cop, s'adonaren que, a l'altra banda dels vidres de l'establiment, un home els mirava; portava uns amples pantalons de vellut, americana d'estam gruixut i anava cofat amb barret d'amples ales que li feien joc amb la xalina. L'home entrà al bar i féu signes a l'Elena, que havia enrogit. Li digué unes paraules, de les quals l'Abdon només n'aplegà un «T'espero» imperatiu. La noia es desféu com pogué de l'Abdon i sortí al carrer.

A la tarda d'aquell mateix dia l'Elena va pujar les escales de la casa del carrer de l'Avellà on Bartrés tenia el taller; escales que sabia de memòria perquè feia prop de dos anys que les

pujava a la mateixa hora; a dos quarts de cinc.

En empènyer la porta l'Elena va veure en Bartrés al centre de la cambra; els peus separats, gesticulava irat.

—Ja fa temps que suposava que et portaves alguna cosa entre mans —cridà l'home sense treure la vista de la noia.

—No fem res de mal —mussità ella.

—Res de mal? Ja ho sé el que vosaltres feu! Però tu ets meva. Meva i de ningú més! —cridà com un boig.

La corpulència de l'escultor s'abraonà sobre la noia indefensa fent-la anar d'ací d'allà. Durant bona estona l'home es va moure sense control i, de sobte, esquinçà, de dalt a baix, el drap humit que cobria una escultura. El sol de la tarda entrava a dojo pels finestrals de l'estudi i les figures escampades estampien la seva ombra per les parets.

—Despulla't! —ordenà Bartrés.

Elena restà immòbil.

—Despulla't, he dit!

L'entusiasme per aquell cos de jove deessa, que en els primers temps havia arribat al paroxisme, no s'havia esgotat en l'escultor després de dos anys que durava l'idil·li. Bartrés vivia en un estat de passió permanent; a l'acte d'haver-la posseïda naixia de seguida l'esperança d'un nou goig. Romania en febril excitació, gelós de la presa, en l'aurora naixent de la pu- bertad d'aquell cos tan nou, sense màcula i només seu; era, no un amor sublimat per les potències espirituals de l'ànima; era un amor-pas- sió que reclama el físic, ja que de debò no l'estimava plenament, com hauria volgut; el tarannà i la manca d'imaginació de la noia —que era el que a ell li sobrava— li ho impedia. L'home no obtenia d'ella altra cosa que fer-la receptacle de les seves barroeries sexuals i, com un llop, hauria saltat al coll de qualsevol que hagués intentat disputar-li aquella joventut que l'obsessionava. Sota l'aparent fredor, l'Elena es lliurava viciosament a l'home fort que la dominava, perquè, en el fons, era una apassionada.

—Ets meva i només meva! Ho sents?

—Deixa'm.

Bartrés ratllava la cinquantena i era un artista titllat de mediocre, l'èxit del qual consistia en la rara semblança del que esculpia amb l'original; li mancava, deien d'ell, la flama del geni per a transmetre a les figures aquell detall o actitud vital que les fessin sobresortints; la fredor de l'academicisme regnava en tota la seva obra.

Va conèixer l'Elena un dia que anava a cercar queviures al mercat de Santa Caterina i s'embadalí amb la bellesa de la noia; aleshores ella tenia només tretze anys i portava encara aquelles trenes daurades que accentuaven la pal·lidesa malaltissa del rostre. De lluny li va fer

un retrat a llapis en actitud d'oferir les seves mercaderies. Uns esguerrats que cantaven a ple pulmó, enmig de la confusió dels crits del carrer, demanant almoina, s'interposà entre l'artista i la model; llavors el dibuixant travessà la barrera dels cantaires i, davant mateix, a tocar, acabà el retrat. Ella va riure i agraí el present i varen parlar llarga estona. Poc després de passat el migdia la noia acabava la feina i les tardes les passava avorrint-se pel carrer, deambulant d'ací d'allà. A Bartrés li semblà que per fi havia trobat la model ideal; feia dies que només pensava en la postura que li podria fer adoptar per obtenir el que ell en deia l'obra de la seva vida; la gran plasmació del seu geni; una adolescent en una actitud que encara no havia aconseguit precisar. La va perseguir. Li comprava coses fins al dia que l'Elena, atreta pel nou retrat que li havia promès, pujà al seu estudi. L'escultor tenia un berenar preparat; la pobresa i el cinisme del temps permetia creure que, un bon àpat, igual podia convèncer l'encimbellat que el pobre. La noia menjava pernil i bevia vi bo. Cada tarda era una festa i, lluny de les hores d'avorriment i els crits de la llar, l'amistat amb l'home, les xefles i els retrats la distreien. Tardà a convèncer-la perquè es despullés per a posar, i la calor del sotateulat els mig adormia; llavors tiraven les cortines i quedaven en la intimitat de l'ombra acompanyats només de les figures i el blanc del guix i del marbre. La tardor els va caure a sobre i la pluja petava sobre l'ample finestral i la teulada. Aleshores les tardes tenien una embriagadora voluptuositat excitadora i els ulls es trobaven. Els primers freds es presentaren amb la fosca del temps i l'apropament íntim dels cossos s'imposà amb tota la seva força. La simpatia de l'artista era plaent a l'Elena: el cos de l'home, una mica barroer, era compensat per un rostre de gran bellesa i la noia tenia sempre la mirada posada en aquells cabells rinxolats que l'envoltaven.

Sovint, Bartrés explicava a la noia la glòria que aconseguiria un cop acabada l'obra que estava fent.

—Però si fas la meva cara i el meu cos, em coneixeran.

—No comprens que els teus pares mai no la veuran aquesta figura? Aquesta obra anirà als millors museus i la seva bellesa serà admirada per tothom —s'excusava l'artista.

La noia es despullava.

Bartrés se situava en lloc propici prop de la llum del cel i seguia l'operació torturadora. Sovint no en sortia i ho deixava per l'endemà.

En moments que, com ell deia, la fecundidat creadora l'abandonava, es tornava taciturn o, per contra, esclatava amb atacs de mal humor que no podia contenir; cridava; renyava la noia com si talment ella tingués la culpa del núvol que s'interposava entre ell i la figura. Li pegava.

Va ser en aquest estat, ara ja feia temps, que Bartrés descobrí l'.Elena i l'Abdon asseguts al bar del carrer de Carders. De fet, aquell dia, l'escultor havia deixat la feina que retocava i, irat, sortí al carrer per a veure si els seus dubtes eren certs. La noia, espantada, demanà al seu

admirador que la deixés. «És un amic del meu pare que no vol que vagi amb xicots», mentí. D'aleshores en endavant l'Abdon es limitava a passar-li pel costat somrient-li i era igualment correspost.

Els pares de l'Elena s'aproparen cada vegada més al tarannà pudorós dels menestrals i obrers del barri o volgueren que la noia aprengués un ofici; la van col·locar a la planxadora del carrer de Mercaders. Aleshores ja tenia setze anys i Bartrés s'enfurí en veure que perdia la model. Ja no podia pujar al pis més que al vespre, perquè treballava fins a quarts de nou. La llum artificial no s'adeia amb el quefer de l'escultura, perquè alterava els contorns de la model i la figura. Ja no la podria realitzar i tots els sofriments i esperances de fins aleshores no havien servit de res; l'obra que havia d'omplir-lo de glòria ja no seria possible. La indignació de Bartrés no tenia límit.

Un diumenge al matí, amb l'excusa que estava malalta, deixà d'anar a la planxadora. A primeres hores, devien ser les vuit, trucà a la porta de l'estudi.

—Qui hi ha, ara? —cridà, amb desmesura, Bartrés.

L'escultor era pres d'un estat d'extrema excitació. No havia dormit en tota la nit i tenia sobre la taula una ampolla de licor a mig buidar; al costat, la cafetera fumejava.

—Què et passa a aquestes hores? —preguntà a la noia, de mala manera.

—Volia...

—Deixa'm estar! Torna després.

I s'encarà amb una nova obra que, davant del croquis clavat a un cavallet, intentava interpretar. La noia va seure en el sofà vell i esperava; sabia per experiència que, en aquell estat, era inútil subjectar l'home perquè escoltés el que li deien.

Treballava en una escultura de gran volum situada al centre de la sala. Representava un obrer, a torç descobert i amb pantalons amples, cofat amb un barret d'estretes ales, d'on emergien els rínxols dels cabells lacis per la suor i que, amb una pala, estava obrint una fosa. Era un encàrrec que feia poc havia rebut de don Sebastià Bastida per ser destinat al mausoleu familiar i que l'Elena no havia vist en l'última visita. Com de costum, en Bartrés s'havia autoretratat en la figura. Sempre feia el mateix; davant el mirall havia dibuixat les pròpies faccions. Era idèntic; el nas recte, els ulls profunds i noble el front deseixit. Havia estilitzat més el cos per tal de donar joventut i bellesa a l'estampa de l'obrer.

Intentant superar-se en la creació artística, l'escultor sofria sovint veritables crisis nervioses. Sabia que era massa acusat de donar poca vida a les seves obres i volia desfer aquesta idea. Tenia consciència d'ésser un artista mig anul·lat per l'hàbit acadèmic, però li faltava valor per qualsevol llibertat que l'aproximés a l'estètica desitjada. El dolor s'apoderava de Bartrés i havia de deixar la feina per tornar a nous intents. Però hi havia moments que la irritació li pujava fins a les arrels dels cabells i temia l'esterilitat creadora.

I ara es trobava en aquesta crisi.

—Què vols, tu? Ves-te'n! —S'adreçà a la noia.

Ella callava mentre l'home voltava per la cambra i gesticulava frenètic. Es va asseure en un tamboret del costat de la taula i es begué un glop de cafè d'un pot de llauna.

—No l'havia vista aquesta escultura —s'endolcí ella.

—Psé! Véns tan poc! Sembla que ja res de mi no t'interessi.

—Per què ho dius, això? Ja saps que no és veritat. —S'apropà a ell—. És ben igual que tu.

—Igual, igual. No n'hi ha prou d'això. Una obra ha de tenir altres coses més importants que la igualtat —protestà. Mormolà baix: «L'obra no té valor si no s'aproxima a la vida».

—Però aquesta sí que en té, de vida. Sempre que et representes a tu mateix en té. Tu sempre ho dius. T'has posat això que tens a la galta i els ulls, que són una mica diferents. És un home de debò.

Bartrés havia destacat en el fang la petita berruga de sota l'ull dret i havia marcat les pupil·les desiguals, que li eren plaents perquè vivificaven l'escultura.

L'Elena es mirava l'home, que arrossegava els peus per la sala; es parava a estones davant la figura que elaborava i la resseguia amb la mirada; hi posava els dits a sobre prement en un determinat lloc i se n'apartava esbufegant amb moviments exagerats prescindint de la presència de la noia o, en un moment donat, se la mirava despectiu com fent-la partícip del seu fracàs.

La noia no volgué esperar més. Tocant-li el braç, el féu tombar de cara a ella i se'l mirà llargament.

—Eduard, estic espantada.

—Espantada de què? <;De què estàs espantada?

—Aquest mes no he tingut la regla. Tinc por...

Ell restà sense dir res. Reaccionà dirigint- se cap on estava l'escultura de l'Elena i llançà sobre seu un grapat de fang.

—Si estàs en estat no ho deus estar de mi —va cridar.

—Doncs, de qui si no. —La noia retrocedí—. De qui vols que ho estigui?

—I jo què sé. —La mirà irat—. Potser del teu amic del carrer de Carders. Què sé jo...

—A mi, no m'ha tocat ningú més que tu.

Bartrés féu gestos d'atacar-la i ella s'emparà amb el braç davant la cara.

—Això! Ara pega'm, encara. Has abusat de mi tant com has volgut —plorà la noia.

—Tot està perdut, tot perdut... —mormolava l'artista, com si parlés per ell sol—. Ja mai més no podré intentar aquesta obra... —Voltà rabiós per la cambra i mirant-se la figura de l'adolescent, que tenia a la cara el grapat de fang que li havia tirat, l'abaté d'una empenta.

—Vés-te'n! Desapareix del meu davant! —cridà Bartrés—. Vés-te'n, et dic! —Assenyalà la porta.

—Ets un malvat! Ara em deixes sola...

Saltà sobre l'artista colpint-li el pit, amb els punys, desesperadament. Escabellada, li escopí a la cara i totes les figures els miraven en el taller assolellat. L'Elena prengué un cap d'estudi, que era també un retrat de Bartrés, i el tirà contra el gran mirall, que es féu miques, i la força de l'home la va treure del taller.

Corrent baixà les escales empenyent una dona que pujava. Plorava desesperadament, sense ocultar el seu estat i va estar asseguda a l'últim graó una llarga estona; els sanglots augmentaven i l'aire se li feia rar. Després es presentà la vergonya que l'obligà a asserenar-se i va sortir a l'aire fred del carrer. «La mare diu que tots són iguals.» Entrà en una merceria i comprà pólvores; s'arranjà els cabells. «Deu ser d'aquell amic teu del carrer de Carders.» Portava a sobre el desengany sofert i el temor del que li venia a sobre quan els pares sabessin l'estat en què es trobava i l'atordiment a què es veuria sotmesa davant de tothom i la sufocació li pintava el rostre de carmí, fent-lo més bell encara. Es parava a cada moment mirant, sense veure'ls, els vianants que passejaven i, de cop, decidida, baixà per la Via Laietana avall i tombà al carrer de la Princesa. S'havia sobreposat i passà per davant de la porteria on vivia l'Ab- don... Només es veia una dona que devia ser la mare del xicot. Tornà a passar-hi dues o tres vegades més fins que el divisà que travessava el carrer. Li va somriure i ell es parà, gairebé a tocar-la. Era més bonica que mai; el seu posat candorós era tot una promesa per al noi enamorat i eren encara tres quarts de dotze i es podia molt bé anar a passejar. Potser i tot tornarien a sortir a la tarda i, també altres dies i aquell cos, que es vinclava en caminar, prometia totes les delícies que l'Abdon s'imaginava feia tant de temps i freturava posseir.

ELS DOS BALLARINS

Una vegada eren dos amics que vivien al barri de Ribera. De petits feien junts el camí del col·legi. Un dia decidiren inscriure's a les classes de gimnàstica del senyor Bricall, del carrer de la Canuda. Es llevaven molt de matí. De vuit a nou, abans d'entrar a l'escola, ja eren a les paral·leles i barres fent salts i flexions. Amb els exercicis diaris, el cos proporcionat dels dos amics s'embellia en formes i ritmes envejables. Estil·litzats i amb el front deseixit, la parella feia el camí de cada matí, sempre junts, a cavall de llurs il·lusions en l'arcà dels dies futurs, com units pel Destí.

Després en Jordi Cabrioles i en Pep Saltarí es van separar. Havia arribat el moment d'entrar a treballar i els camins eren uns altres. Van estar més de dos anys sense, gairebé, veure's.

El dia que es van tornar a trobar, en Jordi Cabrioles va preguntar al seu amic:

—I, al vespre, què fas?

I en Pep Saltarí respongué:

—M'he enrolat a l'acadèmia de ball de l'Abad. Per què no hi véns, tu també?

D'ençà d'aquell dia els amics tornaren a fer camí junts; exercicis de barra i de parquet, incansablement, sense parar. Reiteracions incessants; treball esgotador, remunerat tan sols per la glòria somniada; glòria de ballarí, incerta i llunyana, en la qual els cossos es mostrarien alats davant l'admiració, i la cobejança ancestral de l'home.

Assolida una remarcable competència, al vespre d'una actuació pública de gran èxit, van trobar mort, sobre l'escenari, en Jordi Cabrioles, que acabava de rebre una forta ovació per la interpretació originalíssima del Vals trist, de Sibelius. Les ajustades mitges del ballarí li feien més esvelta la figura; el cosset, de seda blava, era tacat d'abundosa sang i tenia un es- tilet finíssim clavat al cor.

I era l'octubre de 1916.

Els esforços fets per posar en clar el misteri foren endebades. Fins al cap de quatre anys que, la casualitat, mostrà clarament qui era l'assassí.

Per comprendre els orígens del descobriment del crim, cal remuntar-se a la tardor de 1907, data en què l'advocat i geògraf Ceferí Rocafort denuncià, a l'Institut d'Estudis Catalans, l'existència de la més antiga representació del ball a Europa: les pintures prehistòriques de la cova de El Cogul i de Les Garrigues. L'Institut encarregà al geòleg Lluís Maria Vidal i a Juli Soler els treballs necessaris per a l'acondicia- ment del tresor artístic. La pintura, segurament del neolític, representa nou dones i un home. Un cop descoberta, mancava donar la

interpretació i el significat del grup, i no va ser fins al cap d'anys que això es va fer. El 1920 —és a dir quatre anys després de la mort d'en Jordi Cabrioles— van ser invitats uns antropòlegs europeus per estudiar les figures de la cova. Un seguit d'eminències mundials desfilaren pel davant de la pedra d'onze metres de llargada per quatre de gruix. Entre aquests visitants destacava Mr. Breuil, docte de la Sorbona, que fou qui donà la versió més acceptada del gràfic.

Membres de l'Institut i del Centre Excursionista de Catalunya, entre ells Carreras Candi, acompanyaren les eminències. Mr. Breuil havia arribat a Barcelona acompanyat d'un amic: el professor Schmid, tractadista d'història dels instruments, de la Universitat de Berlín. Amb llargues bruses polsoses, gorres, bastons i ulleres de viatge, baixaren a l'estació de Puigvert, on les tartanes els esperaven en un dia ple de sol.

D'aquella visita en nasqué el diagnòstic de les pintures rupestres: cérvols, braus i deu figures humanes, tot en roig i negre, representaven l'escena d'un ball. Unes dones envoltaven un home, mentre les altres semblaven voler fugir del grup. Elles porten llargues faldilles i van descobertes de mig cos cap amunt; tot fa pensar en un ritu d'iniciació, en una dansa semblant a la descoberta per Evanc al palau de Minos, a Cnossos (Creta), en honor a la potència d'algun geni mitològic.

La comitiva anà a dinar a la fonda de Borges Blanques i tornà a Barcelona.

El Doctor Schmid havia acompanyat Míster Breuil a Barcelona amb la intenció d'assistir als assaigs d'un ballet suggerit pel mestre Za- macois al professor de ball, Basili Abad, el qui havia estat mestre de Cabrioles i Saltarí. Era una experiència que l'alemany no volia deixar- se perdre, perquè presentava unes característiques poc ortodoxes de les representacions a l'ús. Era una dansa mímica, basada en un pas de la vida del poeta Lermontof: el desafiament i mort d'aquest amb el major de l'exèrcit rus, Martynoff, ocorregut al balneari de Pietigorsk, el 1841; és a dir, quan el poeta tenia vint-i-set anys. L'originalitat era la supressió total de l'orquestra: l'acompanyament s'havia de fer, com en els balls homèrics, amb la veu humana i la lira.

L'Escola de Ball de l'Abad Quinquer celebrava els assaigs generals de les obres a l'Olimp, del carrer de Mercaders. El cor, a dreta i esquerra, a manera de vestals, inicià uns tons lleugers i, de seguida, la lira es va deixar sentir: el conjunt resultava d'una rara bellesa. El primer de l'elenc, en Pep Saltarí, aparegué en escena amb els primers passos. De cop, Basili

Abad, va alçar la mà, en senyal perquè paressin l'assaig, i volgué explicar als forasters, en previsió de la possible crítica, que tot el ball era suggerit per danses històriques enregistrades ja en els annals de l'art: «No ens atribuïm cap novetat».

—Així —va explicar Abad—, s'inicia el ball amb simètrics moviments de les extremitats, semblants als de caràcter astrològic dels egipcis. Aquesta introducció obeeix al desig de donar la grandesa necessària a l'espectacle, que ha d'acabar amb el tribut de la mort de l'heroi. I la

segueixen, en un accentuat crescendo, uns moviments similars als dels cananeus davant l'Astarte. La presència del mim es mostra sobretot en una evocació a les danses de Memphis: l'atribuïda a Minerva, quan commemora la victòria marcial dels déus sobre els gegants. En aquests moments, les evolucions amb l'espasa —que fan pensar en un assaig— culminen la bellesa de l'acte. I l'evocació del desafiament es basa en les danses pírriques dels soldats. Finalment venen uns funeraris, en honor de l'occit, que ballen els sacerdots circumdats per dues fileres de verges.

El doctor Schmid posava cara de dubte; es mirava Mr. Breuil. I començà l'assaig que, en certs moments aconseguí d'interessar els estrangers. De cop i volta, l'alemany se sobresaltà i va preguntar, gairebé cridant:

—Heu vist això-o-oo?

En Pep Saltarí acabava d'executar un moviment insòlit. Amb l'espasa a la mà, havia fet un salt molt accentuat, un salt que no hauria cridat gens l'atenció de no ser perquè, quan més enlaire estava, efectuà un trèmol de peus i cames.

Parà l'assaig.

—Com ho fa això? —preguntà el professor—. Com és possible?

Discutien.

—Però, si aquest moviment és gairebé impossible. Quina cosa més estranya!

Raonaven que, efectivament, produir un trèmol amb peus i cames en el moment que l'extremitat necessitava de molta força, perquè anava a caure a terra, requeria, precisament, una gran rigidesa dels membres. Tocar a terra amb flaccidesa de les extremitats era una invitació a trencar-se el peu o la cama; un salt que semblava desafiar totes les lleis de l'anatomia i la física.

—És curiós —intervingué Mr. Breuil—. <-1 com ho fa?

El mestre de ball Abad se sentí avergonyit de no saber donar una explicació del fenomen; s'havia acostumat a veure'l.

—Ho fa sovint. No ho sé... —s'excusà Abad—. Ningú més no ha estat capaç de fer-ho.

—Escolteu Abad —digué el francès, pensa- tiu—. Escolteu: no és la primera vegada que li veig fer aquesta mena de salt. L'última vegada que vaig ser a Barcelona, quan les excavacions d'Empúries, en vam parlar aquí mateix. Feu memòria! Però, em sembla, que no era aquest xicot qui el feia. Ho recordeu?

Abad digué que no recordava la conversa; però, que sí; que, a la seva escola hi havia hagut un xicot que també el feia, aquell salt. I amb gran èxit.

—Un xicot que hauria arribat on hauria volgut; un xicot que van matar sobre el mateix escenari.

En Pep Saltarí havia enrogit; es bellugava nerviós.

—Vejam, jove; repetiu, si us plau, aquest fragment.

Saltarí repetí el ball amb l'espasa, però el trèmol no aparegué.

—Ah?

—No sempre surt bé —s'excusà el ballarí.

Mr. Breuil recordà que, en l'última estada a Barcelona, s'havia estranyat igualment d'aquell pas de dansa que mai no havia vist enlloc més. Una veritable troballa —una heroïcitat— que posava a prova la gran capacitat del dansarí, el qual, per allò sol, podia reclamar el títol de renom universal.

—Precisament en vaig parlar a París, d'aquest pas.

Abad es dirigí visiblement a Pep Saltarí.

—Sí, home! Aquest salt te'l va ensenyar en Jordi Cabrioles.

—No me'l va ensenyar ell. Me'l vaig inventar jo.

Els reunits somreien: «Bé; qüestió d'enveges entre artistes. El de sempre».

Basili Abad i els dos estrangers invitats dinaven a la Maison Dorée i la conversa no era altra que l'especial i perillós trèmolo de peus i cames d'en Pep Saltarí.

—I què tal era aquest xicot que van matar? Com a ballarí, vull dir —preguntà Mr. Breuil.

—Bo, boníssim. M'atreviria dir que hauria pogut ser un dels millors del món. Resolia les situacions més difícils amb una gran inventiva i amb tanta gràcia, que ningú no s'adonava del defecte que anava a produir-se en aquell moment—aclarí l'Abad.

—Així, es ben segur que va ser l'altre qui li va ensenyar aquest pas —reflexionà Mr. Breuil. —Segur...

—N'estic convençut. Per què ho dieu, això?

—Home. Per una raó. Aquest xicot, en Sal... en Saltarí, no té talent. Gosaria a dir que només és un gran imitador. No us heu fixat la semblança que té amb les maneres de Massine? Això mateix de calçar sabates fortes en lloc de pantofles...; i aquella influència que té de Massine, de Dalcroze i de la Duncan. Pura imitació.

—És cert. Exacte —intervingué l'alemany—. S'assembla molt.

—I ell ho nega. S'atribueix l'honor d'haver-lo inventat ell, aquest pas —refermà l'Abad.

—Ui! No en feu cas d'això. Les enveges. El desig de glòria que és tan accentuat entre els artistes i, sobretot, els ballarins. Serien capaços de qualsevol cosa per tal de sobresortir.

Abad se sumí en un mar de pensaments; records de quan en Jordi Cabrioles actuava a l'acadèmia i als escenaris; les callades rivalitats i les baralles. Abad Quinquer era un bon mestre per la seva tenacitat i el seu sentit pedagògic, però feia temps que havia renunciat a ser una primera figura, i portava clavat al cor el fracàs i la renúncia a la glòria, albirada quan havia començat la carrera difícil de la dansa. Crític, sabia ensenyar-ho però no era capaç de fer-ho. S'entristí.

El cambrer servia el cafè sobre les tovalles, rosades per la llum que reflectien les pantalles de seda vermella. A l'altra banda dels vidres, la plaça de Catalunya s'havia mullat i s'hi veien els vianants que tornaven al treball, com apressaven el pas en el dia brúfol.

—Un lloc ben acollidor —digué el doctor Schmid—. S'hi està calent, aquí.

—No és l'emulació, tan beneficiosa, la que mou aquest xicot i els qui són com ell —remugà Mr. Breuil, tot mirant-se la punta del cigar, amb aire preocupat.

I reflexionava que tot el que feia en Pep Saltarí era una pura imitació «Dubto que arribi gaire lluny. No té talent», pensava. Explicava el francès que havia conegut casos de persones que, imitant, havien fet creure, o havien fet la impressió, d'ésser bons artistes; però de seguida se'ls notava la manca de personalitat, de geni autèntic. «Mala cosa és...»; els apassionats en qualsevol art, aquells que no aconsegueixen superar-se per ells mateixos, viuen una vida molt difícil. No tenen un moment de pau. Mai no estan contents; amb el que fan, però són incapaços de deixar-ho; de canviar d'aires. Volen continuar pel mateix camí que els tortura; és un deliri més fort que ells mateixos; un deliri que els agreja el caràcter; que els fa tèrbols i que, fracassat a la fi, els porta al desequilibri mental, capaços de les majors bogeries.

—Recordeu, Abad, aquella noieta de les trenes? La que estava d'esquena al públic, en el moment de la mort...

—Sí, la Bruno.

—M'hi he fixat molt. Aquella és una autèntica artista. No la perdeu de vista. Aquest noi, en Saltarí, no passa de ser un imitador.

I anà dient que el xicot s'ho creia o, millor dit, s'enganyava i volia enganyar els altres, mirant de perfeccionar-se amb el que veia fer als altres ballarins. Però la imitació és sempre això: una imitació; i mai no podrà assolir fites definitives. És diferent de l'emulació, que consisteix a voler sobrepassar els altres, però amb mètodes propis; de millorar-los amb els mitjans personals, genuïns, amb el geni propi. D'entrada, és clar, tot ho és d'imitació; és una actitud espontània, maquinal; però l'emulació va sempre més endavant d'aquesta fase imitativa, va cap a la superació, cap al millorament i perfeccionament del que fan els altres; és la consecució del que en diem «la personalitat».

—...aquesta fase només l'assoleixen ceux qui ont quelque chose dans le ventre. Comprenez-vous?

—Penso que teniu raó. Aquest Saltarí mai no està content amb el que fa. Té un caràcter inaguantable.

El doctor raonava que, era natural que no estigués mai content en Saltarí; aquests éssers mai no n'estan, de contents d'ells mateixos. Intenten mantenir expectants els admiradors, en l'engany de la seva falsa vàlua, i saben que no poden. Viuen amb l'angoixa, amb la por de

perdre la glòria conquerida, i el qui no l'ha coneguda, la glòria, no la troba a faltar; però aquell que, d'una manera o altra n'ha fruït i veu que tot allò és fals i que, un dia o altre, l'haurà de perdre...

—Sí, home; és allò que explica molts dels suïcidis, sobretot entre els artistes. Fa molta por la caiguda. És la caiguda de l'ídol que té els peus de fang. El dia menys pensat, aquest xicot es declararà fracassat. Vigileu-lo. No m'estranyaria que acabés malament. N'he vist d'altres. En sóc gat vell, d'aquestes experiències.

L'Abad estava frisós. No sabia què li deien. Els cambrers posaven els abrics als estrangers. Cuita corrents, l'Abad els deixà a l'Hotel d'Anglaterra. Ara, tot ho veia clar; les disputes; les sospites del comissari Porta quatre anys enrera. «Així, restava ell sol en l'execució d'aquell salt insòlit; un gest capaç de fer-lo cèlebre entre tots els ballarins del món», pensà. L'Abad digué unes paraules confuses com a comiat a Breuil i Schmid, els quals quedaren bocabadats a la porta de l'hotel, i va córrer cap a l'estudi, al carrer de Rec Comtal. Esbufegant, va pujar la llarga fila d'escales i obrí la porta de l'últim pis d'una revolada.

Inclinat, com besant la pròpia cama, en Pep Saltarí estava fent barra. Amb la respiració tallada, l'Abad es plantà a distància i els dos homes es van mirar llarga estona. Tots dos sabien prou bé que, aquell matí, i en presència de forasters, s'havia recordat un fet... Al centre de la sala, el ballarí havia contret el cos i, aferrat fortament de peus a terra, semblava preparat per a l'atac.

La foscor d'un dia curt havia caigut sobre l'àmplia cambra de terra llustrosa. Només, pel gran finestral de l'estudi, es veia el cim de l'Arc de triomf lleugerament pintat del sol darrer.

L'Abad, home envellit, s'espantà en trobar-se sol amb en Pep Saltarí. S'empassà la saliva, sospirà profundament i va dir, ronc:

—Hola!

ELS QUARTS I LES HORES

Quan va caure la nit, la columna es trobava prop de la pedrera romana del Mèdol, i encara sentien el tronar incessant dels afusellaments en massa i l'esclat de les voladures de muralles. Columnes ingents de fum i claredats d'incendi s'alçaven sobre la ciutat martiritzada.

Després de tants dies de setge, el general Suchet havia promès a l'exèrcit assaltant que en donaria tres de saqueig, amb llibertat absoluta. I, durant tots tres, la violació, el robatori i l'assassinat van omplir els carrers de Tarragona amb més de sis mil morts d'homes, dones i criatures.

En repressàlia a la dificultat que havien tingut per penetrar a la ciutat, les tropes napoleòniques prenien venjança: el mot d'ordre era no deixar cap ésser vivent de la població civil. I si les lleis de guerra exigien no tocar cap soldat regular, després de la victòria, despullaven els qui trobaven, per poder-los confondre'ls amb els paisans i, així, assassinar-los.

Tres dies de disbauxa que per la barbàrie indignaren el món i mantingueren Tarragona i el seu pla com en una visió dantesca.

I, cosa estranya —feta sols per a respondre internacionalment dels esdeveniments—, les ordres del comandament havien estat les de respectar els oficials dels batallons que comandava el general Contreras.

Ara, la columna de carros d'oficials ferits, soldats destrossats i una munió de gent civil que els havia pogut seguir a peu, es miraven amb horror les flames del martiri.

I la caravana anava en direcció a Barcelona, cercant refugi.

En la confusió havien aconseguir de formar la columna, després que s'havien pogut evadir sortint per la part posterior de l'hospital de la catedral.

Érem a la posta, del dia 30 de juny de 1811.

Els set carros plens de ferits i els seguidors van arribar a Altafulla, des d'on se sentien encara els esclats de l'artilleria, i es veia, en la negra nit, els esplendors dels incendis.

Al tercer dels carros hi anava el ferit més greu; una massa informe de draps i de sang. Sols sabien que era un capità del Setè de Cavalleria, a qui una granada francesa havia destrossat a causa de l'esclat del polvorí Cervantes, on moriren cent trenta soldats. Els de la caravana l'havien recollit perquè, en el moment de fugir, la llitera i el capità estaven abandonats a la porta de l'hospital.

Exhausts, sota la calor i el cel de juny, la columna anava, incansable, pel camí de Berà. I la claror de l'alba aparegué quan foren a les envistes del Vendrell, on van demanar aixopluc. Instal·laran els ferits en diverses cases, i hi van romandre tres dies, vist que no hi era previsible la presència de tropes napoleòniques.

Comandava la columna de carros el comodor Codrington, de l'esquadra anglesa, per ser l'oficial de més alta graduació. Codrington havia estat al setge de Tarragona com a observador encarregat de combinar degudament l'acció bèl- lica entre les forces de mar i les de terra, i era un dels qui n'havien pogut escapar.

Havent vist que els vaixells anglesos seguien senyorejant aquelles aigües després de la rendició de la capital, el comodor cregué convenient de fer el camí per la banda de mar, i van baixar pel declivi del Vendrell, cap a Cubelles; era una possibilitat d'ésser salvat; el camí per l'interior es feia difícil; d'escamots francesos, se'n podien trobar encara a qualsevol lloc, perduts o distanciats del comandament.

En deixar les voltes de Garraf i, descoberts pels primers raigs de sol, aparegué sobre la platja un escamot de cinc o sis soldats enemics; la comitiva dels carros es va parar i s'emparà en el llit del riu. Els francesos van fer un moviment dubitatiu i s'orientaren vers la boscúria pròxima; després es van repensar i iniciaren un atac a la caravana. Van sortir les armes, amagades dintre els carros-ambulància, i caigueren dos soldats, els altres van llançar els fusells, en senyal de rendició, però no els val-

gué de res; el record massa recent de la ciutat martiritzada i dels vils assassinats alçà un crit unànime en els civils, que es tiraren sobre els qui quedaven i els deixaren estesos sobre la sorra. De l'interior venia un grup de voltors, amenaçador, i, a la flaire salobre dels joncars de Castelldefels, es barrejava, impertinent, la pestilència portada per l'aire enrarit del sud, que aleshores s'havia alçat i portava la fetor dels milers de cadàvers insepults de Tarragona.

A les entrades de Gavà foren soterrats un soldat del regiment d'Ultònia i un nen de dos anys, a qui la mare no havia volgut deixar i portava mort, feia dos dies, a coll.

La massa somnolent resava sobre les tombes improvisades.

A quarts de quatre de l'endemà, la població del Prat de Llobregat acollia la columna sagnant i famolenca, i els donava aixopluc per les cases. La vila vivia hores de temor i d'inseguretat, ja que a Barcelona regnava la confusió, sota el poder de les tropes del general francès Macdonald.

Essent terres que havien pertangut a la jurisdicció del marquès de Vilafranca, no mancaven al Prat casalots i palaus de prosperitat passada. Així, dos dels carros van ésser manats a una mansió senyorial. De la plaça on estaven concentrats, els dos carros seguiren el camí que conduïa vers la part del mar i es van parar devant d'unes altes parets que circundaven una gran finca.

Un criat, de cabell blanc, vestit de negre, i mitges vermelles, obrí la portalada de ferro de la mansió; i un oficial il·lès, del regiment de granaders de Castella la Nova, se li encarà.

—Us han avisat que veníem a demanar allotjament?

—Sí, senyor.

Els dos carros entraren pel llarg passeig; un camí polsós, d'arbres i flors i, al fons llunyà, el gris de la casa on el sol darrer deixava veure escrostonaments produïts per les bales d'un recent assalt.

Davant la casa hi havia un cotxe de dos cavalls, on carregaven uns farcells, i no tardà a sortir la senyora, acompanyada de tres fills petits. Mentre els ajudants descarregaven els ferits instal·lats en camilles, els oficials s'inclinaren davant de la dama.

—Senyora...

—Comtessa... —li besaven la mà.

—Poden disposar com vulguin de la casa. Els deixo el servei, perquè compleixi amb vostès. Nosaltres, marxem a Barcelona.

—A Barcelona? Però, senyora...

—No hi ha cap perill. Continua ocupada pels napoleònics, però admeten els forasters. Es més; el general d'Augereau ha publicat un ban i demana que tornin els refugiats, que no els ha de passar res.

—Jo m'hi pensaria, senyora —insinuà un oficial.

—No tinguin por. El conseller Pujol i Marc, que és assessor d'Augereau, ens ha preparat l'arribada. Hi tenim la nostra casa. Els meus pares...

La dama endolada mirava com les camilles entraven per la porta. Ara, dos soldats, en baixaven una amb extremada cura; un pilot de roba o de sang: «Pobre...», sospirà la senyora, visiblement afectada. S'apropà involuntàriament al ferit: «Pobre...»

—I aquest? —preguntà als oficials. I ells s'encongiren d'espatlles.

—No creiem que duri gaire.

La comtessa portava els petits agafats de la mà i, al·lucinada, anà unes passes darrera la camilla veient com, per l'ampla escala d'honor, el pujaven al primer pis.

Un cop el cotxer hagué encès els fanals del vehicle, s'inclinà davant de la dama i ella li ordenà la sortida. Els carros i la gent, a l'entom del cotxe, s'il·luminaven amb les torxes que portaven els criats. Restaren només els oficials, que comentaven la bellesa de la dama.

Era una dona de bella estampa, la comtessa de la Vall d'Arenós. Pertanyia a la més vella nissaga aristocràtica catalana; una dona de seriós capteniment i destingides maneres, el pare de la qual tenia un palau a Barcelona. Els avatars de la dissimulada invasió francesa l'havien portada a establir-se provisionalment a la casa pairal que els seus sogres tenien al Prat de Llobregat: la casa on estiuejaven.

El 1975, la comtessa s'havia casat amb Lluís d'Hortolà i Pladellorenç, militar i fill segon d'una família d'il·lustres juristes. Ella tenia ara trenta-sis anys i, després de més de tres d'absència del marit, endut per la guerra, en feia més d'un que no en sabia res. D'Hortolà havia anat amb el seu regiment quan, pel maig del 1808, es produí l'alçament contra els exèrcits napoleònics a Barcelona.

Un any abans, Isabel Clara de Taltavull i de Casamor, comtesa de la Vall d'Amenós, havia tingut la joia de saber que el seu marit era viu. Un company d'armes d'Hortolà, enviat en missió secreta a Barcelona, l'havia anada a veure i l'assabentà que, quan el general francès Du- chasme menà els militars espanyols a l'auxili de Tortosa, ells havien desertat i marxaren a Saragossa, on assistiren en aquell terrible setge; d'Hortolà hi va ser lleument ferit, en el convent dels Caputxins, mentre manava un dels terços de Palafox.

Ara, Isabel Clara estava convençuda que el seu marit havia sucumbit; que era mort i que no el veuria més. I el pare d'ella també s'ho creia; el «Diario de Barcelona» havia publicat la notícia del paorós delme que uns esquadrons de cavalleria havien sofert prop de Tudela, en fugir de l'infern de Saragossa. I creien que un dels oficials era d'Hortolà.

El cotxe de la comtessa corria temeràriament, en la nit de la guerra, cap a Barcelona. La dama no podia treure's del cap la visió dels ferits a l'entrada de casa seva. Pensava que, com ells, el seu estimat Lluís degué caure qui sap on i va morir lluny dels seus braços; plorava en l'evocació dels seus amors mai no entelats. La filla petita li dormia a la falda i, els altres dos miraven la brillantor de les seves llàgrimes, enceses pel fanal del cotxer.

En la foscúria de la Creu Coberta s'alçaren, a la llunyania, els fanals del control militar, i el vehicle s'aturà.

—Salconduits?

L'autorització era firmada pel mateix general d'Augereau, i, el bon acolliment, assegurat.

* * *

L'endemà de l'arribada dels carros de ferits al Prat es presentà lluminós; cap núvol no entelava el cel de juliol, i la claror es deixava sentir. Reposats pel son, i alliberats de la fam de les llargues jornades de camí, els refugiats voltaven per la plaça en espera de les decisions del comandament i del que quedava de forces vives. Batlle, rector i secretari de l'ajuntament demanaven la col·laboració de grans i petits per ajudar a les feines dels camps, castigats per la manca de braços i les requises militars. Les planúries del Prat, rebost del formiguer de Barcelona, feien llàstima de veure. Hi dominava l'abandó; la majoria de les hortes no havien estat regades a temps; d'altres, no havien rebut les feines pròpies dels mesos anteriors. Pel maig no s'hi va cavar, ni se n'arrencaren les males herbes, ni s'hi havien sembrat les mongetes de secar, ni les cols d'hivern. En aquest juliol, ni per l'agost que s'apropava, no

tindrien enciams, per no haver-ne trasplantat; es preveia un hivern sense col-i-flors, ni espinacs ni bledes: la base de l'alimentació, i la riquesa abandonada del lloc.

Mercès a l'heroic comportament del metge de la caravana, tot i que no disposava del més elemental remei, la majoria dels ferits anaven millorant.

A la posta del dia quart, però, s'obriren dues foses en el cementiri parroquial de Sant Pere i Sant Pau per enterrar-hi un capità del regiment d'Ultònia i un tinent del de Savoia. Tota la població, emmudida, era present prop de les tombes, presidida per el Comodor anglès, Codrington.

La senyorial mansió era ocupada pels ferits. Les divuit cambres guardaven d'un a tres dels afectats, a cura dels soldats asistents que s'alternaven dia i nit. Els baixos i soterranis de la casa eren plens de matalassos i pilots de roba, per al descans dels il·lesos, oficials i tropa; i els qui, ferits, es podien valer, seien per les poltrones, escampades arreu.

En aquest moment l'atenció del metge era fixa en l'estat del capità de cavalleria, ferit davant del polvorí Cervantes, de Tarragona. Tenia incrustació de metralla i sofria commoció cerebral. «Es més mort que viu», pensava. Els embenats que ei cobrien no li deixaven veure més que la boca, i havia perdut la paraula. «No sabem qui és», es planyien els altres.

Sovint, l'oficialitat s'havia interessat, debades, pel desconegut.

—Company. Com te dius?

—Mmmm... —només movia els llavis.

L'havien instal·lat en una de les més luxoses cambres, al costat de la d'un comandant que ocupava l'ala nord; era una cambra de regulars proporcions, amb llit endomassat de seda i escaleta de plata, de tres graons, per pujar-hi; un Crist a la paret i, penjats, notables quadres, alguns foradats per les baionetes; mobles de factura vienesa i, prop del balcó, un escriptori ministre amb canelobres de bugies.

L'assistent de torn mullava la boca del ferit. Després s'alçava, i anava a mirar pel balcó i tornava prop del llit amb l'aigua a la mà.

* * *

Als primers dies, el militar, semblava més tranquil. Només, en un moment determinat feia com un esforç i sospirava, convulsionat el cos. Queixes inintel·ligibles li sortien de la boca.

Aquell cos precari començà a neguitejar-se al cap d'uns dies d'estança al palau. Sovint, semblava voler moure els braços i al cap però tot acabava en un sospir d'abatiment. I passaven les hores, fins tornar a aquestes manifestacions d'angoixa creixent.

—Ja hi torna —comunicà l'assistent.

El metge s'inclinà sobre el ferit.

—Em sentiu? —preguntà, sense rebre cap resposta—. Com us trobeu?

«Sembla que recobri el coneixement. Deu voler dir alguna cosa», pensà el doctor.

—Voleu dir alguna cosa? Estigueu tranquil. Aneu millorant.

D'un vell rellotge de sobre de la calaixera sonaren campanades, i el capità es va moure amb marcada agitació.

El soldat assistent va dir al metge:

—Quan toca el rellotge sempre fa el mateix. Es mou... Sembla que rigui. No sé...

—Escolta'l sempre. Deu voler dir alguna cosa —recomanà el metge. I afegí—. (-Saps que és això, noi? La lluita entre la vida i la mort. Està molt malament.

En els moments esporàdics en que el capità s'apropava als límits de la consciència, es preguntava «On sóc?». Una immensa tristor l'envaïa, enmig del dolor corporal, en el flotar de la inseguretat. Després de l'esclat de la bomba que l'havia malmès, no es recordava de res. I, en les ànsies de viure, se sentia segur com estava; tocava el matalàs, prova segura que el seu cos no jeia estirat sobre qualsevol camp. Com- probava els embenats i se sentia cuidat amb l'aigua que li mullava la boca; llepava agraït la cullereta que li oferia el líquid: «On dec ser?», es deia. Sentia com tornava el moviment de braços i cames i movia els llavis davant l'endevinada presència de l'assistent, com per voler parlar. Guspires, només, de coneixement on arribaven difícils els mots que li deien i no sortien a l'exterior les paraules que ell volia dir.

I els dies passaven...

Una nit, potser més íntima que les altres (perquè, a la calor del dia havia seguit un fort vent de llevant que assotà la mansió, i, ara, se sentia un ruixat d'estiu), el malalt s'excità novament en sentir les campanades del rellotge.

«Nang, nang, nang...»

Campanades pausades, de so profund, sensuals, que el commovien i el feien pensar, i avivaven en ell el record d'aquells sons entranyables; sonoritats per ell viscudes en un altre temps més feliç.

Com va poder, en mig de la debilitat, procurà quedar despert per quan les campanades tornessin. «Ara només en tocarà una», pensà.

Nang...!

«Oh! Sí; ho és!» Ell mai no havia sentit un rellotge igual al del seu avi. Campanada pregona, de veu metàl·lica, calenta, de poca durada en la percussió. «Ho és!» Si en tenien de rellotges a les cases del seu avi i a les dels seus parents, que ell havia sentit tocar; però cap com aquell.

«Nang, nang...»

«Sóc a casa, al Prat. A la casa de l'avi! Déu meu!»

Rememorava els dies de la infantesa: «Avi, si em portes el teu rellotge, aniré a dormir», i es quedava despert llarga estona per sentir les campanades.

Pensava que l'hi devien haver portat després del terrible setge de Tarragona, el qual ara se li feia present entre les brumes de la consciència, i es volia moure per preguntar qui era el soldat o qui fos que li posava l'aigua a la boca seca: «Deu ser la Isabel. Isabel Clara!», cridava. I era inoït el clam que quedava en les entranyes del destrossat. S'aferrà als dits del soldat. «Dits grollers, que no són els de la Isabel...», pensà i abandonà aquells dits. Els de la Isabel Clara eren fins i prims, alats, que discorrien sobre les tecles del piano i brodaven delicades teles. «No deu ser a casa, això», es deia. Era estrany d'haver anat a raure en una cambra on hi havia un rellotge igual al que tenia l'avi. No podia creure que n'hi hagués cap altre enlloc, i pensava que tot això s'ho creia en la mort, ja dintre de la mort.

«Nang, nang...»

Era un rellotge Lluís XIV (que l'avi havia portat de França poc abans de la revolució, de la presa de la Bastilla), de campanades inconfusibles que ell amava. «No hi dec ser a casa», es deia, però tocava els llençols de fil, que mai no tenen en els hospitals. «Algú em deu haver recollit»...

La postració no cedia, i les campanades del dubte l'incitaven a uns moviments que no podia fer; s'hauria volgut treure els draps de la cara per donar-se a conèixer, i les paraules no sortien de la gorja. «La Isabel no em ve a veure», s'irritava febrós. «Veure, com?»

Sentia que el soldat anava, silenciós, d'una banda a l'altra; i en els relleus, els infermers que, imprudents, s'expressaven de qualsevol manera, li donaven a entendre el seu estat desesperat. Sovint, les benes dels ulls deixaven traspuar una guspira de la llum del sol.

* * *

A fora, els refugiats havien millorat i la situació col·lectiva empitjorava. Feia dies que la població del Prat havia tornat a veure escamots de la Intendència francesa, de Barcelona. Buscaven menjar i qui millor podia donar-los-el. Ara, amb l'ajuda dels arribats de Tarragona, els camps començaven a presentar un millor aspecte. Sota la direcció dels pagesos, vells que havien resistit al poble, procuraven corregir el mal fet a la terra. Feien la recol·lecció de les poques patates primerenques que hi havia, i es llauraven els quadres lliures de sembra, i els abandonarien, tot i que malament, per preparar les plantes de la tardor.

—Si veuen aquests camps recuperats, ens in- vadiran. Barcelona i els seus exèrcits passen molta gana —sentencià el Comodor anglès.

Sabien que, al general Augereau, no li havia de costar gaire destinar un centenar d'homes per envair el Prat, tocant a la capital i sense defenses, i arreplegar, així, el que poguessin.

D'acord amb tota l'oficialitat, resolgueren l'alçament del camp; els homes, dones i criatures del seguici podien quedar-se.

En la reunió dels militars, tinguda al menjador gran de la casa, s'examinà la situació. Tropes de Suchet i del mariscal Macdonald es dirigiren ara des de Tarragona a Montserrat,

per abatre el monestir fortificat. No podien, per tant, pensar a anar gaire lluny, en el propòsit de presentar-se a Cardona —on la Junta Superior s'havia instal·lat—, a Berga o a Vic, lliures, aleshores, de francesos. Van saber igualment que les tropes del general Schwartz, en dirigir-se a Manresa, havien estat detingudes, per sorpresa, i derrotades al Bruc.

El Comodor anglès s'inclinava per una sortida cap al mar; però l'empresa no era possible per manca d'embarcació. I, arribà un moment en què la deliberació semblava paralitzar- se. Aleshores, un comandant, ja restablert com els altres, s'alçà de la butaca.

—Senyors —va dir—. Nosaltres som militars que encar podem aguantar una arma, i tenim l'obligació d'apropar-nos als companys que lluiten, sigui on sigui. Si ens quedem pel camí, ens hi quedarem.

I acordaren que se n'anirien cap al Bruc on, per la recent dispersió, no era probable de trobar-hi més que possibles escamots de francesos.

Un cop pres l'acord tot eren presses.

* * *

A baix, tothom cuitava amb els preparatius de la fugida.

Del seu llit estant, el capità ferit endevinava la inusitada activitat de la gent. Alguns oficials havien entrat a veure'l. En presència d'aquests el metge li va alçar els embenats de la cara; la metralla li havia desprès una bona part de la galta esquerra que, ara, anava guarint.

—Com us trobeu? —preguntà el doctor.

—Com te dius? —inquiria un oficial.

—Digues; qui ets?

El metge creia que no havien d'emportar-se el malalt; el seu estat precari no li permetia aquell risc. Però, ben aviat, els oficials van convèncer el doctor, en dir-li que l'arribada dels francesos al Prat no es faria esperar, i que, coneguda la brutalitat amb què aquests s'havien manifestat, el matarien.

La desesperació del malalt arribà al paroxisme. La febre alta. Acabava de produir-se un fet que assegurava al capità que, realment, es trobava a casa seva; que aquella casa era la seva llar. Ja no calia creure només amb les campanades de l'estimat rellotge. En un moment donat, el soldat que l'atenia va pronunciar el nom del vell criat.

—Genis! Genis, porteu-me l'aigua.

El ferit es va moure amb violència i emetia crits guturals, bramuls de bèstia acorralada i amb tota l'aflicció del món; l'infermer, seguint ordres, li subjectava els febles i trencats braços. Van sonar les campanades del rellotge, i un sospir profund abatí el cos del ferit.

Refugiats i poble seguien els carros en la nit paorosa i, els arbres brandaven al vent, amb vol d'ocells negres espaordits per l'escalfor de les flames de les torxes. A les envistes dels focs

de Sant Joan Despí, molts dels acompanyants anaven quedant enrera i, a Sant Vicenç dels Horts ja només els carros alçaven la pols del camí.

Quan van arribar a Pallejà soterraren el capità del Setè de Cavalleria, un home que no sabien qui era. Allí restà, en una sepultura inno- minada, Lluís d'Hortolà i Pladellorenç, amant espòs d'Isabel Clara, comtessa de la Vall d'Ame- nós, qui, després de tres anys de no veure'l, feia només pocs dies que s'havia encreuat amb ell a la porta mateixa de llur casa, quan estava malmès, en una llitera, per les greus ferides rebudes en l'esclat del polvorí Cervantes, de Tarragona.

***